

Det tredje barnet

*En kvalitativ studie av valget om å få tre barn blant
kvinner med høy utdanning*

Kristin Line

Masteroppgave ved institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

UNIVERSITETET I OSLO

15.05.2015

Det tredje barnet

En kvalitativ studie av valget om å få tre barn blant kvinner med høy utdanning

© Kristin Line

2015

Det tredje barnet

Kristin Line

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Bakgrunnen for denne oppgaven ligger i de dramatiske endringene i fruktbarhetsmønstre i Europa de siste tiårene. Fruktbarhetstallene har sunket betydelig siden 1960. Kvinner får færre barn og alderen på førstegangsfødende er stigende. Nedgangen i fruktbarhet blir ofte satt i forbindelse med de store samfunnsendringene som har utspilt seg det siste halve hundreåret. Både kulturelle og strukturelle samfunnsendringer har gjort valget om barn og barneantall til gjenstand for en mer individualisert vurdering, frikoplet fra institusjoner som kirke og ekteskap. Likevel skiller Norge seg ut fra andre europeiske land. Norge har en relativt høy og stabil fødselsrate. Norge er et interessant tilfelle i så måte og bak det stabile nivået ligger også en økende spredning i antall barn per kvinne. De nasjonale forskjellene fra resten av Europa ser også ut til å fortsette å øke.

En sentral endring de siste tiårene er kvinners inntog i høyere utdanning og i arbeidsmarkedet. Nedgang i fruktbarhet er ofte satt i sammenheng med dette. I den norske konteksten får imidlertid ikke kvinner med høy utdanning færre barn enn kvinner fra andre utdanningsgrupper. Dette er også et interessant trekk ved det norske tilfellet, høy utdanning og gode lønnsmuligheter kan ikke nødvendigvis forklare lav fruktbarhet.

Kvinnens fertilitetsvalg har vært gjenstand for mange kvantitative undersøkelser. Denne oppgaven undersøker kvinners valg om barn kvalitativt. Utgangspunktet for undersøkelsen ligger i det faktum at høy utdanning ikke påvirker fruktbarheten i en antatt negativ retning. Enkelte kvinner med høy utdanning velger å få tre barn. Gjennomsnittet for antall barn per kvinne i Norge i dag ligger på 1,78. Noen kvinner med høy utdanning velger altså å ta steget utover den godt etablerte tobarnsnormen. Hva gjør at disse kvinnene velger tre barn? For å besvare dette har jeg intervjuet 10 trebarnsmødre med mastergrad eller mer. Intervju som metode er velegnet til å få innsikt i prosessen bak valget om tre barn. Beskrivelsene av å ha tre barn og begrunnelsene for å velge tre barn kan belyse hvilken sosial betydning barn har i dagens kontekst.

Kvinnens valg om tre barn er i denne oppgaven analysert ved hjelp av to dels komplementerende teoretiske perspektiver. Det ene er perspektivet på valg om barn og antall barn som en prosess hvor den sosiale betydningen av barn spiller en nøkkelrolle til å forstå fertilitetsadferd, nå som valg om barn er mer individualisert (Ellingsæter mfl, 2013). Det andre bidraget bygger på Johnson og Hanks mfl (2011) forslag til å studere fertilitetsvalg med

utgangspunkt i såkalte veiskiller. Et veiskille er når en kvinne blir gravid eller planlegger å bli gravid. Veien videre påvirkes av omkringliggende strukturer, her forstått som kulturelle skjemaer. Kulturelle skjemaer er verdier og ideer som former persepsjonen. Noen kulturelle skjemaer er sterke, andre mer i bakgrunnen. Hvilke kulturelle skjema som er tilgjengelige avhenger også av sosioøkonomisk posisjon, det vil si klasse. Informantene i denne oppgaven tilhører alle den øvre middelklassen; de har mastergrad eller mer. Analysen peker på hvilke kulturelle skjemaer som går igjen som begrunnelser for valget om tre barn. Datamaterialet sammenlignes for å søke etter mønstre og likheter, men analysen bringer også frem hvor forskjelligartet prosessen frem til tre barn kan være.

Valget om å få tre barn forstås også i lys av kontekstuelle rammer som velferdsstat og arbeidsmarked. Ved et veiskille, når en blir gravid eller planlegger en graviditet, vil ulike domener av livet ha innvirkning på veien videre. Veiskilleteorien med begrepet kulturelle skjemaer strukturerer analysen ved å kategorisere de ulike elementene i hva som spiller inn på valget. Samspillet av de relasjonelle, strukturelle og kulturelle dimensjonene kommer frem ved bruk av dette perspektivet.

I denne oppgaven argumenterer jeg for at egen familiebakgrunn er med på å etablere et avgjørende kulturelt skjema om hva en god familie er. Barnerikdom (tre barn) forstås også som en relasjonell og emosjonell investering. Analysen av prosessen frem til tre barn viser også hvordan mye skal klaffe for å ta steget utover den veletablerte tobarnsnormen.

Forord

Jeg har endelig klart å bli ferdig med masteroppgaven min! Det har vært en lang prosess ved siden av jobb og tre barn. Nå hadde jeg kniven på strupen og var i ferd med å miste studieretten. Først og fremst: Tusen takk til informantene som tok seg tid til å stille opp til intervju til tross for tidsklemma. Uten dere hadde det aldri blitt noen oppgave. Intervjuerfaringen og møte med informantene var definitivt et av høydepunktene i denne prosessen.

Jeg er veldig takknemlig for å ha hatt professor Anne Lise Ellingsæter som veileder. Alltid konstruktiv, direkte og oppmuntrende i tilbakemeldingene. Jeg vil også takke Anders for å ha vært bakkemannskap i hjemmet i denne perioden: rene parkdresser, matpakker, håndball turnering, middager, pianoøving, henting, levering også videre. Jeg hadde ikke tid! Takk også for at du heiet på meg. Takk til min gode kollega Anette for korrekturlesning. Takk også til gode venner og familie for oppmuntrende ord.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Problemstilling.....	2
1.2	Fruktbarhetsutviklingen.....	3
1.3	Utdanningsnivå og barnefødsler.....	5
2	Teoretiske perspektiver og tidligere forskning.....	7
2.1	Teoretiske perspektiver i fertilitetsforskning.....	7
2.2	Den sosiale betydningen av barn og prosessperspektivet.....	8
2.3	Kulturelle skjemaer og klasse.....	9
2.4	Veiskille: Når og hvor blir valget om barn tatt?.....	11
2.5	Tidligere forskning.....	12
2.5.1	Utdanningsgruppe og yrkestilknytning: Variasjoner i fertilitet.....	13
2.5.2	Overveielser rundt å få det første, det andre, det tredje og det fjerde barnet, en australsk studie.....	15
2.5.3	Familiens påvirkning på fertilitetsatferd.....	16
2.5.4	Sosial påvirkning på fertilitetsatferd.....	17
2.5.5	Fertilitetsintensjoner og oppnådd fertilitet.....	19
2.5.6	Det savnede kjønn.....	20
3	Metode.....	22
3.1	Metodevalg.....	22
3.1.1	Utvalgsriterier.....	23
3.1.2	Rekruttering av informanter.....	24
3.2	Gjennomføringen av intervjuene.....	25
3.3	Troverdige data?.....	26
3.4	Forforståelse og empirisk kompleksitet.....	27
3.5	Gryende analyse.....	28
3.6	Generalisering i kvalitativ metode.....	29
3.7	Etiske betraktninger.....	29
4	Velferdsstat, arbeidsmarked og velstandsøkning.....	32
4.1	Velferdsstatlige ordninger rundt barn.....	32
4.2	Arbeidsmarked og arbeidsfordeling.....	34
4.3	Velstandsøkning.....	36

5	Proessen frem til tre barn.....	38
5.1	Det førstefødte	38
5.2	Det obligatoriske andre barnet.....	41
5.3	Det vanskelige tredje barnet	44
5.3.1	Egen familiebakgrunn	46
5.3.2	Betydningen av økonomi, jobb, bolig og velferdsordninger.....	48
5.3.3	Velferdsordninger.....	50
5.3.4	Relasjonelle forhold	52
5.3.5	Tobarnsnormen i endring?	53
5.4	Oppsummering	54
6	Den sosiale betydningen av tre barn	55
6.1	Emosjonell investering	55
6.2	Status	57
6.2.1	Trebarnstilværelsen	59
6.3	Kaos.....	60
6.4	Husarbeid på hell	62
6.5	Barnevakt.....	63
6.6	Tidsklemma	63
6.7	Fritidsaktiviteter.....	66
6.8	Forventninger og idealer med hensyn til hverdagen	67
7	Konklusjon	69
7.1	Veien frem til tre barn	70
7.2	Tre barn: Hva nå?	71
7.3	Materielle betingelser og institusjonell tillit.....	72
7.4	Status	73
7.5	Alle gode ting er tre	73
	Litteraturliste	77
	Vedlegg	86
	Figurer	
	Figur 1: Samlet fruktbarhetstall 1968-2012, kvinner.....	4

1 Innledning

Flere muligheter og større valgfrihet for kvinner i den vestlige verden har gjort sitt til at kvinner både venter med å få sitt første barn og at de får færre barn enn tidligere. Kvinnerollen har også endret karakter i løpet av de siste tiårene. På 1950-tallet var idealkvinnen den hjemmeværende husmoren, Arbeiderpartiet førte lenge en husmorvennlig politikk. Sammenlignet med Sverige var Norge sent ute med å få opp andelen yrkesdeltagende kvinner. I dag er toforsørgerfamilien den vanligste familieformen i både Sverige og Norge (Hagemann, 2005). Norske velferdsstatsordninger gjør det mulig for kvinner å kombinere arbeid med familieliv, og Norge blir ofte trukket frem som et eksempel på at familievennlig politikk gir resultater. I Norge ligger fødselsraten i dag på 1,76 barn per kvinne. Selv om vi skal tilbake til 2002 for å finne et like lavt tall, så er 1,76 høyere enn en rekke andre europeiske land slik som Italia og Tyskland. 1,76 ligger også i underkant av det som er reproduksjonsnivået, 2,1 barn per kvinne, som på sikt vil gjøre at befolkningsantallet holder seg stabilt (Statistisk Sentralbyrå, 2015). Normen om tobarnsfamilien står sterkt i dagens Norge. A4-familien i dag består av mor, far og to barn. Tendensen i Norge i dag er at kvinner med høy utdanning får gjennomsnittlig like mange barn som kvinner i øvrige utdanningsgrupper. Hvis en går litt tilbake i tid og ser på kvinner født mellom 1945-49, var det slik at kvinner med høy utdanning fikk gjennomsnittlig færre barn (1,77) enn de med lav utdanning (2,29) (Lappegård, Noack og Rønsen, 2013: 177).

Kvinner med høy utdanning får likevel gjerne sitt første barn senere enn kvinner med lav utdanning, og alderen på førstegangsfødende har steget siden 1986. I perioden mellom 2003-2010 har gjennomsnittet på førstegangsfødende vært rundt 28 år, men har steget litt for hvert år siden 2010 (Lappegård, Rendall, Couet, Robert-Bobee, Rønsen og Smallwood, 2005; Dybendahl og Høydahl, 2008; Statistisk Sentralbyrå, 2015). De med høy utdanning trekker opp dette gjennomsnittet, det biologiske tidsrommet for å få barn er gjerne kortere enn for dem som ikke har høy utdanning. Høyere utdanningsnivå blant kvinner har ofte vært trukket frem som en forklaring på hvorfor kvinner velger å få færre barn. Øistein Kravdal (2007) finner imidlertid ingen negativ effekt av høy utdanning for kvinner når det gjelder antall barn. Høy utdanning, skriver han, er ikke nødvendigvis et hinder for å få flere barn i den norske konteksten.

Noen kvinner med høy utdanning velger også å få tre barn. Dette ligger over gjennomsnittet og avviker fra den veletablerte tobarnsnormen. Hva gjør at kvinner med høy utdanning i jobber med mye ansvar og med mange karrieremuligheter velger å få tre barn ved siden av? Det er sosiologisk interessant å undersøke dette fenomenet nærmere. Valg om å få barn og antall barn er sammensatt og det har derfor vært aktuelt å dybdeintervjue trebarnsmødre med høy utdanning. Hvilke forutsetninger og betingelser ligger til grunn for det å få tre barn? Hvilke idealer, tanker og begrunnelser ligger bak valget om å gå utover den etablerte tobarnsnormen? Hvilken sosial betydning ligger i det å ha tre barn? Hvordan spiller velferdsgodene inn på dette valget?

1.1 Problemstilling

En antagelse for forskningsspørsmålene i denne oppgaven er at valget om barn er gjenstand for en generell individualiseringsprosess. I vestlige land i dag er valget å få om barn eller ikke et individuelt valg frigjort fra institusjoner som kirke og ekteskap (Beck og Beck-Gernsheim, 2001). Samboerskap som samlivsform er også vanlig og mange velger å få barn før de gifter seg eller i det hele tatt uten å gifte seg. Prevensjon gjør også at en kan velge å ikke få barn og ønskede graviditeter kan planlegges. Ellingsæter og kolleger (2013) hevder at det derfor er viktig å studere hvilken sosial betydning barn har når en skal forstå fertilitetsmønstrene i dag. Personlig mening er noe som er vanskelig å kvantifisere og derfor er kvalitativ forskning om fertilitetsvalg et viktig tilfang til demografisk forskning når en søker innsikt i disse mønstrene. Norske kvinner med høy utdanning får gjennomsnittlig like mange barn som kvinner med lav utdanning (Lappegård, Noack og Rønsen, 2013: 143). Høy utdanning virker dermed ikke som en bremsekloss på antall barn. Hvilke begrunnelser og avveielser ligger til grunn for å velge å få tre barn? Problemstillingene i denne oppgaven er derfor:

- Hvordan beskriver kvinner med høy utdanning prosessen frem til å få tre barn?
- Hvilke strukturelle, relasjonelle og kulturelle forhold er det som spiller inn på dette valget?
- Hvilken sosial betydning har det å få tre barn og hvordan kommer det til uttrykk i mødrenes beskrivelse av trebarnstilværelsen?

1.2 Fruktbarhetsutviklingen

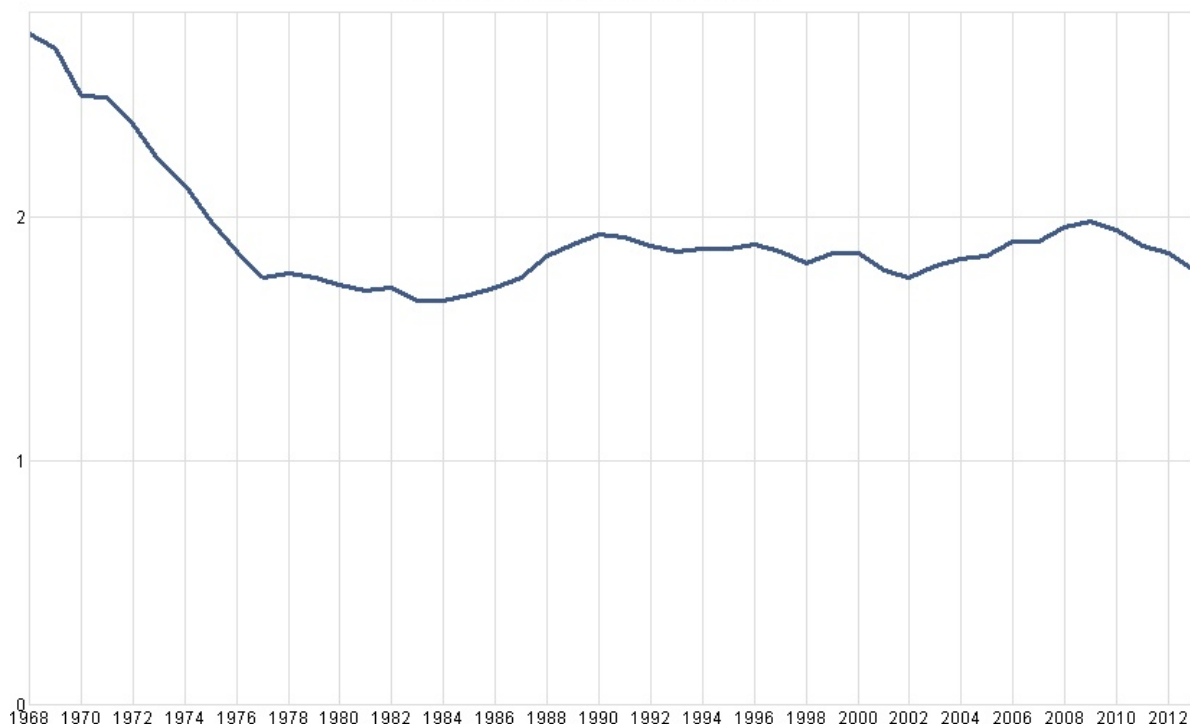
Fall i fertiliteten har vært en lang prosess som startet allerede på slutten av 1800-tallet og fortsatte frem til 1930-årene. I Vest-Europa hadde fruktbarhetstallet nådd et nytt bunnpunkt; under to barn per kvinne, men det tok seg opp seg i mellom- og etterkrigstiden for så å synke igjen mot slutten av 1960-tallet (Caldwell og Schindlmayr, 2003).

Den generelle nedgangen i fertilitet som begynte på slutten av 60-tallet og frem til i dag har ofte blitt betegnet som den andre demografiske overgang (Sobotka, 2008: 172). Den andre demografiske overgangen er betegnet som et fenomen hvor forandringer i fertilitet, familieformasjon og partnerskap settes i forbindelse med hverandre. Overgangen forklares ved å trekke inn flere samfunnsmessige endringer: Mange flere kvinner tok høyere utdanning, og det ble mer og mer vanlig for kvinner å arbeide utenfor hjemmet. Samtidig spredte moderne prevensjonsmidler seg, så muligheten til å velge bort barn ble mye lettere. Likestillingen gjorde at kvinner hadde mer bestemmelsesrett over eget liv og det var mulig å velge bort eller utsette barn og familieliv til fordel for jobb og utdanning. De strukturelle endringene gav også endringer i holdninger og verdier. Det ble lagt større vekt på personlige valg, selvrealisering og personlig livsstil (Sobotka, 2008: 172; van der Kaa, 2004). I noen land, blant annet Norge, ble det samtidig gjort liberale endringer i abortlovgivningen (Lappegård m.fl, 2013: 139). Kvinner i dag er ofte ferdig med utdanning og de har jobbet noen år før de velger å få barn. Dermed er også perioden med fruktbare år kortet ned, fordi kvinnen utsetter fødsler til senere i livsløpet (Lappegård m.fl, 2013: 139).

Det finnes imidlertid endel variasjoner i fertilitetsutviklingen og enkelte teoretikere har hevdet at å snakke om den andre demografiske overgangen for hele Europa lett kan bli overforenklet. Likevel er det slik at samlet sett så støtter litteraturen begrepet om den andre demografiske overgangen (Sobotka, 2008: 174-175). Mange europeiske land opplevde også på 1990-tallet en videre nedgang i fruktbarheten. Den totale fødsels/fertilitetsraten betyr at en tar det totale antall fødsler og deler på alle kvinner i alderen fra 15-49 år, og alle menn i alderen 15-54 år. På 1990-tallet var det imidlertid ulik grad av nedgang i fertilitet i Europa. Fertilitetsraten gikk for noen land fra "veldig" lav, under 1,5 barn per kvinne, til "laveste lav", under 1,3 barn per kvinne (Billari og Kohler, 2004). Denne trenden har fortsatt og land som Hellas, Italia og Spania ligger i dag på "laveste lav" i fertilitetsrate med henholdsvis 1,2 og 1,3 barn. Også i Øst-Europa har fruktbarheten gått veldig ned de senere årene, med unntak av Albania. Denne

nedgangen i fertilitet har blitt omtalt som en fruktbarhetskrise. Samtidig ligger fertilitetsraten i Norden og noen andre vestlige land opp mot 1,7 til 1,9. De nasjonale forskjellene i Europa ser ut til å fortsette å øke (Ellingsæter m.fl, 2013: 2-3). Den relativt høye fertiliteten i Skandinavia har gjort at demografer har konkludert med at en kan snakke om et samlet skandinavisk fertilitetsmønster (Andersson, Knutsen, Teschner, Rønsen, Lappegård, Skrede og Vikat, 2009).

Figur 1: Samlet fruktbarhetstall 1968-2012, kvinner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, 2015

Figuren over viser gjennomsnittlig antall barn per kvinne i Norge fra 1968 og frem til 2012. I 2013 lå fødselsraten på 1,78 barn per kvinne mens i 2014 lå den totale fødselsraten på 1,76. Det er det laveste tallet siden 2002. I 2009 nådde fertiliteten en topp, da lå den totale fødselsraten på 1.98, nært oppunder reproduksjonsnivå på 2,1. Siden 2009 har tallet gått jevnlig ned. Likevel viser grafen hvordan fødselsraten holder seg relativt stabil. Det er aldersgruppen 30-34 år som er den mest fruktbare (Statistisk Sentralbyrå, 2015). Bak denne stabile raten skjuler det seg en større spredning i antall barn per kvinne. Tobarnsnormen

nådde et høydepunkt med de kvinnene som var født i 1950. Andelen tobarnsmødre har sunket i yngre kohorter, og grunnen er at andelen barnløse og andelen som får ett barn har økt. Samtidig er det også en svakt økende tendens til at flere velger å få tre eller flere barn fra 1957-kohorten og utover (Lappegård, 1998). Lappegård (1998) lurer på om dette er et uttrykk for at det har blitt moderne å få mange barn. Hun understøtter at tall kan tyde på det, i alle fall for enkelte grupper. Dette er et viktig bakteppe for denne oppgaven. Et annet vesentlig trekk ved den demografiske utviklingen i Norge (og Skandinavia for øvrig) er at kvinner får barn senere enn før. For eksempel så fikk halvparten av norske kvinner født 1950 sitt første barn innen de fylte 25 år, mens for kvinner født i 1985 gjaldt dette bare en tredjedel (Pedersen, 2012). I 2013 var gjennomsnittsalderen for førstegangsfødende i Norge 28,6 år. Høyere alder på førstegangsfødende er et samlet trekk for store deler av Europa, mens i Skandinavia får de likevel flere barn enn i andre europeiske land (Lappegård, 2007; Andersson m. fl, 2009). Sobotka (2008) trekker frem at de store samfunnsendringene som startet på 1960-tallet, har vært med på å påvirke fødselsraten i ulik grad: Frankrike og Skandinavia er eksempler på land som ligger nært opp under reproduksjonsnivå til tross for at landene har typiske trekk som forbindes med redusert fertilitet; slik som høy alder på førstegangsfødende, fødsler utenfor ekteskap og utstrakt bruk av prevensjonsmidler (Sobotka, 2008: 182). Norge (og Frankrike) er interessante tilfeller hvor gjengse forklaringer på nedgang i fruktbarhet ikke dekker hele bildet.

1.3 Utdanningsnivå og barnefødsler

I denne oppgaven studerer jeg hvorfor kvinner med høy utdanning (mastergrad eller mer) velger å få tre barn. Det at flere kvinner velger høyere utdanning, er en vanlig forklaring på hvorfor fruktbarheten har gått ned. Gary Becker (1991) antok at kvinner med høy utdanning og følgende høyere lønn, har større kostnader med å få barn og fører til at disse kvinnene dermed får færre barn. Statistikken i de nordiske landene støtter ikke nødvendigvis denne kost-nytte teorien. Oppsummert finner nyere kohort-analyser ut at nordiske kvinner med høyere utdanning får omtrent like mange barn som de med lav utdanning (Andersson m.fl., 2009:339). Tidspunktet for når en kvinne velger å få barn er likevel påvirket av lengden på utdanningen. Hvis en sammenligner de kvinnene som ble født mellom 1930 til 1950 med de kvinnene som er født rundt 1960, ser en at forskjellene i når en velger å få sitt første barn, har økt ytterligere. Det vil si at kvinner med lav utdanning får barn tidligst og de kvinnene med

høy utdanning får barn senest (Lappegård, 2000). Alderen for førstegangsfødende har altså steget jevnt siden og det er i hovedsak de med lang utdanning som trekker opp dette gjennomsnittet fordi de venter lenger med å få barn, andelen som tar høyere utdanning har samtidig også blitt større. Jo lenger utdanning, jo lenger venter en med å få barn (Andersson m.fl). Likevel er den nordiske konteksten særegen i og med at kvinner med høy utdanning får like mange barn som de i andre grupper. Et annet interessant trekk er at kvinner med høy utdanning som får barn sent, gjerne får flere barn enn en som starter samtidig, men som tilhører en annen utdanningsgruppe. Den relative alderen har altså noe å si; for kvinnen med høy utdanning startet hun på et helt "vanlig" tidspunkt med å få barn, men for kvinnen med lav utdanning startet hun "sent" og får dermed kanskje ikke flere (Lappegård m.fl, 2013: 143; Andersson m.fl, 2009: 337).

Tidsrommet for å få barn følger sosiale normer og forventninger til når det passer seg å få barn. Eirin Pedersen (2012) har analysert 90 intervjuer om ideell tidsplassering av det første barnet og finner at det er klasseforskjeller. De med lang utdanning, middelklassen, svarer at ideelt tidspunkt er mellom 30 og 35 år, mens folk med lavere utdanning gjerne svarer før fylte 30. Disse holdningene gjenspeiles i statistikken. For mange er fullføring av utdanning, etablering av jobb og parforhold samt innpass i boligmarkedet viktige bærebjelker i et suksessfullt livsløp. Dermed venter de med lengre utdanning gjerne lengre med å få barn, gjerne til de er over i arbeidslivet. Det interessante er at de likevel gjeninnhenter antall barn innen fylte 40 år (Pedersen, 2012).

Hvorfor har ikke høy utdanning negativ effekt på fertiliteten? I land som i større grad preget av sosial ulikhet og kjønnsulikhet og med vanskeligere betingelser for kombinere jobb med barn, finnes denne negative effekten. I de nordiske landene er den sosiale ulikheten mindre og likestilling er mer utbredt. Samtidig har også disse landene familiepolitiske ordninger som gjør det gunstig å kombinere jobb med familieliv. Disse forholdene gjør at høyt utdanningsnivå ikke nødvendigvis blir en årsak til lavere fertilitet. Kost-nytte-perspektivet kommer dermed til kort, og Andersson og kolleger (2009: 327) foreslår å belyse variasjoner i fertilitet med teoretiske rammeverk som vektlegger verdier og institusjonell støtte.

2 Teoretiske perspektiver og tidligere forskning

2.1 Teoretiske perspektiver i fertilitetsforskning

Kost-nytte-teori har vært dominerende innenfor demografifeltet. Perspektivet er som tidligere pekt på, noe begrensende når en skal forstå variasjoner i fertilitet og kanskje særlig innenfor en velferdsstatlig ramme. Utgangspunktet for kost-nytte-perspektivet ligger i rasjonell handlingsteori. Aktøren handler rasjonelt utfra den informasjonen den besitter, for å maksimere mulighetene. Aktøren (kvinnen) venter valget om barn eller ikke utfra eventuelle kostnader eller berikelser forbundet med det å ha barn (Lappegård, 2006: 4). Så når fruktbarheten går ned, forklares det ved at kostnadene ved det å ha barn er blitt store eller/og at gleden og nytten ved å ha barn har blitt mindre. Utfra dette perspektivet er forklaringen at i tidligere tradisjonelle samfunn var et høyt barneantall en måte å sikre seg økonomisk trygghet på, fordi barn var arbeidskraft og en investering i egen fremtid med tanke på at foreldrene senere kunne bli forsørget av barna (Lappegård, 2006). Med kost-nytte-perspektivet kan en si at det mest rasjonelle i tradisjonelle samfunn var å ha mange barn, mens det i moderne samfunn er mer rasjonelt å velge færre barn fordi barn nå er forbundet med betydelige kostnader. Rasjonell handlingsteori har vært og er mye brukt innenfor forskning på fertilitet. Lappegård (2006) bruker også rasjonell handlingsteori i demografisk forskning, men inkorporerer flere dimensjoner slik som kulturelle normer og verdier. Likevel synes jeg at et kost-nytte-perspektiv blir fort for snevert når en skal forklare variasjoner i fertilitet i dagens Norge. I tråd med Andersson og kolleger (2009) virker det hensiktsmessig å bruke en analyseramme som også inkorporerer verdier og institusjonelle rammer. Som skissert i innledningen har land som Norge, Sverige og Frankrike en relativt høy fertilitetsrate til tross for at utdanningsnivået blant kvinner er høyt (Sobotka, 2008). Valg av barn er sammensatt og aktører velger ikke bare utfra det som er mest rasjonelt eller mest kostnadseffektivt (Becker, 1991). I denne oppgaven har jeg derfor valgt å benytte andre teoretiske innfallsvinkler til å studere valget om å få tre barn. Det første premisset er at å få barn i dag er et personlig og individualisert valg som igjen er påvirket av sosial og kulturell kontekst. Velferdsstaten, arbeidsmarkedet og materiell velstand påvirker også dette valget. Hvordan kan en inkorporere denne sammensattheten når en skal studere valg om antall barn? For å gjøre dette på en god

måte har jeg valgt å lansere et eget perspektiv ved å trekke veksler på to komplementerende teoretiske perspektiver: Det første bidraget har jeg hentet fra boken *The Social Meaning of Children* (Ellingsæter, Jensen og Lie, 2013) og det andre teoretiske bidraget er hentet fra *Understanding Family Change and Variation. Towards a Theory of Conjunctural Action*. (Johnson-Hanks, Bachrach, Morgan og Kohler, 2011).

2.2 Den sosiale betydningen av barn og prosessperspektivet

I boka *The Social Meaning of Children* er det overordnede perspektivet den sosiale betydningen av barn. Nå som valg om barn har blitt gjenstand for et mer personlig valg, er det riktig å studere den sosiale betydningen av barn (Ellingsæter m.fl, 2013). "*The Social Meaning of Children*"-konseptet bygger videre på det demografene på 70-tallet kalte VOC (Value of Children). Den gangen prøvde demografene å finne ut hvorfor det var slik at fattige regioner hadde høyere fødselsrate enn rike. Et hovedfunn var at i fattige regioner så ble barnerike familier forbundet med økonomisk sikkerhet i framtiden, mens i rike regioner var barn først og fremst forbundet med emosjonelle kostnader (og berikelser). Med dette som utgangspunkt ønsket forfatterne å utvide forståelsen utover dikotomien kost/nytte ved å undersøke hvordan den sosiale meningen med barn formes av institusjonelle og relasjonelle rammer. Fertilitetsmønstre kan gjennom denne tilnærmingen både studeres ut ifra et personlig/emosjonelt perspektiv og fra den sosiale, politiske og kulturelle konteksten. På den måten inkorporerer "*Den sosiale betydningen av barn*" både mikro- og makroperspektiver.

Tilnærmingen inneholder også en forståelse av valget om å få barn som en prosess som innebærer overveielser og diskusjoner. Prosessperspektivet er nyttig fordi det antall barn en får, ikke nødvendigvis er et produkt av et forutbestemt mål. Veien frem til tre barn er en prosess som avhenger av mange stegvise faktorer (Ellingsæter m.fl, 2013: 4-7). Disse faktorene er blant annet når eller om en treffer en passende partner. Det avhenger også av forhandlinger med partner om når og om de skal få barn. Prosessen påvirkes av hvordan det er å være gravid og hvordan det er å føde. Senere i prosessen, etter en har fått et barn, er det også avhengig av hvordan det er å være forelder. I tillegg kan helseproblemer også oppstå hos barn eller foreldre underveis i prosessen (Carmihael, 2013).

Det andre teoretiske bidraget er hentet fra *Understanding Family Change and Variation. Towards a Theory of Conjunctural Action*. (Johnson-Hanks m.fl., 2011). Dette perspektivet er et kritisk motsvar til det dominerende kost-nytte-perspektivet som forfatterne mener blir for ensidig. Kost-nytte-perspektivet legger til grunn et syn på aktøren hvor alle valg tar utgangspunkt i tre dimensjoner; preferanser om å få barn, kostnadene ved barn og begrensninger når det gjelder inntekt (Johnson-Hanks m.fl, 2011). Dette ensidige fokuset på aktøren tar ikke hensyn til strukturelle og sosiale forhold som også kan virke inn på valget om barn. Johnson-Hanks med kolleger (2011) ser i likhet med Ellingsæter og kolleger (2013) behovet for å utvide det teoretiske rammeverket rundt fertilitetsvalg utover kost-nytte-perspektivet. Fertilitetsvalg er mer sammensatt, aktører foretar valg i relasjon til kultur, strukturer og sosiale forhold. Valget om å få barn eller ikke avhenger for eksempel også av dimensjoner som arbeidstilknytning, sosiale normer, sosiale forventninger, økonomi, sosiale relasjoner og ny fertilitetsteknologi. Andre teoretiske rammeverk innenfor fertilitetsforskning har også gjerne fokusert på en eller to slike enkeltstående dimensjoner og gitt disse stor forklaringsverdi. Derfor ser Johnson-Hanks og kolleger (2011) behovet for å lage et nytt teoretisk rammeverk som kan inkorporere og systematisere alt dette som spiller inn på valget om å få barn. Perspektivet bygger videre på tidligere arbeider av Bourdieu (1977) og Sewell (2005). Teorien gir en måte å systematisere de ulike faktorene som spiller inn på valget om barn (Johnson-Hanks m.fl, 2011). I denne oppgaven bruker jeg begrepene kulturelle skjema og veiskille (fordi de utfyller prosess og den sosiale betydningen av barn perspektivet). Perspektivet til Johnston-Hanks med kolleger (2011) innlemmer også et klasseperspektiv fordi ulik sosioøkonomisk posisjon gir ulike rammebetingelser for fertilitetsvalg. Dette passer også inn i mitt prosjekt da utvalget mitt har samme sosio-økonomisk posisjon: kvinner med høy utdanning (master eller mer) kan kalles øvre middelklasse.

2.3 Kulturelle skjemaer og klasse

Kulturelle skjemaer har å gjøre med hvordan vi forstår og fortolker verden rundt oss. Sosiale normer, holdninger og verdier er eksempler på slike kulturelle skjemaer vi bærer med oss og som igjen påvirker hvordan vi handler. Felles for de kulturelle skjemaene er at de ikke er fysiske ting, men ideer, verdier, normer og idealer. I denne oppgaven vil jeg forsøke å finne de kulturelle skjemaene som ligger til grunn for valget om tre barn. Begrepet om kulturelle skjemaer er analytisk fruktbart i denne sammenhengen. Hvilke ideer og verdier ligger bak

resonnementene til informantene? Sagt med andre ord: Er det noen kulturelle skjemaer som går igjen? Johnston-Hanks og kolleger (2011) fastslår at kulturelle skjemaer er noe vi sosialiseres inn i. Kulturelle skjemaer fra tidlig barndom kan sette seg godt fordi det ikke er påvirket av andre og konkurrerende kulturelle skjemaer. Egen familie og klassebakgrunn vil derfor være viktige sfærer hvor tidlige kulturelle skjemaer fester seg og bæres med videre i livet. De kulturelle skjemaene som læres tidlig, vil også bæres videre med i livet og spille inn på valg om familieplanlegging.

Klassemessige forskjeller i fertilitetsrater er noe som kan tyde på at klassekonteksten spiller inn på fertilitetsvalg. Johnson-Hanks og kolleger (2011) understreker også betydningen av sosial klasse når folk skal foreta fertilitetsvalg:

"An individual's location within society—both geographic and social—influences his or her exposure to and identification with specific structures and the material and schematic components of which they are made." (Johnson-Hanks m.fl, 2011: 11)

Det innebærer at folk som er like hverandre når det gjelder økonomi og sosial posisjon, har en tendens til å være like i hvilke kulturelle skjemaer som er tilgjengelige for dem. Derfor er det sannsynlig at de forstår og kategoriserer situasjoner på liknende måte. Kulturelle skjemaer fungerer som knagger eller som en linse som en forstår og fortolker verden gjennom. Ved å studere en gruppe med lik sosial posisjon kan en lettere få tak i hvilke kulturelle skjemaer som er typiske for den gruppen.

I boka til Johnson-Hanks m.fl. (2011) inngår et komparativt casestudie av hvilke kulturelle skjemaer to kvinner med ulik klassebakgrunn trekker på når de skal velge om de skal fortsette et uplanlagt svangerskapet eller ikke. Arbeiderklassekvinnen velger å fortsette svangerskapet, blant annet basert på tilgjengelige rollemodeller for alenemødre fra eget miljø. I arbeiderklassekonteksten finner de et kulturelt skjema som går ut på at barn ikke blir sett på som et hinder, men snarere som en gylden mulighet til å bli voksen. Moderskap for kvinner i arbeiderklassekonteksten er også en kilde til status der muligheten for status i andre av livets sfærer (f.eks arbeidsliv) er mer begrenset. Middelklassekvinnen derimot ser en mulig baby som et potensielt hinder for fremtidig karriere og jobbmuligheter og velger derfor å avslutte

svangerskapet. Begge begrunner derfor valget ut fra en ide om hva som er det mest ansvarlige å gjøre i den gitte situasjonen (Johnson-Hanks m.fl, 2011).

I eksempelet ser en hvordan klassekonteksten påvirker fertilitetsvalg ved at det finnes ulike kulturelle skjemaer i ulike sosiale sjikt. Ofte vil hegemoniske kulturelle skjemaer gjelde i et helt samfunn, men vil likevel ha ulik klassemessig betydning. For eksempel så kjenner arbeiderklassekvinnen i casestudiet til idealet om en kjernefamilie med mor, far og to barn. I motsetning til middelklassekvinnen som vokste opp med en hjemmевærende mor, en arbeidende far og en søster, vokste arbeiderklassekvinnen opp med en stefar som bare var tilstede fire år i løpet av hennes oppvekst. Arbeiderklassekvinnen hadde et nært forhold til stefaren, og han etterlot et savn da han forlot moren hennes. Arbeiderklassekvinnen hadde det samme idealet om en familie som både har en mor og far, men samtidig har hun har også erfaring med at det også går greit i perioder hvor det ikke er noen mann involvert i familien (Johnson-Hanks m.fl, 2011: 106-107). I studiet kommer det også frem hvordan måten ting er organisert rundt barns oppvekst, også er preget av klassekonteksten, og dette påvirker igjen hvordan en velger å få barn eller ikke. Den amerikanske middelklassen er mer fokusert inn mot kjernefamilien som enhet, mens arbeiderklassen trekker mer på storfamilien og slekt. Betydningen av kjernefamilien er dermed annerledes: I middelklassen er den en essensiell betingelse for å stifte familie, mens i arbeiderklassen er kjernefamilien et ideal, men ikke en nødvendighet (Johnson-Hanks m.fl, 2011).

2.4 Veiskille: Når og hvor blir valget om barn tatt?

Grunnlaget for denne oppgaven ligger i forståelsen av valget om å få barn og antall barn som en stegvis prosess som innebærer overveielser og diskusjoner. Et sted en når når visse betingelser er på plass. Johnson-Hanks med kolleger (2011) argumenterer for at enheten en bør studere når en skal forstå fertilitetsvalg, er i såkalte "*conjunctures*", oversatt til norsk: "*veiskiller*". Disse veiskillene er kortsiktige, spesifikke situasjoner der handling kan foregå. Folk blir gravide, får et jobbtillbud, gifter seg også videre. I disse øyeblikkene virker kulturelle skjemaer inn på videre handling. Noen kulturelle skjemaer er mer aktive, andre mer i bakgrunnen. Et slikt veiskille kan altså være når en kvinne blir uplanlagt gravid. Hvilke kulturelle skjemaer hun trekker på når hun skal foreta et valg, vil igjen være avhengig av hva slags sosial posisjon kvinnen har. Gjennom kulturelle skjemaer forstår vi og fortolker verden. Kulturelle skjemaer er med på å gjøre spesielle konstruksjoner av virkeligheten mer

tilgjengelige enn andre. Noen situasjoner kan leses på bare en måte, mens i andre situasjoner kan flere konstruksjoner være aktuelle.

Aktører forstår en utfallssituasjon ut fra de kulturelle skjemaene som er tilgjengelige.

Utfallssituasjonen er åpen så lenge det er to eller flere mulige utfall, for eksempel abort eller fortsettelse av et svangerskap. Utfallssituasjonen lukker seg igjen når veien videre er tydelig igjen. Utfallssituasjonen (kombinasjon av hendelser) vil være hver gang kvinnen planlegger å bli gravid eller hver gang kvinnen blir gravid uplanlagt. Veiskillebegrepet er mer treffende når kvinnen er uplanlagt gravid: Skal hun beholde barnet eller ikke? Kvinnen må foreta et valg basert på tilgjengelige kulturelle skjemaer. I de tilfellene hvor kvinnen planlegger en graviditet, er det ikke et like tydelig "veiskille" som oppstår før den igjen kan lukkes idet valget er tatt. Men for mitt formål så går det likevel an å forstå planlagte graviditeter som et veiskille: Hva må være på plass for at en treffer et valg om å forsøke å bli gravid?

Prosessperspektivet ivaretar også veien frem til dette valget (og ikke bare hva som er på plass i det beslutningen blir tatt). I denne oppgaven bruker jeg de teoretiske perspektivene som gir mening og hensikt for mitt formål: En planlagt graviditet forstås både som en prosess med overveielser og vurderinger i forkant av graviditeten, men også som et veiskille. Hvilke kulturelle skjemaer ligger bak valget om tre barn? For å identifisere dette er både veiskillebegrepet og prosessperspektivet fruktbart: Uplanlagte graviditeter og steget om å prøve å bli gravide forstås her som veiskiller. Denne valgsituasjonen påvirkes av ulike dimensjoner av livet, hva som blir vektlagt, sier igjen noe om hvilke kulturelle skjemaer som ligger bak valget. Prosessen frem til denne valgsituasjonen kartlegger også hvilken rekkefølge informantene gjør livet sitt på, og gir innblikk i rekkefølgen på livshendelser og livsløpoverganger. Dette settes også i sammenheng med kulturelle skjemaer rundt når det passer å få barn og hvor mange barn en skal få.

2.5 Tidligere forskning

I denne delen av kapitlet skal jeg ta for meg temaer fra tidligere forskning på fertilitet som er relevant for denne oppgavens forskningsspørsmål. Det første temaet dreier seg om variasjoner i fertilitetsrater knyttet til utdanning og yrkestilhørighet (klasse). Det andre avsnittet tar for seg en kvalitativ australsk studie som omhandler refleksjoner og overveielser rundt valget om henholdsvis det første, det andre, det tredje og det fjerde barnet. Det neste

avsnittet tar for seg forskning som ser på betydningen av egen familie på fertilitetsønsker og atferd. Så gjennomgår jeg forskning som fokuserer på betydningen av sosiale relasjoners påvirkning på fruktbarhetsønsker og atferd. Så kommer et avsnitt som tar for seg forskning på fertilitetsintensjoner og fertilitetsadferd, og sammenhengen mellom dem. Til slutt er det også viet et lite avsnitt til at det å få tre eller flere barn, kan være et resultat av at en ønsker seg barn av begge kjønn. Forskningen presentert her bidrar til å sette analysen i en sammenheng; både som et relevant bakteppe, men også ved å utdype funn i oppgavens analyse.

2.5.1 Utdanningsgruppe og yrkestilknytning: Variasjoner i fertilitet

I avhandlingen *Studies on fertility and Childcare in Contemporary Norway* undersøker Lappegård (2006) variasjoner i fertilitet ved å bruke registerdata fra 1970 til 2000. Lappegård studerer bare kvinner av praktiske grunner fordi det er tilgjengelige data om kvinner. Men Lappegård har også metodologiske argumenter: Det å få barn får generelt sett flere konsekvenser for kvinner enn for menn. Det er som oftest kvinner som har lengst foreldrepermisjon, det er kvinner som blir hjemmeværende eller som blir deltidsarbeidende.

Lappegård konstaterer at Norge er et samfunn som fokuserer på familien ved å ha et utbygd velferdssystem, men at det bak den stabile fødselsraten finnes en større spredning i når mødre velger å få barn og hvor mange barn de velger å få. Lappegård antar derfor at velferdstilbudene kan ha ulik betydning for ulike grupper i det norske samfunnet. Hun forsøker å finne ut hvordan forskjeller i mødres fertilitet kan linkes til forskjeller i utdanning, arbeidstilknytning og etnisk bakgrunn. Hva finner hun?

Lappegård undersøker blant annet effekten av arbeidstilknytning på om mødre velger å få barn nummer to eller tre. Lappegård har tre hypoteser: Den første hypotesen er at mødre som er hjemmeværende har høyere andre-og-tredjegangsfødselsrate enn studenter eller mødre som arbeider. Den andre hypotesen er at aktivitetsstatus (jobb/student/hjemmeværende) har mer å si jo høyere utdanning mor har. Den tredje hypotesen hun tester er om mødre som jobber deltid og i kvinnedominerte yrker har høyere forekomst av andre og tredje barn. Lappegård finner at mødre som er hjemmeværende har større sannsynlighet for å få en baby til enn for de som er i arbeidsmarkedet. Hun konkluderer med at aktivitetsstatus har noe å si for om en får flere barn. Hun finner også at effekten av arbeidstilknytning er høyere blant de med høy utdanning. Hjemmeværende mødre med høy utdanning er derfor den gruppen med høyest andel andregangsfødende. Hun finner også at mødre med deltidsjobb og mødre fra

kvinnedominerte yrker har høyere andel andregangsfødende og særlig tredjegangsfødende enn de andre yrkesgruppene. Lappegård konkluderer derfor med at det ligger noen strukturelle føringer (arbeidstilknytning) på hvor mange barn mødre velger å få. Mødre i mannsdominerte karriereyrker vurderer det kanskje dit hen at å få tre barn er for risikabelt karrieremessig enn de som allerede er i mer familievennlige yrker.

Kravdal (2007) har også forsket på effekten av utdanning på andre og tredje barnet for norske kvinner og menn født i 1964. I motsetning til Lappegård (2006) undersøker Kravdal kun variasjoner i fertilitet knyttet til utdanningsnivå hos kvinner og menn. Kravdals tall viser at utdanning ikke nødvendigvis reduserer fertiliteten. Han antyder derfor at en ikke nødvendigvis kan si at utdanning virker negativt inn på fertiliteten, i hvert fall ikke i den norske konteksten (Kravdal, 2007). Den rådende forklaringen på at høy utdanning i lavfertilitetsland påvirker fertiliteten negativt, kan muligens i norsk kontekst snus til en positiv sammenheng (Andersson m.fl, 2009).

Lappegård og kolleger (2013) studerer forskjeller i fertilitet ut ifra ulike utdanningsnivå. I studien tar de for seg fødselskohortene 1945-49 og 1960- 64. De deler utvalget inn i de med obligatorisk utdanning (10 år), de med videregående (13 år), de med høgskole/universitetsutdanning, inkludert bachelorgrader (14-17 år), og til slutt de med høgskole/universitetsutdanning på høyere nivå, mastergrad og Phd. (18 eller flere år). Er forskjellene blant disse gruppene økende eller minkende når en sammenligner de to grupperingene av fødselskohortene? De finner at for menn så øker forskjellene etter utdanning. Fertiliteten er i utgangspunktet lavere for de med lav utdanning og går fra 1.91 til 1.8 barn fra den eldste til den yngste kohorten. For de med høy utdanning er fertiliteten høyere og går fra 2.10 til 2.12. Andel barnløse er høyest i gruppen med lav utdanning og lavest for gruppen med høyest utdanning. Denne forskjellen øker også fra den eldste til den yngste kohorten. For kvinnene er bildet et ganske annet. I 1945-49 kohorten er antall barn per kvinne høyere for dem med lavest utdanning (2.29) og lavest for de med høyest utdanning (1.77). Her endrer mønsteret seg til neste kohort. De med lavest utdanning (2.15) og de med høyest utdanning (2.01) blir nesten like. Barnløsheten er, i motsetning til mennene, høyest blant kvinner med høy utdanning, mens her er forskjellene til de andre gruppene ikke like store. Hvordan forklarer forfatterne denne utviklingen? For menn trekker forfatterne frem Beckers (1991) teori om at menn med gode jobbmuligheter er mer attraktive som partnere. Når det gjelder kvinner, forklarer de forskjellene fra den første kohorten til den andre

kohorten (hvor fertiliteten til kvinner med høy utdanning nærmer seg de med lav utdanning) med at velferdstilbudene rundt det å få barn har blitt bedre. Fulldagsbarnehage og utvidet permisjonstid gjør det lettere å kombinere jobb og barn. Disse rettighetene kom relativt seint i de fruktbare årene til den første kohorten, slik at endringene ikke gir resultater før i den neste kohorten. Gunstige familiepolitiske ordninger har derfor en tydelig effekt på kvinner med høy utdanning, og det bildet forsterkes ved det faktum at kvinner med høy utdanning i større grad enn de med lav utdanning fortsetter å arbeide etter at de får barn. De kan med andre ord si "ja takk, begge deler" (Lappegård m.fl, 2013: 143).

2.5.2 Overveielser rundt å få det første, det andre, det tredje og det fjerde barnet, en australsk studie

Det finnes få kvalitative studier om vurderinger rundt antall barn. *Decisions to have Children in Late 20th and Early 21st Century Australia* er en av dem (Carmichael, 2013). Boka undersøker begrunnelser rundt det å få henholdsvis ett, to, tre eller fire barn. Denne boka er særlig relevant for denne oppgaven da studien også undersøker hvordan informantene forteller om egne overveielser (og andres holdninger til) rundt når de skal få henholdsvis det første, det andre, det tredje eller det fjerde barnet. Mens det første barnet ofte er mer tilfeldig (et veiskille), er det andre barnet nøye planlagt og blir kategorisert som det obligatoriske andrebarnet. Igjen er det den sterke tobarnsnormen som gjelder, og omgivelsene forventer også at familiene ønsker å fullbyrde familien. Den førstefødte må få et søsken og mange synes det er greit og fortsette mens de enda er i "baby mode". Intervallet mellom nummer en og to reflekterer også det. Begrunnelser for å få barn nummer tre er ofte mer uartikulerte og vage, men samtidig også gjenstand for en mer grundig vurdering. I denne studien blir derfor det tredje barnet blitt kalt det "discretionary" - det skjønnsmessige/veloverveide barnet (min oversettelse). Aldersforskjellen mellom to og tre er også lenger enn mellom en og to. Reaksjoner fra omgivelsene på en tredje graviditet er slik som: Hva? Når har dere tenkt å stoppe? Mens ved graviditet nummer to: Å ja, det er vel på tide med en til. Tre- og firebarnsforeldre opplever negative reaksjoner og at det er tabu å få mer enn to barn. I den australske konteksten er barnas utdanning en hovedbekymring når en velger å få mer enn to barn. For de australske parene innebærer tre og fire barn ofte å måtte gi opp målet om å gi barna privat utdanning. Det katolske miljøet er generelt mer støttende på det å flere enn to barn enn i det øvrige australske samfunnet, og forekomsten av flere enn to barn er også høyere for de med katolsk bakgrunn (Carmichael, 2013).

2.5.3 Familiens påvirkning på fertilitetsatferd

Laura Bernardi (2013) har studert preferanser og normer om antall barn i et generasjonsperspektiv i Italia. Selv om fertiliteten har gjennomgått store forandringer de siste tiårene, viser flere historiske studier at det også finnes en viss stabilitet i fertilitet ved at døtre ofte følger mødre i antall barn. Det kan forklares med at verdier rundt familiedannelse og størrelse går i arv (Bernardi, 2013). Hun intervjuer mødre og døtre i fertil alder om når og hvor mange barn som er ønskelig. Ingen av døtrene har barn enda. Bernardi (2013) finner at det er tydelige normative føringer og verdier rundt henholdsvis ett og to barn. Enebarn vurderes ofte som belastende fordi barnet kan bli bortskjemt og overbeskyttet, for dyrebart. Å vokse opp med et søsken er mer stimulerende og sosialt. Når kvinnen så for seg mer enn to barn, var det ikke lenger begrunnet i tydelige sosiale normer. Ønsket om tre eller fire barn var mer et uttrykk for preferanser. Hvis en selv hadde vokst opp med flere søsken, var det ofte et ønske å gjenta dette felleskapet for egne barn. Samtidig gjaldt dette også for andre informanter som ikke hadde søsken eller søsken med stor aldersforskjell fra en selv. De ønsket å kompensere dette tapet fra egen barndom med flere barn. Bernardi (2013) finner at selv om døtrenes fertilitetsutfall eller ønsker ikke alltid sammenfaller med mødrenes, så deler ofte døtre og mødre de samme normene og verdiene rundt meningen med barn og hvilken plass det tar eller skal ta i livet. Like viktig er også hvor mye vekt som blir lagt på barndomserfaringer i hvordan en begrunner fertilitetspreferanser senere i livet (Bernardi, 2013).

Det finnes altså flere studier som påviser den inter-generasjonelle effekten på fertilitetsadferd (Bernardi, 2013; Knudsen og Murphy, 2002). Knudsen og Murphys (2002) studie er en av dem. De tar for seg fødselskohorten 1968-69 (registerdata) i den danske befolkningen for å se på sammenhengen mellom fertilitet mellom to generasjoner. Dette gjorde de ved å sammenligne hvor mange barn de i kohorten har fått med antall søsken de selv har. Måletidspunktet er 1994 og kohorten er bare 25 til 26 år gamle, så mest sannsynlig er de ikke ferdige med å få barn. Knudsen og Murphy (2002) finner en positiv sammenheng mellom foreldres fertilitet og barnas fertilitet. Store familier er overrepresentert i etterfølgende generasjoner. De store familiene spiller derfor en viktig rolle i å holde fertiliteten oppe fordi de som kommer fra store familier gjerne selv også får flere barn (Knudsen og Murphy, 2002).

Jeg fant ingen norske studier av den inter-generasjonelle effekten av hvor mange barn en får, men jeg fant en som ser på søskeneffekt av timingen på førstefødte: Lyngstad og Prskawetz

(2010: 923) studerer 110 000 norske søskenpar hvor de undersøker søskeneffekten av det å selv bli forelder. Det teoretiske utgangspunktet for undersøkelsen er at valg om barn er en sosial handling påvirket av de sosiale omgivelsene, og de viser til den nye relevansen nettverksteorier har fått i forskning på fertilitetsatferd. De finner en sterk søskeneffekt til inngang av foreldreskap, men effekten er umiddelbar og avtar allerede etter ett år (Lyngstad og Prskawetz, 2010:930). De finner ingen slik effekt når det gjelder barn nummer to og antar derfor at normer rundt tidsplassering av nummer to og sosioøkonomisk situasjon spiller mer inn her. Søsknene har også egen erfaring med hva det vil si å ha barn, men ved nummer én fikk de muligens «trigget» ønsket om å selv bli forelder ved å være rundt søskenets baby (Lyngstad og Prskawetz, 2010).

2.5.4 Sosial påvirkning på fertilitetsatferd

Balbo og Barban (2014) synes det er litt for få fertilitetsstudier som studerer betydningen av det sosiale miljøet som påvirkningskraft på når og hvor mange barn en får (Balbo og Barban, 2014). Balbo og Barban (2014: 413) undersøker kvantitativt (paneldata) med hvorvidt High School-venners fertilitetsatferd har noen innvirkning på kvinners overgang inn i foreldreskap. Balbo og Barban (2014: 413) antar at siden frivillige relasjoner (venner) har større betydning nå enn før, så vil sosial interaksjon med venner spille inn på folks fertilitetsatferd. I tillegg antar de ut ifra et relasjonelt perspektiv at kostnadene ved å bli foreldre samtidig med venner, er mindre enn hvis en blir foreldre "alene". Inngang til foreldreskap markerer en stor overgang i livet, det virker tryggere å kunne "dele" overgangen med venner. De finner (i tråd med det de antar) at venners overgang til foreldreskap har en positiv innvirkning på inngangen til eget foreldreskap. Denne positive innvirkningen når et høydepunkt rundt to år for så å avta igjen (Balbo og Barban, 2014: 415 og 428).

Laura Bernardi (2003) har også studert hvordan sosial interaksjon med både familie, venner og nettverk påvirker fertilitetspreferanser. Utvalget består av 54 kvalitative intervjuer av kvinner mellom 30 og 39 år. Bernardi (2003: 527) identifiserer fire måter omgivelsene påvirker fertilitetspreferansene: gjennom sosial læring, sosialt press, subjektiv forpliktelse og sosial smitteeffekt. Omfanget og styrken av disse ulike mekanismene varierer med typen av sosial forbindelse hvor interaksjonen tar sted. Hun studerer videre hvordan holdninger og verdier rundt inngang til foreldreskap er produsert og fremforhandlet i ansikt-til-ansikt-interaksjoner (Bernardi, 2003). Hun finner at for de med tett kontakt med jevnaldrende gir det

en synkronisering rundt familieførøkelse. Sosial læring rundt det å bli forelder kan virke som et intensiv for gifte par til å få barn, da mange gjengir samtaler der de blant annet får høre hvor berikende det å få barn er. Ekteskap og barn er også sett på som en "pakke" i den italienske konteksten, og mange av informantene opplever sosialt press fra foreldre på dette punktet. Bernardi (2003) oppfordrer til å bygge ut innsikten om hva slags rolle sosial interaksjon har rundt fertilitetsvalg, fundert i at det i dag er større personlig valgfrihet rundt det å få barn og at valgte sosiale relasjoner derfor spiller en større rolle i denne typen valg (Bernardi, 2003:550). I 2014 gjør Bernardi med en kollega en oppfølger til dette forskningsfeltet. De gjør en litteraturgjennomgang av studier som fokuserer på sosiale interaksjoners innflytelse på fertilitetsatferd og intensjon (Bernardi og Klarner, 2014:642). Igjen identifiserer de de samme typologier for typene av sosial interaksjon (se over), men legger til sosial støtte. De ser på hvordan disse ulike typene/mekanismene påvirker aktørers persepsjon, atferd og holdninger rundt fertilitet. Samlet sett finner de at normer, verdier og folks persepsjon rundt det å få barn i høy grad påvirkes av sosial interaksjon. Bruk av nettverksteorier i studier rundt fruktbarhetsatferd tar utgangspunkt i at det å barn er en sosial handling. I en post-industriell tid involverer valget om å få barn mer enn bare foreldre og besteforeldre. Søsken, venner, og kolleger er også i bakgrunnen i valgprosessen rundt barn; timingen rundt barn og antallet barn. Disse signifikante andre er med på å forme sosiale normer rundt hva som er det normale og det ideelle når det gjelder timingen rundt det å få barn og antall barn (Bernardi og Klarner, 2014: 656).

Et annet tilskudd innenfor forskning på sosiale nettverks innflytelse på fertilitetsintensjoner og atferd er Balbo og Mills (2011a). De undersøker hvordan sosial kapital spiller inn på folks fertilitetsvalg ved å bruke nederlandske survey data. Sosial kapital forstås her både som det å få barn som en form for investering i sosial kapital, men nivået av sosial kapital er også forstått som eksisterende familienettverk, en potensiell kilde til stabilitet, støtte, tilfredshet og uformelle ressurser (Balbo og Mills 2011a:183) De finner at høy sosial kapital, det vil si de med sterke familieband, faktisk gir lavere sannsynlighet for å få mer enn ett barn. Dette forklarer de med at disse sannsynligvis slår seg til ro med det de har fordi graden av sosial kapital allerede er høy, å få enda et barn innebærer en del usikkerhet. De velger å slå seg til ro sannsynligvis fordi tilgangen på gode sosiale band allerede er der (Balbo og Mills, 2011a:200). Balbo og Mills (2011b) studerer også forbindelsen mellom sosial kapital og sosialt press til det å få et barn ved å sammenligne ulike institusjonelle kontekster (Frankrike, Tyskland og Bulgaria). De finner at sosialt press fra foreldre, slektninger og venner øker

sannsynligheten for å planlegge rundt det å få nummer to og tre. Sjansen for at en planlegger to og tre er også forsterket ved at de får emosjonell støtte (sosial kapital) fra flere rundt seg. Velferdstilbud rundt barn i Frankrike er bedre enn i Tyskland og Bulgaria, og forfatterne antok dermed at effekten av sosialt press dermed var svakere i dette landet fordi en er mindre avhengig av personlige nettverk. Materialet støttet denne antagelsen. De antar videre at negativt sosialt press i Bulgaria og Tyskland kan føre til lavere fertilitet, men det er ikke empirisk testet i denne artikkelen. Emosjonell støtte (sosial kapital) har lik effekt i alle tre landene (Balbo og Mills 2011b: 346).

2.5.5 Fertilitetsintensjoner og oppnådd fertilitet

Forskning på forholdet mellom fruktbarhetsintensjoner og oppnådd fertilitet er også et relevant forskningsspørsmål i denne sammenhengen. Opprinnelig ble studier av fertilitetsintensjoner brukt til befolkningsfremskriving (anslag av fremtidig befolkningsutvikling), men lave fertilitetsrater i Europa har gjort studier av fruktbarhetsintensjoner aktuelle på en annen måte: Var/er det noen typer av menn og kvinner som skilte seg særlig ut med tanke på å endre eller utsette fruktbarhetsintensjoner (Kaldager, 2010: 22, Phillipov m.fl. 2009: 15)? Denne typen forskning kan gjøre det mulig å skreddersy politiske intensiver som hjelper denne gruppen til å få de barna de i utgangspunktet hadde sett for seg (Kaldager, 2010: 23-24). Panelstudier av fertilitetsintensjoner viser at de fleste får de barna de planlegger (Symenioudou, 2000; Hayford, 2009 og Liefbroer, 2009). En fordel med slike panelstudier er at det finnes mer enn ett målepunkt, dermed er det mulig å se om fertilitetsintensjonene endrer seg over tid, eventuelt også hvorfor de gjør det (Kaldager, 2010: 24).

Hovedgrunnen til at folk ikke får de barna de i utgangspunktet hadde tenkt seg, er samlivsbrudd eller det å ikke finne en partner (Hayford, 2009, Heaton, Jacobs og Holland 1999, Berrington, 2004 og Liefbroer 2009). Quesnel-Vallee og Morgan (2003) studerte fødselskohorten i USA fra 1957 til 1961. De ser diskrepansen mellom antall ønskede barn med antall faktiske barn i USA. De finner at det er vanligere å få færre barn enn flere barn enn det de opprinnelig hadde sett for seg. Forfatterne forklarer det med at mange får barn sent fordi de gifter seg sent. Kvinner og menn som gifter seg sent eller de som ikke gifter seg, rekker altså ikke å få like mange barn som de ønsket og noen blir også ufrivillig barnløse. De finner også at det er vanligst å ønske seg to barn, og at de som ønsker seg to barn også har

større sjanse for å få fertilitetsintensjonene oppfylt. De som ønsker seg flere eller færre barn, har ikke like god sjanse for å oppfylle opprinnelige ønsker. Å ønske seg to barn og få to barn er vanligst, og forfatterne foreslår at forklaringen på det kan være at det eksisterer en hegemonisk tobarnsnorm. Undersøkelsen viser også at kvinnene som valgte å ta høyere utdanning, hadde dobbelt så stor sjanse for å få færre barn enn det de utgangspunktet hadde sett for seg enn menn som tok høyere utdanning (Quesnell-Valle og Morgan, 2003).

To nederlandske studier (Liefbroer, 2009, 2005) peker på at nederlandske menn ikke jenker på fertilitetsintensjonene hvis de er karriereorientert. Kvinnene derimot opplever karriere som en større motsetning til det å skulle starte familie. I kombinasjon med Quesnell-Valle og Morgans (2003) funn tyder det på at karriere og høy utdanning i noen sammenhenger er som bremsklosser for kvinner, både når det gjelder det faktiske antall barn og kvinnenes fertilitetsintensjoner. Det finnes også norske studier av forholdet mellom fruktbarhetsintensjoner og oppnådd fertilitet: Noack og Østby (2002) gjorde en undersøkelse basert på tversnittdata (ett måletidspunkt) fra spørreundersøkelsen *Famile og yrkesundersøkelsen* i 1988. De finner at majoriteten av kvinner får færre barn enn det de i utgangspunktet regnet med å få. Lyngstad og Noack (2005) finner at menn har noe lavere fruktbarhetsintensjoner enn det kvinner har, og at det å ønske barn har en positiv sammenheng med det å være i samliv eller det å ha vært i samliv (Lyngstad og Noack, 2005). En undersøkelse utført av Dommermuth med kolleger (2009) ser på hvorvidt norske kvinner og menn som har ønsker om barn, har konkrete fruktbarhetsintensjoner. De finner at kvinner oftere enn menn har konkrete planer rundt det å få barn. Dommermuth m.fl. (2009) finner også forskjeller knyttet til utdanning: De med lav utdanning (grunnskole) hadde oftere konkrete planer om å få barn enn de med høy utdanning.

2.5.6 Det savnede kjønn

En god del kvantitativ forskningslitteratur forklarer barn nummer tre eller fire i lavfertilitetsland med at en ønsker å få begge kjønn hvis de første to barna er av samme kjønn. Det har vært vanligere å fortsette med tre eller fire barn hvis kjønn på de to første barna er det samme (Freedman m.fl, 1960; Mc Doughall mfl 1999; Hank og Kohler 2000; Pollard og Morgan 2002; Hank 2007). To australske studier (Kippen m.fl, 2005, 2007) viste også at det var 25 % høyere progresjon til å få nummer tre hvis de to første barna var av samme kjønn. Barn nummer fire var ofte også vanligere hvis de tre første er det samme kjønn. I

kvalitative studier finner en imidlertid ikke like mye støtte for at en prøver å få begge kjønn (Garmichael, 2013). Garmichael (2013) spør derfor om det med å søke etter det andre kjønn kanskje kan ha blitt overvurdert. I hans studie er det savnede kjønn ikke en mye uttalt begrunnelse for valget om tre eller fire. Samtidig så begrunner også mange tobarnsfamilier som har en av hvert kjønn ved å stoppe på to fordi de nettopp har fått en av hver (Garmichael, 2013).

3 Metode

I dette kapitlet skal jeg gjøre rede for valg av metode og utvalgs-kriterier for min empiriske studie. I denne delen diskuterer jeg også hvilke fordeler og hvilke begrensninger som ligger i den måten jeg valgte å samle inn datamaterialet på. Jeg redegjør videre for hvordan jeg rekrutterte informanter, samt gjennomføringen av intervjuene. Til slutt kommer jeg inn på noen etiske betraktninger rundt intervjuene jeg gjorde.

3.1 Metodevalg

Demografiske studier har tradisjonelt vært forbundet med kvantitative studier. Også selve bakgrunnen for oppgaven tar utgangspunkt i statistikk som viser at kvinner med høy utdanning får gjennomsnittlig like mange barn som de med lav utdanning (Lappegård m.fl, 2013:143). Bak tallene og standardvariabler som alder, utdanning, lønn, bosted og yrkesgruppe som ofte er tilgjengelig informasjon i kvantitative datasett, finnes det annen relevant informasjon som kan belyse et fenomen. Hvorfor er det slik at flere kvinner velger å få enda et barn etter at de har fått to? Ved hjelp av et lite utvalg av personer som en dybdeintervjuer, kan en få fyldige data som kan kaste lys over en demografisk tendens, selv om utvalget på ingen måte er representativt.

Tove Thagaard (2003) skiller mellom personsentrerte og temasentrerte kvalitative studier. Denne studien er temasentrert: valget om det tredje barnet og hvilken mening mødrene legger i det å ha tre barn. Valget om barn er en stegvis prosess som innebærer forhandlinger, overveielser og vurderinger (Ellingsæter m.fl, 2013). Jeg valgte derfor å gjennomføre dybdeintervjuer av 11 kvinner for å komme nærmere inn på prosessen bak valget om tre barn. Jeg valgte å undersøke dette ved å lage en intervjuguide som gjennomgår denne prosessen i kronologisk rekkefølge. I tråd med prosessperspektivet lagde jeg en intervjuguide som søkte å kartlegge prosessen i planleggingen av henholdsvis det første barnet, det andre barnet og det tredje barnet. Jeg gjennomførte semistrukturerte intervjuer. Det vil si at jeg hadde med meg en intervjuguide som jeg fulgte, samtidig som jeg også stilte oppfølgingsspørsmål som var unike i den enkelte intervjusettingen. Ulempen ved å ha såpass strukturerte intervjuer er at en styrer informasjonen i en bestemt retning, mens intervjuer med løsere struktur gir et større spillerom for informantene til å forme intervjuet og komme med historier de selv synes er vesentlige for temaet. Kompromisset i intervjuguiden ble å bruke åpne, men likevel konkrete spørsmål, for å

skape rom nok til at informantene selv kunne definere hva som var viktige forhold rundt spørsmålet om å få det første, andre og tredje barnet. For eksempel så spurte jeg ikke: Var det viktig å være ferdig med utdannelsen før du fikk barn? Jeg spurte: Hva var viktig at var på plass før dere bestemte dere for å få det første barnet? Det er også en analytisk fordel at intervjuene ligner i form, det gjør det lettere å gjøre å sammenligne på tvers av intervjuene i analysen. Mot slutten av intervjuguiden er spørsmålene av mer generell karakter: Hvorfor hadde du lyst på barn? Hvor tror du ønsket om tre barn kommer fra? Denne delen følger opp den sosiale meningen med barn, de kulturelle skjemaene som gjør seg gjeldende i forståelsen av det å ha tre barn. I intervjuguiden hadde jeg også kontekstspørsmål, slik som arbeidstilknytning og lengden på permisjon ved hvert av barna. En annen innvending til intervjuet som metode er at den er upålitelig som kilde til hva som faktisk skjer i en gitt situasjon. Likevel er metoden fruktbar hvis en først og fremst er interessert i å få vite hvordan informantene snakker om et fenomen (Silvermann, 2011: 13). I denne oppgaven er det både et fokus på et hendelsesforløp (f.eks lengden på permisjon, når barnet kom, arbeidssituasjon osv.) og tanker og overveielser rundt valg av barn og meningen med barn. Det siste er mer vesentlig i å få svar på oppgavens problemstillinger. Sagt med andre ord: det viktigste her er ikke å kartlegge et objektivt hendelsesforløp. Det kvalitative intervjuets styrke ligger i det at en får innblikk i tankesett, begrunnelser og verdier rundt valget om å få tre barn.

3.1.1 Utvalgskriterier

Alle kvinnene som er intervjuet har fått tre barn. Det var et poeng at vurderingene og begrunnelsene skulle komme fra dagens samfunnskontekst, så jeg satte en øvre aldersgrense på 45 år. Et annet kriterium var at informantene skulle ha fullført høyere utdanning (mastergrad eller mer). Grunnen til at denne gruppen er interessant, er at denne gruppen gjennomsnittlig får like mange barn som øvrige utdanningsgrupper/klasser. Et tilsynelatende paradoks siden høyere utdanningsnivå blant kvinner har vært trukket frem som en forklaring på at kvinner velger å få færre barn. Men Kravdal (2007) finner som sagt ingen nevneverdig effekt av høy utdanning for kvinner på antall barn i den norske konteksten. Med bakgrunn i dette valgte jeg å fokusere på denne gruppen med kvinner. Hva gjør at kvinner med høy utdanning i jobber med mye ansvar og med gode karrieremuligheter velger å få barn over gjennomsnittet? Er det slik at velferdsgodene vi har i Norge er avgjørende for dette valget? Mye forskningslitteratur trekker frem Norge som eksempel på hvordan gode velferdsordninger gjør at fødselsraten er mer stabil enn i andre europeiske land (Ellingsæter

og Pedersen, 2013). Kvinner med høy utdanning får gjerne sitt første barn senere enn de med lav utdanning (Lappegård, 2005). Det betyr at tidsrommet for å få flere barn gjerne er kortere enn for de som ikke har høy utdanning. Jeg satte derfor alderen til informantene fra 30 til 45 år. De to yngste informantene var 34 år under intervjuet og disse to hadde startet tidlig med sitt første barn mens de enda var studenter. De to eldste informantene var 41, hvorav den ene startet relativt tidlig med en gang etter endt utdanning og hadde derfor store barn. Den andre startet relativt sent og hadde en 1-åring da intervjuet ble gjort. I kvalitativ metode etterstreber en heller ikke et representativt utvalg av den gruppen en studerer, det viktigste var ikke når de hadde fått barna, men at de hadde tre barn og at de hadde høyere utdanning.

I utgangspunktet hadde jeg ikke som utvalgs-kriterium at mødrene skulle være i arbeid, men det viste seg alle informantene mine jobbet 100% med unntak av to. En jobbet 80% og en jobbet 70%. En av informantene hadde en mann som jobbet 80%. Dermed var informantene mine fra typiske toforsørgerfamilier og dermed en mer homogen gruppe enn det jeg i utgangspunktet hadde planlagt.

3.1.2 Rekruttering av informanter

Jeg rekrutterte informanter via eget nettverk. Jeg begynte med å sende en mail med informasjonsskriv om prosjektet til et par venninner som har typiske middelklassejobber og som selv har mastergrad/hovedfag og ba dem videreformidle dette til eget nettverk. I løpet av kort tid fikk jeg åtte e-post-adresser til kvinner med tre barn og høy utdanning. Jeg sendte mail til hver og en av dem med informasjonsskriv og skrev også litt mer praktisk rundt hvordan vi eventuelt kunne gjennomføre intervjuet, og at jeg var veldig fleksibel på tid og sted. Noen svarte ganske raskt at de ville stille opp, andre brukte over en uke på å svare, men til slutt hadde alle stilt seg positive til å la seg bli intervjuet. Jeg måtte derfor sette strek etter å ha gjort ca. 6 avtaler fordi jeg samtidig hadde rekruttert andre informanter via bekjente der jeg bor. I tillegg hadde jeg foretatt et prøveintervju med en førskolelærer og trebarnsmor som jeg kjente gjennom barnehagen til barna mine, for å teste ut intervjuguiden min. Dette var nyttig da det viste seg at jeg måtte gjøre noen små justeringer i guiden. Jeg foretok alle intervjuene i løpet av september og litt inn i oktober. Intervjuene fant sted i to byer i østlandsområdet. Da jeg var ferdig, hadde jeg til sammen gjennomført 11 intervjuer. Det siste intervjuet mistet jeg dessverre da det ble slettet fra minnekortet før jeg fikk lagt det inn på datamaskinen. I slutten av desember satt jeg igjen med 10 ferdig transkriberte intervjuer.

Presentasjon av informantene:

Informants navn	Informants arbeidstid	Informants antall søsken	Partners arbeidstid	Partners antall søsken	Barnas alder
Katrine	H	2	D	2	7- 13
Liv	D	2	H	2	10-16
Gunnlaug	D	1	H	2	1-7
Trude	H	2	H	1	3-9
Heidi	H	1	H	1	5-11
Elin	H	2	H	2	4-11
Dina	H	2	H	0	6-11
Merete	D	4	H	2	5-10
Embla	H	1	H	2	3-8
Bente	H	3	H	2	3-9

(Arbeidstid: H=Heltid, D=Deltid)

3.2 Gjennomføringen av intervjuene

En del av intervjuene ble gjort på jobben til informantene, andre på cafeer, et intervju ble gjort hjemme hos meg og et par intervjuer hjemme hos informanten. Det var viktig for meg at informanten fikk bestemme tid og sted for intervjuet slik at det kunne passe best inn i for dem i en travel hverdag. Settingen for intervjuet preget nok også hvordan intervjuet ble, men i alle tilfellene (selv de intervjuene som var på cafeer) var intervjuene fokuserte og informantene fikk rom til å reflektere tilstrekkelig rundt de spørsmålene som fordret refleksjon. De gangene vi var på cafe, satt vi på en slik måte at ingen kunne overheøre samtalen vår. Informantene på sin side syntes det var veldig positivt at jeg kunne være fleksibel på tid og sted, og for mange var det mye av grunnen til at de fant tid til å stille opp. Etter hvert som jeg hadde gjennomført endel intervjuer, ble jeg bedre på å komme med gode oppfølgingsspørsmål der informanten sa noe særlig interessant. Alle intervjuene hadde en hyggelig og relativt avslappet tone. Temaet er personlig, men samtidig hyggelig. Jeg fikk inntrykk av at informantene synes det var morsomt å snakke om hvordan de tenkte rundt prosessen fram til de tre barna og hva barna betydde for dem. Informantene liknet meg selv, de hadde lignende alder og lignende bakgrunn. På den måten var vi likestilte og det skapte en type fortrolig tone mellom meg og

informantene. Det virket som om de var komfortable i intervjuet. Samtidig kan en også stille spørsmål om det er en fordel å være lik de en intervjuer. Ofte hadde vi i tillegg en felles bekjent og denne nærheten og likheten kunne jo muligens også gjøre at de ønsket å holde en viss distanse, ikke gi for mye av seg selv eller legge for mye ut om familieplanleggingsprosessen og familielivet. Likheten kan også gjøre at de ønsket å stille seg selv i et godt lys, mange av informantene hadde kjennskap til at jeg også var trebarnsmor. Før jeg satt på båndopptakeren, fikk de informasjonsskrivet på nytt og jeg spurte om de hadde fått lest gjennom det, hvis ikke de hadde det, gjorde de det nå. Så skrev de under på informert samtykke hvis de ikke allerede hadde gitt meg skjemaet. Deretter satte jeg båndopptakeren i gang og startet intervjuet.

3.3 Troverdige data?

Dataenes troverdighet går ut på at innhenting av datamaterialet er gjort på en tillitsvekkende måte. I kvalitativ forskning innebærer det at en ikke kan knytte dette til fastlagte objektive kriterier fordi forskeren selv inngår selv som et fortolkende og subjektivt ledd i datainnsamlingen. Derfor blir det viktig med åpen og reflekterende gjennomgang av forskerens eget ståsted og forforståelse og hvordan forskeren selv inngår i konteksten av det han eller hun studerer (Thaagaard 1988: 179) Som sagt var avstanden mellom meg som forsker/intervjuer og de som informanter ikke stor. Likheten synes jeg etablerte en fortrolighet mellom meg og intervjuobjekt. Relasjonen var åpen og likeverdig og derfor et godt utgangspunkt for å innhente data på en god måte. Selv om det var mitt inntrykk av situasjonen, kan jeg ikke være helt sikker på at det var slik informantene oppfattet det. Likheten til informantene kunne muligens også skape avstand, men det var altså ikke inntrykket jeg satt igjen med. Et annet poeng i kvalitativ forskning er å ikke intervju mekanisk, men være refleksiv overfor de svar som kommer opp i intervjuet slik at en for eksempel kan komme med gode oppfølgingsspørsmål (Thagaard 1988: 179). De første intervjuene bærer litt mer preg av at jeg følger intervjuguiden til punkt og prikke. Det var et par ganger jeg skjønnte retrospektivt at her burde jeg ha kommet med oppfølgingsspørsmål fordi informanten var inne på noe interessant. Etter hvert ble jeg mer erfaren som intervjuer og klarte å forfølge interessante svar med mer utdypende spørsmål.

Fordi jeg hadde et ganske strukturert intervju, var jeg veldig bevisst på å ikke putte ord i munnen på informantene. Jeg tillot stillhet og tenkepauser og dette var jeg god på å overholde

i alle intervjuene. Jeg gjorde det også tydelig for informantene før intervjuet at hvis de synes jeg virket tilbakeholden og avventende, var det fordi jeg var interessert i at de kom ordentlig til orde. Jeg gjorde det også tydelig at det ikke var slik at jeg satt med fasitsvaret eller at jeg var ute etter å bekrefte eller avkrefte bestemte antagelser selv om jeg hadde lest tidligere forskning på feltet. Jeg var ute etter deres meninger, tanker og begrunnelser.

3.4 Forforståelse og empirisk kompleksitet

Min egen forforståelse av temaet var også personlig på den måten at jeg selv har tre barn. Jeg hadde vært igjennom prosessen frem til tre barn og hadde/har mange egne betraktninger rundt det å ha tre barn. Likevel synes det jeg var viktig å skille egne erfaringer fra undersøkelsen jeg skulle gjøre, selv om nærheten til temaet kanskje kunne brukes til å for eksempel utforme intervjuguiden. Det var altså problemstillingene og de teoretiske perspektivene som la grunnlaget for spørsmålene i intervjuguiden, ikke egne erfaringer. I tillegg hadde jeg tenkt på mulige temaer som kunne komme opp i intervjuene, men som ikke ble gjort eksplisitte i intervjuguiden, fordi det var viktig at temaene skulle komme opp fra informantene selv, jfr. idealet om åpne, men konkrete spørsmålsformuleringer.

Oppsummert var jeg fornøyd med alle de gjennomførte intervjuene fordi alle intervjuene kom innom interessante perspektiver og refleksjoner. Jeg hadde et godt utgangspunkt for å analysere problemstillingene senere i prosjektet. Likevel var det stor forskjell i måten informantene svarte på. Enkelte av intervjuene bar preg av reflekterte og fyldige svar om hvorfor de hadde tre barn og hva det innebar, mens andre hadde en mer rett-frem-tilnærming til spørsmålene og reflekterte i mindre grad rundt valget og rundt trebarnstilværelsen. Det ble tydelig at for noen av informantene var spørsmålene litt vanskelige og til og med unødvendige: Hvorfor vil en ha barn? For enkelte var dette et spørsmål som kunne være vanskelig å knytte bevisste tanker og refleksjoner til og derfor vanskelig å forklare med ord. De kunne svare sånn som at: "Er ikke det bare naturlig da?" Hvis informantene (etter tenkepause) fortsatt ikke kom på noe å svare eller svarte: "Neei.. vet ikke...", prøvde jeg videre med stikkord. Dermed så hendte det at ledet jeg dem i en bestemt retning når de i utgangspunktet hadde fått et åpent spørsmål. For eksempel så lød et av spørsmålene: Hvilke forhold måtte være på plass før dere fikk nummer en? Hvis svaret var ingenting, gjentok jeg: "Måtte ingenting være på plass før førstemann? " Hvis det fortsatt var ingenting, kom jeg opp med stikkord som økonomi og arbeid. Intervjuerrollen ble forskjellig fra intervju til intervju

alt ettersom hvor frempå informanten selv var. I et par intervjuer hvor informanten ikke hadde så mye å si og intervjuet ble mer ledet av meg, kan en stille spørsmål ved kvaliteten på dataene. Dette tok jeg hensyn til senere i analysen: Hvis det var jeg som først hadde nevnt for eksempel økonomi og informanten hadde bekreftet ja, økonomi hadde noe å si, vektla jeg ikke dette like mye grad i analysen enn hvis informantene selv hadde trukket frem for eksempel økonomi. Samtidig tenkte jeg også at ikke like fylldige svar også var et funn på den måten at det også sa noe om veien frem til tre barn og meningen med det å ha tre barn: Prosessen frem til tre barn var for eksempel ganske rett frem og uten de helt store overveielser og diskusjonene, et *naturlig* valg, for et par av informantene.

Et annet dilemma knyttet til bruken av intervjuer er at en kan få idealfremstillinger av hvordan ting fortoner seg (Silvermann, 2011). Var informantene opptatt av å gi et godt bilde av seg selv og sine familier slik av intervjuene fungerte mer som selvpresentasjoner? Som sagt var tonen i intervjuene fortrolig og jeg fikk inntrykk av at informantene også meddelte utfordringer og problemer knyttet til valget om tre barn og livet med tre barn i en toforsørgerfamilie. Mange av mødrene nevnte for eksempel hvor vanskelig det kunne være å balansere rollen som god arbeidstaker med rollen som god mor. Hvis de kom med idealiserte svar på noen spørsmål, så er likevel ikke svarene irrelevante eller ugyldige. Idealiserte svar kan også si en hel del om hvilke kulturelle skjemaer som ligger til grunn for valget om og meningen med tre barn. Stefansens (2011) erfaring er at middelklasseinformanter ofte er mer opptatt av å gi slike idealfremstillinger av seg selv enn det arbeiderklasseinformanter er. Min erfaring etter å ha intervjuet 11 middelklassemødre er imidlertid at de ikke er redde for å trekke frem vanskelige og utfordrende sider ved å velge tre barn og det å ha tre barn. Det var også interessant hvordan informantene selv så diskrepansen i det de oppfattet som idealet, men som likevel fortonet seg annerledes i det virkelige liv. For eksempel var verdien om å vokse opp med to søsken, noen å bryne seg på/leke med, en viktig begrunnelse for mange av mødrene til å få tre barn. Likevel når det kommer til stykket, viste det seg at søsknene "*lever på hver sin planet*" eller "*den minste ødelegger på en måte litt for de to andre så de er mest hos venner så de slipper maset hennes*".

3.5 Gryende analyse

Analyseprosessen startet allerede etter hvert gjennomførte intervju, for jeg tenkte mye på intervjuene og hvilke ideer og idealer som virket gjeldende. Etter å ha gjennomført alle

intervjuene sto det særlig frem at prosessene frem til det tredje barnet ofte var forskjellige fra informant til informant. For noen hadde det vært en lang prosess som krevde forhandlinger med partner. For andre var dette noe som paret hadde sett for seg på forhånd, de bare gjennomførte en opprinnelig plan. Eller som to av parene hvor ønsket om et tredje barn lå der fra begges side, men steget ut til å få nummer tre likevel ble vanskelig fordi kravene fra arbeidslivet ikke tilsa at de kunne tåle enda et barn. Fellestrekkene i det informantene svarte var mer fremtredende i spørsmålene som hadde med trebarnstilværelsen å gjøre. Veien frem til tre barn danner grunnlaget for det første analysekapitlet. Fellestrekkene og ulikhetene ved trebarnstilværelsen danner grunnlaget for det andre analysekapitlet.

3.6 Generalisering i kvalitativ metode

Payne og Williams (2005) vil gjerne implementere ideen om generalisering også til kvalitative studier. De snakker ikke om absolutte generalisering, men om «moderatum» generaliseringer. Det innebærer at kvalitative studier bør tørre å være mer eksplisitte i hvordan funnene kan ha gyldighet utover selve undersøkelsen. Å modere generaliseringer kan gjøres på flere måter. En måte er ved å spesifisere hvilke kontekster funnene også kan gjelde for eller ved å begrense det til en bestemt tidsperiode. Studier kan også generalisere på en moderert måte ved å snakke om grunnleggende mønstre eller tendenser som også har gyldighet utover selve undersøkelsen (Payne og Williams, 2005). Valget om å få tre barn kan studeres mer helhetlig ved å bruke kvalitative intervjuer som metode. Hvis jeg finner noen mønstre eller tendenser i materialet, kan det også ha relevans utover min egen undersøkelse. Funnene jeg gjør, kan i hvert fall fungere som testbare resultater som også gir en ytre validitet (Payne og Williams, 2005). I intervjuene får en tilgang til tanker og overveielser rundt valget som kan gi interessante sosiologiske innsikter. Resultatet av analysen kan antas å ha overføringsverdi innenfor den samme konteksten: Norge i dag og kvinner med høy utdanning. Analysen kan også være utgangspunkt for å gjøre lignende undersøkelser for eksempel ved å ta utgangspunkt i en annen gruppe. Funnene i min oppgave kan sammenlignes eller bygges videre på med funn i relaterte forskningsspørsmål.

3.7 Etiske betraktninger

Det ligger et ansvar i å undersøke andre menneskers liv, tanker og meninger på en respektfull og ansvarlig måte (Widerberg, 2005). Spørsmålene i intervjuene var personlige og det er ikke

sikkert alle som ville vært komfortable med å svare på spørsmål som: Var barnet planlagt? Ønsket dere barnet like mye? Derfor var det viktig at informasjonsskrivet gav tilstrekkelig informasjon om prosjektet og intervjuet som informantene ble invitert til, slik at de i en stor grad kunne vite hva de gikk til da de skulle intervjues. Jeg presiserte rett før intervjuet også at de når som helst hadde mulighet til å trekke seg under og etter intervjuet og at det også var lov til å si at akkurat det spørsmålet vil jeg ikke svare på. NESH gir retningslinjer om hvordan ivareta informantenes integritet og jeg leste gjennom disse slik at jeg kunne overholde disse ved intervjuene og i utformingen av intervjuguiden. Før jeg begynte med intervjuene, fikk jeg en godkjenning av NSD (Norsk Samfunnsvitenskaplig Datatjeneste) etter å ha levert prosjektskisse og intervjuguide.

Inneholder undersøkelsen mine sensitive opplysninger? Selv om spørsmålene er av personlig karakter, er de likevel ikke sensitive i den forstand at de berører særlige ømtålige temaer. Informantene mine var også tilsynelatende i gode parrelasjoner, med god økonomi og med stort sett ønskede barn, så de tilhørte en privilegert gruppe. Metodelitteratur fremhever hvordan forskningsetiske hensyn blir særlig viktig hvis en har informanter fra marginaliserte grupper (Fangen, 2004). Familieplanleggingsspørsmålene ble oppfattet som et hyggelig og ufarlig tema. Flere av informantene uttrykte etter intervjuet at det var morsomt å bli intervjuet og at de synes det var et spennende og viktig tema. Intervjuene ble aldri for nærgående eller for personlige. Det var kanskje spørsmålet om var barnet planlagt som bekymret meg mest: Var dette å være for nærgående? Alle informantene virket komfortable med spørsmålet også når barnet ikke var planlagt, de fortalte om hvordan det følte og hvordan paret håndterte denne nye situasjonen.

En annet etisk hensyn er å ivareta informantenes egen selvforståelse i analysen. En måte å ivareta dette på er å bruke rikelig med sitater og parafasere fra intervjuene. Dette må selvfølgelig balanseres for det foregår også en fortolkningsdel i analysearbeidet. Det må også presiseres at fortolkningen i oppgaven er mitt ansvar og er gjort på en forsvarlig måte.

Et siste og viktig etisk hensyn jeg måtte vurdere var graden av anonymitet. Det første jeg gjorde var å gi alle informantene pseudonymer. Jeg vurderte litt frem og tilbake om jeg skulle ha med yrkene og utdanning til informantene og mennene til informantene eller ikke. Siden jeg hadde rekruttert informanter via mitt eget nettverk, valgte jeg å ikke ta med dette. Neste ledd i anonymiseringen var også å fjerne alder på informanten og partner. I stedet for å oppgi alder på alle tre barna, oppga jeg aldersspennet på barna. Det var uansett ikke vesentlig for å

analysen å ha med disse spesifikasjonene. Jeg ville være sikker på at graden av anonymisering var tilstrekkelig siden jeg hadde rekruttert via eget nettverk. Alle personopplysninger i undersøkelsen min er anonymisert og oppbevart i henhold til NSDs retningslinjer.

4 Velferdsstat, arbeidsmarked og velstandsøkning

Som tidligere pekt på er Norge et av de landene i Europa med høyest fertilitet kombinert med høy yrkesdeltakelse blant kvinner. Selv om fødselstallene har gått noe ned siden 2009, er likevel tallet på 1,76 (2014) over "lavt" nivå. Norge blir ofte trukket frem som et eksempel på at familievennlig politikk lønner seg. Hvis et land ønsker å gjøre noe med fertilitetskrisen, bør de se til hvordan Norge gjør det. Norge har blant annet en svært sjenerøs permisjonsordning for kvinner som er i jobb da de får barn. I det norsk arbeidslivet er det også mulig å kombinere jobb med omsorg for egne barn (Ellingsæter m.fl, 2013). Likevel er det slik at det er vanskelig å skulle påvise en statistisk sammenheng mellom et lands velferdsordninger og antall barn per kvinne. En kan slå fast at forskningen på feltet er enige om at familievennlige ordninger er av betydning (Ellingsæter og Pedersen, 2013). Velferdsstaten Norge er en sentral kontekst når en studerer norske kvinners valg om barn i dagens Norge. Dette kapitlet tar for seg sentrale velferdsstatlige ordninger rundt barn og fødsel. Arbeidsmarkedet og typiske fordelinger av hus, omsorgs- og lønnsarbeid utgjør også en relevant kontekst. Avslutningsvis kommer det også et lite avsnitt om lønn og velstandsutvikling i Norge de siste tiårene for å belyse generelle materielle rammebetingelser rundt det å få barn i Norge.

4.1 Velferdsstatlige ordninger rundt barn

Velferdsstatlige ordninger omfatter ikke bare betalt foreldrepermisjon, men også mulighet for subsidiert barnehageplass, full barnehagedekning, kontantstøtteutbetaling etter endt permisjon, rett til å være hjemme med syke barn under 12 år fra jobb, gratis helsetjenester for barn, et godt offentlig skoletilbud og barnetrygd (NAV, 2015). Velferdsstaten er en viktig strukturell faktor fordi den griper inn i folks hverdagsliv, og derfor er det også plausibelt at den er med på å påvirke valg rundt familieplanlegging. Familier befinner seg i skjæringspunktet mellom det offentlige og det private hvor barn og barneomsorg i stor grad også er et offentlig anliggende (Ellingsæter, 2012b). Permisjonsordningen ved fødsel dekker opp lønn med opptil seks ganger Folketrygdens grunnbeløp som i dag ligger på 88.370 kroner. Velferdsstaten Norge reduserer den økonomiske risikoen ved å få barn ved å gi tilnærmet et år med lønnet permisjon: 49 uker med 100% dekning og 59 uker med 80% dekning av lønn (NAV, 2015). Når permisjonstiden er over, er arbeidslivet i Norge og kanskje

særlig i offentlig sektor, tilrettelagt for å kombinere arbeide med det å være mor. Gunstige arbeidstider gjerne med fleksitid (særlig i middelklasseyrker) og 7,5 timers arbeidsdag er eksempler på slike familievennlige arbeidsforhold. Hvis en fortsatt ammer når en begynner i jobb, har en rett på tilrettelegging av arbeidstiden. I tillegg kan en velge å ta delvis eller helt ubetalt permisjon fra jobben de første tre leveårene til barna. En kan også vente med barnehagestart og benytte seg av kontantstøtte etter at permisjonstiden har gått ut. Satsene for kontantstøtte varierer, akkurat nå ligger de på 6000 kroner måneden for barn mellom 13-23 måneder (NAV, 2015). Det er derfor mulig å utsette barnehagestart til nærmere to år hvis det er ønskelig, uten at en må si opp jobben av den grunn.

Utbedringen av velferdstilbudene rundt barn skjøt fart fra 1970-tallet og utover. Noe av bakgrunnen for denne utbedringen lå i en politisk bekymring for fruktbarhetsnedgangen. I 1980 var fruktbarhetstallet nede i 1,7, et bunnpunkt i utviklingen så langt. I 1981 satte Brundtland ned et ekspertutvalg som skulle utrede befolkningsutviklingen og utvalget foreslo å iverksette politiske tiltak som skulle demme opp for en ytterligere nedgang i fruktbarhet. Utvalget var nøkterne med hensyn til hvor god virkning slike tiltak ville ha, men familiepolitiske tiltak var uansett også fundert på ideen om at barn er et offentlig anliggende og at foreldre må få kompensasjon for kostnader forbundet med å få barn (Ellingsæter, 2012a: 366-367).

Lengden av permisjonstiden har hatt en gradvis utvikling: i 1977 var permisjonslengden 18 uker mens i 2012 var den oppe i 47 uker. I 1993 ble fedrekvoten introdusert, den gangen lå den på fire uker. Fedrekvoten har også økt med årene. Informantene i denne oppgaven fikk barn i perioden mellom 1997 til 2012. Dette er parallelt med at med at velferdsstatlige rammer rundt barn stadig har blitt bedre. I 2005 var fedrekvoten på fem uker og i 2006 var den økt til seks uker. Fra 2009 og frem til i dag har fedrekvoten ligget på mellom 10 til 14 uker. Under den forrige rød-grønne regjeringen var fedrekvoten oppe i 14 (2012-13), men den er nå nede i ti uker igjen i 2015 (Ellingsæter, 2012c: 107; NAV, 2015).

For de som ikke har opparbeidet seg rett til betalt permisjon, finnes det en engangsstønad som ligger på 44.190 i 2015 (NAV, 2015). Terskelen for å ha rett til betalt fødselspermisjon er lav, reglene krever at en må ha vært i lønnet arbeid i minimum seks av ti måneder i forkant av termin. Andelen som mottar engangsstønad er også lav i forhold til de som mottar permisjonsstønad. I 2012 var det bare en av fem som fikk engangsstønad og en tredel av disse igjen antas å være studenter (Ellingsæter, 2012c: 108).

Som nevnt er muligheten for fulltidsbarnehagen i dag en viktig strukturell faktor som støtter opp om toforsørger-modellen. I dag er 97 prosent av alle tre- til femåringer i barnehage (Ellingsæter, 2012c: 112). Barnehagetilbudet har hatt en gradvis utvikling parallelt med at kvinners yrkesaktivitet har økt. Barnehageloven av 1975 fastslår at barnehage skal være et tilbud til alle som ønsker det. I perioden fra 1975 til 1980 økte dekningsgraden fra 7 til 21 prosent, det var stort sett snakk om deltidsplasser for fem- og seksåringer, og i de neste to tiårene var utbyggingen laber og barnehageplassene ble dokumentert skjevfordelt; middelklassebarn var overrepresentert (Ellingsæter, 2012c: 110-111). På 2000-tallet og særlig andre halvdel skjøt imidlertid utviklingen fart. Eksempelvis hadde to av tre barn mellom 1 og 5 år plass i barnehage i 2000. I 2011 hadde andelen økt til ni av ti barn. Nå var det altså grupper fra alle sosioøkonomiske sjikt som benyttet seg av barnehagetilbudet (Ellingsæter, 2012c: 110).

4.2 Arbeidsmarked og arbeidsfordeling

I den velferdsstatlige konteksten knyttes arbeid til fruktbarhet. Hovedtendensen er at inngangen til foreldreskapet forutsetter at en har vært yrkesaktiv i forkant og dette gjelder både for kvinner og menn. Kvinner har i dag nesten like høy yrkesdeltakelse som menn og utviklingen for kvinner over de siste tiårene har vært radikal: I 1974 var prosentandelen yrkesaktive kvinner i alderen 16-74 år 44 prosent mens i 2010 var dette økt til 67 prosent. Denne økningen var særlig kraftig på slutten av 80-tallet. Et annet markant trekk i utviklingen er andelen yrkesaktive kvinner med små barn. I 1972 så var prosentandelen arbeidende kvinner med små barn 29 prosent. I 2010 var prosentandelen steget til 83 prosent.

Kvinner jobber ofte i andre næringer enn menn, og de har oftere kortere arbeidsdager enn menn (Kitterød og Rønsen 2012: 161). Kvinner er i stor grad sysselsatt i det offentlige: typiske jobber er innenfor undervisning og offentlige helse- og sosialtjenester. Menn derimot jobber mer i privat sektor. Denne kjønnsdelingen innenfor arbeidsmarkedet gjenspeiles allerede i et kjønnsdelt utdanningsvalg. Kvinner velger gjerne å studere humanistiske fag, lærerutdanning og helse- og sosialfag mens menn oftere velger tekniske og økonomiske fag. Kjønnsdelingen mellom offentlig og privat sektor gjør også at kvinner i mindre grad får god lønnsuttelling for høy utdanning, da lønnsnivået i privat sektor gjerne ligger høyere enn i det offentlige (Kitterød og Rønsen 2012: 166).

Ved siden av den høye yrkesdeltakelsen blant kvinner finnes det også flere kjønnsulikheter knyttet til arbeidsmarkedet. Det er flere kvinner enn menn som jobber deltid. Menn jobber svært sjelden deltid i de mest yrkesaktive årene av livet, mens for kvinner er langvarig deltidsarbeid vanlig for kvinner i alle aldre. Samtidig har kvinner også sjeldnere enn menn lang avtalt arbeidstid (det vil si minimum 40 timer i uka), mens det er mer utbredt for menn fordi de gjerne jobber i sektorer hvor det forventes at en jobber mye (Kitterød og Rønsen, 2012: 168). Et annet viktig særtrekk ved det norske arbeidsmarkedet er den lave arbeidsledigheten. I 2015 var prosentandelen arbeidsledige 3,7. Dette tallet er svært lavt sammenlignet med tall fra andre europeiske land (Statistisk Sentralbyrå, 2015).

Informantene i denne oppgaven jobber stort sett i offentlig sektor, mens for mennene deres er halvparten i offentlig sektor og halvparten i privat sektor. Informantene innehar yrker som leger, sivilingeniører, administrasjon, forskere og konsulenter. Fedrene har også yrker som leger, sivilingeniører og andre typer jobber som krever høy utdanning. I utvalget er det to kvinner som jobber redusert og en av mennene. Hvordan fordeles lønnsarbeidet og hus og omsorgsarbeidet for par i denne typen yrker? Er det forskjeller mellom offentlig og privat sektor på dette området?

Toforsørger- og toomsorgsfamilien er en politisk fanesak i Norge. Studier fra Ind som USA og Australia tyder på at mødre i toinntektsfamilier ofte jobber "doble skift". Lappegård og Kitterød (2012) undersøker kvantitativt om dette også er tilfellet i den norske konteksten, ved å bruke et representativt datasett fra 2007. Lappegård og Kitterød (2012) finner at i Norge er det ikke slik. De forklarer dette med at vi har et godt utbygd og rimelig barnehage tilbud kombinert med korte arbeidsdager og deltidsarbeid blant kvinner. Et annet trekk ved det norske arbeidsmarkedet er at andelen yrkesdeltakende og fulltidsarbeidende mødre stadig stiger, samtidig med at far gjør gradvis mer av omsorgs- og husarbeid. I dag overgår kvinnene menn i andel som tar høyere utdanning. Likevel finner Lappegård og Kitterød (2012) veldig få tilfeller av par med ukonvensjonell arbeidsdeling. For eksempel at kvinnen jobber mest og tjener mest og at mannen jobber redusert og gjør mer av familie- og husarbeidet. Selv om det er vanlig å dele på rutinehusarbeid og omsorgsarbeid, er det fortsatt menn som oftest gjør vedlikeholdsarbeidet på bolig. Graden av likestilling er høyest blant par med høy utdanning med regelmessige arbeidstider og hvor fedrene jobber i offentlig sektor (Lappegård og Kitterød, 2012: 683). En kvalitativ studie av norske fedre gjort av Brandt og Kvande (2003)

bekrefter den høye graden av likestilling når det gjelder omsorgsarbeid fordi det står sentralt i mennenes farsidentitet, men legger til at rutinehusarbeid kan være en kilde til konflikt (Brandt og Kvande, 2003).

4.3 Velstandsøkning

I løpet av de siste tiårene har Norge vært preget av en enorm velstandsøkning (Mørk, 2007). Denne velstandsutviklingen skyldes særlig to forhold: På 80-tallet begynte oljeinntektene for alvor å strømme inn i statskassa. Mange husholdninger fikk også gradvis økt kjøpekraft på grunn av lønnsvekst og at flere og flere husholdninger hadde doble inntekter (Strand, 2014). Velstandsøkningen har gjort at det totale forbruket har steget kraftig siden begynnelsen av sekstitallet: Fra 1982 til 2012 så har det totale forbruket steget med 137 prosent (Strand, 2014:41). Endringer i forbruksmønstre er også et uttrykk for denne velstandsøkningen: Før brukte husholdninger mer penger på mat; i 1958 utgjorde det 40 prosent av husholdningsutgiftene, mens i 2007 var matposten nede i 11 prosent. Nå bruker husholdninger mer penger på bolig, transport, fritid og reiser (Mørk, 2007). Boligarealet har også økt kraftig disse årene, så nordmenn bor også større enn før (Strand, 2014).

Parallelt med at sysselsettingen i Norge har økt (toinntektsfamilien er normen), har også lønnen steget jevnt de siste tiårene. Reallønnsveksten steg særlig i årene fra 1962-69, og fra 1990 til 2002 steg reallønna cirka med 2 prosent årlig. Samlet har reallønna blitt mer enn fordoblet i årene fra 1962 til 2002 (Hansen og Skoglund, 2003). Lønnsveksten har altså tatt innersvingen på prisstigningen de siste tiårene: Den generelle prisstigningen avtok på begynnelsen av 90-tallet, mens lønnsveksten fortsatte å øke jevnt. Hvis en sammenligner lønnsvekst med prisvekst for perioden fra 1982-2012, har altså lønningene økt 345 prosent mens prisen økt med 159 prosent. Med andre ord så har lønnsveksten blitt 186 prosentpoeng større enn prisstigningen. Et annet trekk som er relevant i denne sammenhengen, er at timelønnsveksten er vesentlig høyere enn årsverkslønna. Ulike arbeidstidsreformer har gjort at en jobber mindre enn i 1962: I 1987 gikk en over til 37,5 times arbeidsuke og i 2001-2002 ble det innført 5 ukers ferie for alle grupper av arbeidstakere. Velstandsøkningen har blitt tatt ut i mer fritid enn det en hadde før, så timeantallet på årsverkene fra 1962 og frem til 2002 er redusert med hele 23% (Hansen og Skoglund, 2003: 46).

Norge har lavest prosentandel med innbyggere som ligger under lavinnteksgrensa hvis en sammenligner med andre europeiske land. Foreldre med tre eller fire barn er heller ikke dårligere stilt enn gjennomsnittet, men i andre land tilhører familier med mange barn oftere lavinnteksgruppen. De som oftest faller inn under lavinnteksgruppen i Norge er enslige unge eller enslige eldre (Otnes, 2007). I 2008 var det finanskrisen, men Norge ble ikke særlig grad berørt. Lavinnteksgrupper er tett forbundet med å ha svak tilknytning til arbeidsmarkedet, men siden sysselsettingen i Norge er svært høy, er det få som havner i denne gruppen i Norge, igjen sammenlignet med resten av Europa (Otnes, 2007).

5 Prosessen frem til tre barn

"Den enbarngreia virker litt trist, spør du meg. Jeg har alltid tenkt at jeg skulle ha tre barn. Da får de jo mange konstellasjoner å velge mellom. Og så blir barna i flertall i forhold til foreldrene." (Knausgård, 2009: 49)

I dette analysekapitlet vil jeg kartlegge prosessen frem til det første, det andre og det tredje barnet, med hovedvekt på begrunnelser for å få det tredje barnet. Begrunnelsene sier noe om hvilke kulturelle skjemaer som er med på å påvirke valgene. Kulturelle skjemaer er ofte tatt for gitt oppfatninger og måter å handle på (Johnson-Hanks, 2011). Jeg forsøker å identifisere hvilke skjemaer som ligger til grunn for valget om det første barnet, andre barnet og tredje barnet. Funnene blir også satt i sammenheng med annen relevant forskning.

5.1 Det førstefødte

Kvinnenes første barn er som oftest planlagt og godt timet, med et langt og stabilt parforhold i forkant. Kvinnene virker sikre på at de har funnet den rette mannen som de vil leve sammen med og få barn med. Et stabilt og langvarig parforhold er en viktig forutsetning for å ville få barn. Det varierer endel hvor gamle de var da de fikk sitt første barn. To av informantene var i midten av 20-årene da de fikk førstemann, mens to fikk førstemann da de var i begynnelsen av 30-årene. Syv av kvinnene var etablert i jobber da de fikk førstemann, mens tre av dem var fortsatt studenter. To av babyene var i utgangspunktet ikke planlagt men likevel ønsket, gitt de trygge rammene som lå til grunn:

"Når jeg først hadde funnet det ut at dette her hadde skjedd og sånt så var det helt greit også fordi han synes det var så greit, så da kjøpte vi leilighet på en eller annen merkelig måte så klarte vi å få lån uten at han hadde jobb, også fikk han jo jobb rett etterpå også, så det løste seg jo kjempefint. Og nå i ettertid så tenker jeg at jeg er kjempeglad"

Når barnet ikke er planlagt, står kvinnen ved et veiskille. Hvordan begrunner de to informantene valget om å beholde barnet? Siden barnet ikke var planlagt i utgangspunktet, beskriver de begge det som et lite sjokk. Men de kommer veldig fort frem til at det er bra vending i livet. Forholdet til mannen blir også særlig trukket frem. For begge var det viktig at

de var i et godt og stabilt parforhold, de var gift med en de uansett kunne tenke seg å få barn med. Den ene av disse informantene trekker også frem at det er godt å vite at en har foreldre og søsken som er der for dem. Det ga henne trygghet om at det ville gå fint å få et barn selv om det ikke var planlagt.

For de andre åtte informantene var førstemann planlagt. Det første barnet passer inn fordi de først og fremst er i godt etablerte forhold og har vært det noen år. Flere av informantene trekker også frem at de også har giftet seg og har vært det noen år. Merete og mannen giftet seg året før, og dette var for henne en viktig forutsetning for å få barn. Boligsituasjon blir også overveid i forbindelse med første barnet og mange av informantene endrer bolig etter ny situasjon. Trude og mannen eier en liten leilighet og bestemmer seg for å kjøpe en større leilighet. Bente og mannen leier, men ordner seg lån og kjøper en leilighet i løpet av svangerskapet. I tillegg kjøper Trude og mannen bil.

Syv av ti informanter var også ute i full jobb etter avsluttet utdanning. Flere av informantene trekker frem jobb som en viktig forutsetning for det å få barn. Vissheten om at de har opparbeidet seg rett til betalt foreldrepermisjon og at de i tillegg har en fast jobb de kan komme tilbake til etter endt permisjon, betyr mye:

“For da var det et langt og etablert forhold og vi hadde flyttet og etablert oss på et nytt sted, og det økonomiske var i orden ved at man fikk permisjon fra jobben, fikk lønna permisjon og var sikker man fikk jobb igjen etter permisjonstida. Det var liksom sånn veldig trygt og greit”

“ For meg var det viktig at jeg hadde fått meg en utdanning. Også var det også viktig at jeg hadde fått meg en jobb etter at jeg var ferdig utdanna, at jeg ikke fikk barn med en gang men at jeg hadde en jobb sånn at jeg var i gang. Jeg tenkte også der litt i forhold til svangerskapsenger og sånne ting. Det var lurt”

Arbeid, utdanning og betalt foreldrepermisjon er viktige materielle ressurser i prosessen frem til å ta steget ut å få det første barnet. Gode permisjonsordninger og muligheten til å kombinere jobb med familie er dermed en viktig forutsetning for det å få barn.

Et annet viktig element rundt valget om nummer én er egen alder når det gjelder timingen av den førstefødte. Tre av informantene er studenter da de får førstemann. For to av disse mødrene som er relativt unge, i midten av 20-årene, er det et poeng at de er unge:

“Vi tenkte jo at jeg måtte ha begynt å studere det jeg skulle bli, så midt i forløpet, så hadde vi vært sammen en stund, og jeg hadde ikke lyst til å bli gammel mor, sånn at jeg ville være ung mor også. Så jeg tror det var det viktigste.”

Hun trekker også frem at hun som student også hadde bedre tid enn hvis hun ville vært i arbeid. En annen informant traff mannen sin allerede som 16-åring og også hun hadde lyst å få barn tidlig. Hun viser også til moren som fikk barn tidlig og hun synes det er idealet. I likhet med Bernardis (2013) studie av mødres påvirkning på ønsker om fertilitet, fungerer moren her som en rollemodell eller som et ideal på når det passer å få barn. De tre studentene får altså barn tidlig (den tredje studenten har en uplanlagt graviditet og hun trekker ikke frem at det å være ung mor er viktig for henne). De andre 7 venter til de er ferdig med utdanning og har fått seg en relevant jobb.

En annen informant er i midten av 20-åra når hun får sin førstefødte, og hun rekker å jobbe et år før hun får barn. Hun er også relativt ung når hun blir mor for første gang og hun vektlegger dette som en fin verdi:

“Vi hadde alltid tenkt at vi hadde lyst på barn og da var det like greit å starte mens vi fortsatt var ganske unge”

Tidsplasseringen av den førstefødte er en viktig overveielse når det gjelder det første barnet. De to informantene som er eldst når de får den første, begrunner også valget om å få barn ut i fra alderen. Det biologiske handlingsrommet blir mindre jo lenger en venter med å få det første barnet. De føler på at det er på tide å komme i gang også med tanke på å rekke å få flere barn. Informantenes tidsplassering av den førstefødte stemmer godt overens med sosiale forventninger rundt når det passer å få barn. De understreker betydningen av lengden på parforholdet, kvaliteten på parforholdet, økonomisk sikkerhet i form av jobb, utdanning og

bolig. Den førstefødte passer godt inn i hva Eirin Pedersen (2012) betegner som oppfatningen av et "*suksessfullt livsløp med riktige overganger*". Ifølge Pedersens (2012) studie er det å få barn før fylte 25 ikke ideelt for hennes middelklasseinformanter. Det henger sammen med at en ikke innen den tid har rukket å oppfylle visse krav som et etablert parforhold, en viss materiell standard, fullført utdanning og karriere. Disse faktorene eller overgangene bør altså komme i en bestemt rekkefølge. Dette ligner på situasjonen til informantene mine, også i de tilfellene hvor barnet ikke er planlagt. De oppfyller alle idealet om et lang og etablert parforhold, og hvis de ikke allerede har en god utdanning, er de i ferd med å få det. For to av studentene kompenseres også mennene for noe av dette ved at de er ferdig utdannet med gode jobber og inntekter.

Planleggingen av det første barnet passer møysommelig inn i kulturelle skjemaer for i hvilken rekkefølge en skal gjøre livet. For mange er etablering i arbeidslivet en viktig forutsetning for å få barn, og mange av informantene har et uttalt ønske om å først bli ferdig med utdanning. Dette samsvarer med annen forskning som viser at kvinner gjerne venter med å få barn til etter en er ferdig med utdanningen (se blant annet Andersson m.fl, 2009; Lappegård, 2006; Lappegård; 2005). Kvinnene er klare for barn nummer én fordi visse ting i livet allerede er på plass. I et livsløpsperspektiv kan en se for seg at kvinnene kan følge en oppskrift på i hvilken rekkefølge ting bør gjøres: Hvis de har funnet en passende partner og vært sammen en stund, gjerne giftet seg, blitt ferdig med utdanning og fått jobb, tilsier det at neste post på programmet er å få barn. Kvinnene kommer dermed ved et veiskille fordi livsbetingelsene tilsier at en skal over til neste fase. De kulturelle skjemaene om når og hvor i livet det passer å få barn, sammenfaller med informantenes egne ønsker og idealer. For at steget ut til nummer én skal være aktuelt, må en i forkant ha hatt et parforhold i enn viss lengde, helst eie bolig og være ferdig med eller i hvert fall være godt i gang med utdanning. Sammensetningen av disse ulike betingelsene som er på plass, utgjør et kulturelt skjema rundt timingen av når det passer seg å få barn. Når disse betingelsene er på plass, oppstår det dermed et veiskille (en valgsituasjon).

5.2 Det obligatoriske andre barnet

For alle informantene er det utelukket å bare få et barn. De vet at hvis de først har fått et barn, så skal de minimum ha ett til. Alle begrunner valget om å få en til med at det er fint å ha søsken å vokse opp med. Alle informantene trekker frem verdien i å ha en lekekamerat, en å

vokse opp sammen med, en å bryne seg på. Nummer to kommer som regel derfor ganske tett etter nummer en også. Aldersspennet mellom barn en og to er fra halvannet til fire år. Men i tilfellet hvor det er det fire år mellom, er det er ufrivillig lenge. Et par andre informanter mener også at ideelt sett så skulle de hatt enda kortere mellomrom mellom barna, forankret i en idé om at jo kortere det er mellom barna, jo mer glede har de av hverandre. Aldersforskjellen mellom barna er en viktig overveielse for informantene i timingen rundt nummer to, slik en av informantene beskriver her:

”Vi hadde vel hele tiden tenkt hvis vi først skulle ha barn så skulle vi ha fler enn en, så det var bare spørsmål om timing”

Mange begrunner også andre barnet ut ifra at en allerede er i gang og at de like godt kan kjøre på nå som de allerede er foreldre. Et par trekker også frem at de er voksne og at alderen tilsier at de må fortsette mens de enda har tid.

Materielle betingelser slik som fast jobb og innpass i boligmarkedet trekkes også frem som viktige betingelser som fortsatt gjelder, men tilstrekkelige materielle betingelser er allerede stort sett etablert før de får førstemann. Det er altså slik at mye ligger til rette for å få et barn til. En er allerede forelder med alt det innebærer av livsstilforandringer og forpliktelser. Spørsmålet om et barn nummer to er derfor ikke: Skal vi ha et barn til eller ikke? Men: Når skal vi få et barn til? For noen av parene er arbeidssituasjonen eller boligsituasjonen slik at de må vente litt med å få nummer to. Men idealet er å ha kort aldersforskjell mellom nummer en og to, også for de som ikke har muligheten til å gå i gang med en gang.

”Fordi at jeg tenkte at aldersforskjellen mellom barna egentlig var litt viktig, jeg har alltid ønsket meg flere enn ett barn, også var det litt i forhold til aldersforskjellen, at de skulle få glede av hverandre oppigjennom”

Avstanden mellom en og to er en viktig avveining i spørsmålet om nummer to. Mange av informantene har litt over tre år i mellom en og to, likevel synes mange at i underkant av to år er idealet. Jo nærmere i alder, jo bedre lekekamerater er et tilbakevendende kulturelt skjema.

Det oppstår dermed ganske raskt et nytt veiskille etter at nummer en er født. Det kulturelle skjemaet om å få i hvert fall to barn er sterkt og godt innarbeidet, informantene trenger ikke å gruble på om hvorvidt de skal få eller ikke få to barn. Datamaterialet bekrefter den sterke tobarnsnormen. Tobarnsnormen er også poengtert i relaterte kvantitative og kvalitative studier som omhandler valg av antall barn (Carmichael, 2011; Lappegård, 1999, Lappegård, 2006; Quessel-Valle, 2003). Andre mann er også planlagt i alle tilfellene. Enebarn anses bare som et alternativ hvis en for eksempel ikke klarer å få flere barn. Søskenbånd ses som viktig, og endel informanter ser tilbake på egen oppvekst; de forbinder ofte søskenfelleskap som noe positivt:

"Jeg tenker at det er veldig hyggelig å ha flere barn i familien, minst to synes jeg. At det har vært viktig for meg å ha hatt noen flere som har levd opp og med de samme foreldrene som meg, så jeg tenkte de bør ha hverandre liksom hvis noe skulle skje, og tenker jeg så har de søsken. Hvis man ikke må så ønsket jeg ikke at barnet mitt skulle være enebarn. Jeg tenker de har godt av å bryne seg på litt søsken, i forhold til oppmerksomhet fra foreldrene og man må dele det med litt flere"

Alle informantene har vokst opp med søsken og ni av ti av mennene til informantene er også vokst opp med søsken. Det kulturelle skjemaet om verdien av å ha søsken er også noe de har tatt med seg hjemmefra. Kulturelle skjemaer som læres i tidlig alder er ofte sterke og kan ha stor betydning for valg senere i livet (Carmichael, 2011). Tobarnsfamilien er i tillegg et hegemonisk kulturelt skjema som også bekreftes i sosiale forventninger til hva en fullverdig familie er. Informantene har verdien om søsken med seg fra egen barndom og dette sammenfaller med sosiale normer og forventninger til når en allerede har et barn fra før. I likhet med andre studier om fertilitetsvalg (se for eksempel Bernardi, 2013; Carmichael, 2011) er enebarn sett på som belastende situasjon, fordi barnet ikke får noen å vokse opp sammen med. Andre mann er et spørsmål om å finne den rette timingen, helst bare med to års mellomrom.

5.3 Det vanskelige tredje barnet

Prosessen frem til det tredje barnet er ofte en mye vanskeligere overveielse. Tobarnsnormen er oppfylt og det ligger ikke lenger sosiale krav eller forventninger til å få et barn til. Mange av familiene kjenner allerede på tidsklemma, hvor vanskelig det kan være å balansere jobb i kombinasjon med to små barn. En av informantene forteller også at hun blir nødt til å mase seg til nummer tre fordi mannen egentlig er ferdig etter nummer to. Til slutt gir han seg fordi han innser hvor viktig det er for henne med et barn til. Også i de tilfellene hvor paret er enige om tre, er ikke valget like enkelt:

"Egentlig begge to hadde veldig lyst på tre barn, så synes vi det sånn følelsesmessig, at det kunne passe for oss, men så tenkte vi at det ikke var så fornuftig sånn jobbmessig da"

Valget om det tredje barnet er altså gjenstand for mer grubling og tvil. Er det virkelig plass til en til? Denne informanten hadde store betenkeligheter med tanke på å få et tredje barn selv om det var både noe hun og mannen i utgangspunktet ønsket. Da de endelig bestemte seg for å få en til, beskrev hun valget som et irrasjonelt, men et følelsesmessig riktig valg. I likhet med denne informanten beskriver også denne informanten en følelser-over-fornuft-situasjon:

"Vi hadde jo egentlig ombestemt oss, det var liksom ikke helt sikkert, altså vi følte at vi kunne tenke oss et barn til så var det litt sånn usikkerhet i det liksom også med hvor mye jobb det var. Men vi følte vel begge to har eller er vokst opp med å ha to søsken, vi har vært tre barn så det har vært det naturlige for oss så det var vel derfor vi lenge hadde tenkt det. Men så skjedde det ikke helt også tenkte jeg huff nei kanskje det er like greit med bare to, det blir litt å ta et skritt tilbake men så skjedde det allikevel"

Igjen er det ikke fornuftig, men naturlig å velge tre barn. Valget virker ambisiøst, litt sånn på grensen for "hva som går an"-prosjekt, men likevel følelsesmessig riktig. For en annen kom nummer tre som en liten overraskelse og barnet var ikke planlagt:

" Da var vi litt sånn usikre for da hadde partner opprinnelig lyst på tre og jeg tenkte det holdt med to og det synes han også når nummer to kom: at det var greit med to. Så kom altså hun og det var aldri noen annen diskusjon annet enn at vi skulle ha henne. Men huff, vi «søkte» om at hun skulle bli veldig rolig og grei da vi var på ultralyd"

Mannen var altså vokst opp med to søsken, og hadde i utgangspunktet lyst på tre barn, så valget om å beholde barnet ble kanskje mer nærliggende. Fire av informantene hadde helt fra de så for seg å få barn tenkt at de skulle ha mange barn, minimum tre. For dem handlet valget om nummer tre mest av alt om å finne den rette timingen. For en var det viktig å være ferdig med studier, en annen ville være ferdig med turnus, et par ville gjerne ha en liten pustepause (nummer tre kom 4 år etter) fordi de første to kom så tett og for en annen følte det fint å ta en pause i arbeidet med doktorgraden. En av informantene hadde hormonbehandling ved de første to og når tredjemann kom kort tid etter nummer to, så ville de gjerne ta imot tredjemann: Prosessen frem til to barn var noe de hadde jobbet hardt med, så de opplevde det som en bonus å skulle få enda et barn til. Prosessen frem til det tredje barnet er dermed mer forskjelligartet enn ved barn nummer to.

Etter at de har fått to barn, er familien utad komplett. To barn og to foreldre, det ligger få sosiale forventninger til at parene skal få enda et barn. De parene som i utgangspunktet tenkte at de skulle ha tre barn, står likevel ved et vanskeligere veiskille enn ved det andre barnet. Valget om å få tre barn preges i noen tilfeller av ambivalens: Jobben og de to andre barna tar tid og krefter. Kan de klare en til? Det er ofte forhold som taler imot det. Tre av informantene har tøffe svangerskap og gruer seg til et eventuelt tredje svangerskap. Et par informanter har hatt kolikkbarn, orker de ny runde med skriking? Men den viktigste avveiningen går nå på om de får skviset inn et barn til ved siden av to jobber. Tre barn blir likevel så viktig for dem at de velger å ta steget ut: *"Vi bestemte oss for å bry oss om det viktigste"*.

I dette veiskillet kommer det opp bekymringer rundt tilstrekkelighet. Dette er vanskelig å vite på forhånd hvordan det vil bli å få en til og det gir grunnlag til bekymring. Valget om nummer tre beskrives derfor for enkelte informanter som et valg basert på følelser, ikke fornuft.

Det finnes som tidligere beskrevet en del forskningslitteratur som omhandler at det å få tre eller flere barn handler om å sikre seg begge kjønn på barna. Jeg fikk i liten grad mulighet til å undersøke dette da bare to av informantene fikk samme kjønn på de to første barna. Disse to

informantene spurte jeg om kjønnet på de to første barna hadde noe å si for ønsket om å få et tredje barn, og svaret var nei.

Positive kulturelle skjemaer rundt søskenfelleskap og negative kulturelle skjemaer knyttet til det å være enebarn påvirket informantene til å få barn nummer to. Når de to første barna allerede hadde søsken, hvorfor velge enda en? Et viktig kulturelt skjema som går igjen i materialet er betydningen av egen familiebakgrunn: For mange av informantene former egen familiebakgrunn en idé om hva en ideell familie er. For de som er i tvil om nummer tre, lener de seg på dette kulturelle skjemaet. Selv om valget ikke er fornuftig, er det likevel riktig følelsesmessig: Kulturelle skjemaer en har tilegnet seg i barndommen er som sagt sterke og forankret i følelser (Carmichael, 2011). Kanskje det er nettopp det kulturelle skjemaet om hva en familie er som blir utslagsgivende for beslutningen? Intervjuene kan tyde på det.

Eksempelvis kommer dette også frem i det ene tilfellet hvor informanten måtte mase seg til det tredje barnet: Hun er selv vokst opp med to søsken og mannen gir til slutt etter da han innser hvor mye det tredje barnet betyr for henne. Hun beskriver det å få nummer tre som en fullbyrdelse av familien. Og i et annet tilfelle hvor tredjemann ikke var planlagt, velger de å ta imot; mannen hadde i utgangspunktet lyst på tre og han var selv vokst opp med to søsken.

5.3.1 Egen familiebakgrunn

Hvis informanten selv har vokst opp som tre eller flere søsken, ser hun for seg i hvert fall tre, og hvis kvinnen er en av tre, ønsker hun seg tre barn selv. Egen familie er derfor et viktig kulturelt skjema som kvinnen trekker på i valget om tre barn. Mannens familiebakgrunn er også et slikt kulturelt skjema. På spørsmålet om hvor ønsket om tre barn kommer fra, dukker alltid egen og mannens familiebakgrunn opp som en viktig dimensjon:

"Jeg tror det kommer (ønske) fra at jeg selv har to søsken at jeg kommer fra en trebarnsfamilie, så vi har hatt mye glede av hverandre oppgjennom, jeg har liksom tenkt at det har vært fint, så jeg tror i bunn og grunn at det er der det kommer fra."

"Nei si det altså, nå kommer vi begge fra to søskenflokker med tre barn, og når jeg tenker på mine foreldres omgangskrets så var det stort sett tre barn der og så, så kanskje jeg tenker at det er en vanlig størrelse på en familie"

"Det er nok litt det man er vant til hjemmefra, så har jeg alltid tenkt at to er litt lite"

"Jeg er ganske sikker på at det kommer fra at jeg selv er oppvokst med fire søsken, og at jeg ser verdien i det"

Betydningen av egen familiebakgrunn kommer også frem i de to tilfellene kvinnene kommer fra tobarnsfamilier. For i utgangspunktet tenker de at det kanskje holder med to barn, mens mennene deres kommer fra trebarnsfamilier og ønsker seg tre barn.

"Ja han er en av tre så han pratet meg vel kanskje litt til tre da fordi jeg hadde jo tenkt at det var fint med to siden jeg er en av to. Men så ble jeg mer og mer overbevist at det kanskje var fint med tre"

Denne informanten trekker også frem et annet forhold fra egen familie som er med på påvirke valget om tre barn: Hennes egen bror er homofil som utelukker potensielle søskenbarn og mannens familie bor i et annet land. Fordi familien rundt dem er liten, ønsker de derfor å kompensere med å få tre barn. Dette samsvarer med Balbo og Mills (2011a) antagelse om at hvis den sosiale kapitalen i utgangspunktet ikke er så stor, vil en være mer tilbøyelig med å få flere enn ett barn. I de tilfellene hvor mannen er én av tre søsken, ønsker han også tre barn. Hos en informant er både hun og han fra tobarnsfamilier, men opplever altså å få et bonusbarn som de velger å ta imot med glede. En annen informant og mannen har begge vokst opp med to søsken hver. Likevel er de i tvil om de skal få en til, særlig mannen. Svangerskapet med nummer to var tøft og de føler på om de i det hele tatt har krefter og kapasitet til å gå i gang på nytt. Valget om nummer tre er også for dem en vanskeligere avveining enn ved nummer to og nummer en. De vakler litt frem og tilbake, og når graviditeten med nummer tre er et faktum er de begge litt bekymret for hvordan det skal gå. Når nummer tre kommer, føler de begge på at grensen er nådd. Hva får dem til å ta steget ut? Informanten begrunner det med at de begge selv er vokst opp med å ha to søsken, så hun beskriver at det var det naturlige for dem, det de begge i utgangspunktet hadde forestilt seg. Kulturelle skjema fra barndommen er ofte sterke fordi det ikke finnes så mange andre førforestillinger (Johnson-Hanks, 2011).

5.3.2 Betydningen av økonomi, jobb, bolig og velferdsordninger

Sju av informantene trekker frem fullført utdanning med påfølgende relevant jobb, om ikke en nødvendig forutsetning, men likevel et ideelt utgangspunkt for å få barn:

"Men det var ikke sånn at det måtte det men det var fint at de var der, jeg hadde fast jobb var ferdig med utdanning, sånne ting. Men jeg tror jeg kunne fått barn uten at det var sånn men det var jo fint å ha det på plass synes jeg. Hvis du skjønner forskjellen? "

Tre av kvinnene får barn under utdanning, men de har likevel gode økonomiske betingelser: Mennene deres er i jobb og de får alle støtte i permisjonstiden. Den ene blir forsørget av mannen som allerede har jobbet endel år, den andre får betalt permisjon fra Lånekassen og den tredje får ordnet det slik at hun kan jobbe endel mer på deltidsjobb før fødsel for å få et godt permisjonsgrunnlag hos Nav. Den økonomiske risikoen rundt det å få barn under studiene er derfor liten også for disse tre.

Etter tre barn gikk alle informantene tilbake i arbeidslivet. Åtte av informantene jobber 100 prosent og en jobber 80 prosent og en annen jobber 70 prosent da intervjuet tar sted. For alle informantene er det selvsagt at de jobber og det er bare en av dem som reflekterte rundt et mulig valg i det å ikke jobbe i det hele tatt mens barna er små:

"Hvorfor i all verden har vi fått alle disse barna hvis vi ikke skal se dem for vi jobber jo mye begge to, og det er jo ikke det, jeg vil jo egentlig ha masse tid til dem"

"Akkurat nå kunne jeg tenkt meg å jobbe sånn 40-50 prosent, bare for å ha noe annet og kanskje møte litt folk og bruke evnene mine på en måte da, men jeg kunne godt vært hjemme også altså, og det er helt fjernt for det hadde jeg aldri trodd jeg skulle hatt lyst til"

Denne informanten og mannen kunne i en ideell verden godt tenkt seg å være hjemmeværende, men føler også at de trenger å ha sine egne ting og bidra utad i samfunnet ved å jobbe. En annen fremhever viktigheten av å lære barna arbeids glede ved at hun selv

jobber med noe hun brenner for. En jobb er i mange tilfeller en viktig forutsetning for det å få barn i det hele tatt. Syv av informantene trekker frem jobb og mulighet til permisjon om ikke essensiell så like fullt en god materiell ressurs å ha på plass i forkant av det første, og senere også ved det andre og tredje barnet. Tidligere fruktbarhetsteorier har oppfattet lønnsarbeid som et hinder for å få barn (Becker, 1991), men virkeligheten er en annen i den norske konteksten. Familiepolitiske ordninger som legger til rette for toinntektsfamilien synes å ha snudd dette bildet. "*Kvinnens yrkesaktivitet og fruktbarhetsnivå er snudd til en positiv sammenheng*" (Ellingsæter og Pedersen, 2013: 7). Innpass i arbeidslivet var en viktig forutsetning for å få barn, men når alle tre barna er på plass, blir jobben noe som kommer i konflikt til det å ha barn. Dette skal jeg komme mer tilbake til i neste analysekapittel.

Åtte av ti eier sin egen bolig da førstemann kommer til verden. Hvor viktig forutsetning dette med å eie egen bolig er, er likevel ikke helt tydelig. En etablert jobb og et etablert parforhold synes viktigere. Det er også slik at åtte av ti av parene har økonomisk trygghet gjennom solide, godt betalte yrker. Derfor knytter det seg heller ikke uro til om en skal få jobb eller ikke. Eller om en skal klare seg økonomisk eller ikke. Arbeidsledigheten i Norge er også svært lav sammenlignet med andre land i Europa (Statistisk Sentralbyrå, 2015). For mange av parene er derfor egeneid bolig ikke essensiell faktor i valget om barn. Men det er kanskje fordi de allerede eier en bolig når de blir gravide. De tar det kanskje for gitt. En av informantene som blir uplanlagt gravid får forsving i sakene og ordner med lån i banken slik at de kan kjøpe seg en leilighet før barnet kommer. Det viser muligens at eid bolig anses som en god ting å ha på plass før en får barn. Alle familiene gjør også en slags boligkarriere i løpet av tidsrommet de får de tre barna. En typisk slik karriere er at de ved førstemann eier en leilighet, ved andremann eier de rekkehus og i forbindelse med tredjemann kjøper de seg en enebolig. Denne boligkarrieren antyder at familiene generelt sett har et romslig økonomisk handlingsrom, og at romslig nok bolig er en viktig materiell ressurs til å få tre barn.

Selv om økonomi og materielle ressurser i seg selv ikke er et mye uttalt forutsetning for å få tre barn, er det likevel viktig: For det første tar informantene en del materielle goder for gitt fordi de for eksempel allerede eier en bolig og/eller har en jobb. I tillegg trekker også informantene selv frem solide utdannelser som gir trygge og stabile jobber med gode lønninger.

" Jeg tror ikke vi tenkte sånn at nå må vi kjøpe et hus å ha barnerommet ferdig og sånn vi tenkte ikke det. Men nå er vi i en yrkesgruppe som, vi har ikke noe mistillit til arbeidsmarkedet. Vi tenkte at vi kom til å få oss jobb"

Dette sitatet illustrerer godt hvordan informantene som oftest er i en situasjon hvor økonomi og jobbsikkerhet allerede er på plass og dermed heller ikke en bekymring. Selv om økonomi og materielle ressurser ikke blir snakket så mye om direkte knyttet til valget om barn, tyder intervjuene likevel på at det er viktig:

" Jeg tror ikke bare det er å få barn, jeg tror man må tenke over om man har tid og kan følge opp og plass, økonomi, for det er dyrt å ha barn det er det"

Jeg spør videre om dette med økonomi har vært en overveielse i det å få barn:

" Vi har jo gode utdanninger, vi har jo visst at vi kommer til å ha god økonomi og plass, barn kan jo bo sammen, nå har våre barn hvert sitt rom vi har en enebolig men jeg tror det er viktige ting å ta hensyn til i alle fall. Men for oss har ikke vi måtte diskutere om vi har råd eller ikke for det har vi hatt så det har liksom ikke vært noe tema hos oss for vi har visst at vi kom til å ha jobber og over gjennomsnittet i inntekter, men jeg tror for andre så er det noe å tenke på."

Økonomi og materielle betingelser blir kanskje ikke et så fremtredende tema i intervjuene fordi de materielle betingelsene allerede stort sett er veldig gode. Mange av informantene kjøper en større bil når tredjemann er underveis, og de flytter også gjerne til en enebolig. Dette impliserer også en romslig økonomi.

5.3.3 Velferdsordninger

Velferdsordningene er heller ikke trukket særlig frem som viktige forhold rundt dette å få barn. Informantene fortsetter også å jobbe etter nummer tre og de stiller ikke spørsmål til toforsørgermodellen de praktiserer. For å kunne jobbe begge to må barnehageplass og

Aktivitetsskoleplass være en viktig forutsetning, men dette blir nesten ikke nevnt antageligvis fordi toinntektsmodellen er såpass innarbeidet i den norske konteksten, og barnehageplass og Aktivitetsskole er noe en regner som universelle goder. Kvinnene trenger ikke velge mellom arbeid og familie fordi velferdsstaten legger til rette for å kombinere de to.

Velferdsordningene tas ikke i stor grad med i begrunnelsene rundt det å få barn. Likevel er informantene inne på at velferdsgodene ikke er avgjørende for valget om barn eller ikke, men likevel er gode å ha:

"Jeg tenker at barnehage har vært viktig for at man kan velge å få tre barn da vet man at de er et trygt sted, hadde ikke likt å sendt de rundt til privat barnepass så det synes jeg har vært sånn hjelp i å få kunne ha tre barn"

Ellers blir dette generelt sett lite trukket frem blant informantene, og som hun også sier er det bra å ha, men ikke avgjørende. Likevel er det viktig fordi det at begge fortsatt jobber, understreker at familiene er avhengige av velferdsgoder, men at velferdsgodene blir tatt som en selvfølge. Ellingsæter og Pedersen (2015) mynter begrepet institusjonell tillit som peker på at universelt orienterte velferdsstater ofte er samfunn som er preget av en høy grad av tillit. Kunnskap om velferdsstatlige rettigheter trenger derfor ikke å være presise eller undersøkes i forkant av at en får barn. En stoler på at det ordner seg med barnehageplass og betalt permisjon ut ifra hva en har fått med seg. Velferdsgodene tas for gitt og enkelte informanter i deres materiale blir irritert når de finner ut at den faktiske permisjonslengden ikke er et helt år på 100% dekning av lønn (Ellingsæter og Pedersen, 2015). Det samme bildet dukker opp i mitt materiale: Velferdsgodene er gode å ha, men ikke avgjørende for valget om tre barn og tilliten til at "det ordner seg" er høy; først trekkes relasjonelle forhold som rett mann og solid sosialt nettverk (annen familie og venner), men velferdsstatens gunstige rammer betegnes som gode å ha.

Noen interessante eksempler som kommer opp i noen intervjuer, er den fleksible bruken av permisjonsrettigheter særlig i forbindelse med det tredje barnet. En av informantene benytter seg av tidskonto fra barnet er seks uker gammelt slik at hun kan videreføre et spennende jobbprosjekt. En pappa velger å jobbe 80% for å ta ut delvis kontantstøtte for å være hjemme en dag i uken mens de to siste barna er små. To av informantene benytter seg også av retten til

20 prosent ubetalt omsorgspermisjon i jobben når intervjuet tar sted. Disse eksemplene på bruk av rettigheter understreker hvor fleksible ordningene rundt fødsel og barn er i Norge. De gode velferdsstatlige rammene gjør det sannsynligvis lettere å velge tre barn fordi en har en kombinert orientering mot både jobb og familie.

5.3.4 Relasjonelle forhold

Informantene er alle i robuste parforhold og de har vært sammen en del år før de får barn. For mange starter ønsket om å få barn i møte med partneren og barn blir sett på som en naturlig forlengelse av ekteskapet. Tre av informantene ville også gjerne være gift før de får barn. I intervjuene kommer det frem at parene er relativt likestilte når det kommer til omsorgs- og husarbeidet. Dette er også i tråd med tidligere studier på middelklassens arbeidsfordeling i hjemmet. En del familier benytter seg også av vaskehjelp siden de begge jobber. Fedrene stiller opp på lik linje med mødrene hvor barna er et fellesprosjekt. I planleggingen av barn er det derfor viktig for mødrene at begge partene ønsker barna og i de tilfellene de er uenige om de skal få nummer tre eller ikke, diskuterer de seg frem til enighet.

Begrunnelser for å få barn nummer to er samstemte og bekreftes også av en tydelig tobarnsnorm. Foreldrene ønsker ikke at det første barnet vokser opp som enebarn. Søsken anses som en viktig del av sosialiseringprosessen til barn. I søsken har en potensielt en lekekamerat og en å bryne seg på, samtidig som en lærer ting som å dele oppmerksomhet og andre goder og barnet lærer å ta hensyn.

Begrunnelsene for det tredje barnet knyttes gjerne til litt andre dimensjoner. Familiene har allerede oppfylt kravet om at barna har søsken og det ligger ikke like sterke sosiale forventninger for å få enda et barn. Det kulturelle skjemaet som går mest igjen i begrunnelser rundt barn nummer tre er egen familiebakgrunn. Avstanden mellom to og tre er heller ikke et like fremtredende tema som mellom en og to, og aldersforskjellen mellom to og tre er av og til større enn mellom en og to. Var ikke det et ideal at det skulle være tettest mulig avstand mellom søsknene slik at de hadde enda mer utbytte av søskenrelasjonen?

For mange av informantene er som sagt det tredje barnet en fullbyrdelse av hva en familie er, et naturlig valg med tanke på egen bakgrunn. Men det dukker også andre viktige begrunnelser for det tredje barnet som har å gjøre med sosiale relasjoner: Mange ser på det å få tre barn som en emosjonell investering: Hva om en av søsknene dør og hva om de selv dør? Da vil de

ikke at det skal stå en igjen, en etterkommer, alene. Dette temaet skal jeg komme videre inn på i kapittel 6.

5.3.5 Tobarnsnormen i endring?

Venner og bekjente, det sosiale nettverket, er også med på å påvirke valget om tre barn. Tre barn virker mer akseptert og tobarnsnormen synes å være strukket til tre i miljøet til mange av informantene. Informantene har både venner og bekjente som også har tre barn. I noen av informantenes miljø er tre barn det vanligste antall barn. Andre studier peker på hvordan oppnådd fertilitet påvirkes av det sosiale nettverket (se Balbo og Barban, 2014; Balbo og Mills 2011a, 2011b). I tråd med disse studiene antar jeg at informantene også blir påvirket av det sosiale nettverket. Mange betrakter tre barn som den nye "normalen" og dermed er det kanskje mer nærliggende å selv velge tre barn:

"Jeg tror det har skjedd en dreining nå for at før så skulle du har to og nå har tre blitt det nye to"

"De fleste nå får jo faktisk tre barn"

Tre barn er innenfor normalen (eller den nye normalen) slik informantene ser det, og dette kommer tydelig frem i spørsmålet om de kunne tenke seg et fjerde barn: For syv av informantene er et fjerde barn helt uaktuelt. De ser for seg at mye hadde blitt annerledes med fire barn. Hvordan skulle de rukket å jobbe? Bilen måtte i så fall også skiftes ut. Arbeidet med tre barn holder i massevis. Tre barn anses som normalt, mens med fire barn blir en kanskje "de med alle barna". Ønsket om å opprettholde livet innenfor det som er normalt ved muligheten til å jobbe, muligheten til å gjøre egne ting, teller mye. For tre av informantene som har vært inne på tanken om fire (hvor to av mødrene er vokst opp i søskenflokker på 4 og 5, stoppet de likevel ved tre. Og i ettertid er de fornøyde med avgjørelsen. Likevel er det en av informantene som gjerne kunne fått en til, men tviler på om mannen ønsker det. For mange går tålegrensen ved tre, og det gjenspeiler også hvordan det i noen tilfeller også er vanskelig å velge å få tre barn. Tobarnsnormen i toinntektsfamilien kan tøyes til et barn til, men for

mange er da grensen nådd, hvis de skal leve opp til kravene fra jobb og kravene til seg selv som foreldre.

Informantene opplever ikke negative reaksjoner ved å få tre barn eller når de blir gravide med nummer tre. I den australske studien opplever foreldre som er gravide med nummer tre og nummer fire negative reaksjoner fra omgivelsene. Tre barn vitner altså om en “*senket standard*”, og foreldrene må i noen tilfeller gi opp målet om å gi barna privat utdanning, noe som anses å gi barna bedre muligheter. I den australske konteksten er mer enn to barn uglesett blant annet fordi barna ikke får de beste mulighetene, de økonomiske ressursene til foreldrene må deles på flere barn (Carmichael, 2013). I den norske konteksten synes tre barn heller å ha en motsatt konnotasjon: nemlig at dette er en ressurssterk familie som har plass til en til. Dette skal jeg komme mer tilbake til i det neste analysekapitlet.

5.4 Oppsummering

Tre barn oppfyller for mange idealet om "storfamilien" hvor barna er overtallige foreldrene og hvor barna utgjør en liten gjeng (eller *hurven* som en informant kaller dem). Nummer tre blir som kronen på verket som fullbyrder familien og som gjør den sterkere med tanke på emosjonelle og relasjonelle ressurser (sosial kapital), også i et lengre perspektiv.

Søskenfelleskap trekkes også frem som en verdi i det å ha tre barn, selv om avstanden mellom to og tre av og til er lenger enn mellom en og to. Informantene begrunner ofte valget ut ifra egen familiebakgrunn, likevel er ikke valget om tre alltid like enkelt. Tre barn krever, ved siden av at begge foreldrene jobber, men informantene beskriver seg selv som privilegerte. De har funnet rett mann, de har god inntekt og gode jobber. Valget om tre barn forutsatte antageligvis også god helse hos foreldrene og hos de to første barna, så det er mye som har klaffet. For eksempel så er det et par som slår fra seg tanken om å få et fjerde barn fordi mannen utvikler en sykdom etter tredjemann.

Hvordan beskrives hverdagen med tre barn, og mer overordnet; hvilken sosial betydning har tre barn? Og hvordan er forholdet mellom opplevelsen av hverdagen og idealer og forestillinger om familielivet? Det er blant annet temaet for neste analysekapittel.

6 Den sosiale betydningen av tre barn

For mange av kvinnene er det å ha tre barn idealet, noe som fullbyrder det kulturelle skjemaet om hva en familie er. Dette analysekapitlet tar for seg to sentrale temaer som kom opp i undersøkelsen rundt den sosiale betydningen av tre barn. Det ene er det kulturelle skjemaet om tre barn som en emosjonell investering, og det andre er den kulturelle forestillingen om at tre barn er et statussymbol. Videre analyserer jeg i dette kapitlet den sosiale betydningen av tre barn knyttet til beskrivelser av trebarnstilværelsen. Temaer som går igjen i datamaterialet her er blitt overskrifter til de ulike avsnittene i denne delen. Analysen knytter også tolkninger og funn opp mot relatert forskning.

6.1 Emosjonell investering

Flere barn, mer kjærlighet. Familien har i dag fått høy status som en motvekt til den disintegrasjon en opplever i en postmoderne verden preget av høy grad av individualisering og spesialisering. Familien framstår i dette bildet som noe fast, trygt og uforanderlig. Familien er som en trygg havn å trekke seg tilbake til i en ellers krevende tilværelse (Ellingsæter, 2012b: 25-26). Dette gjenspeiles også i det informantene sier.

Familiefellesskapet og det å være forelder beskrives som svært meningsfullt og noen av informantene beskriver familie og det å ha barn som "*det viktigste*". I dette perspektivet er det derfor logisk å ville ha flere barn. Hvis du har flere barn, er det mer kjærlighet, flere du kan bry deg om og flere til å ta vare på:

"Jo vi trivdes jo så godt med de barna vi hadde (to barn), var jo glad i de liksom, en til å være glad i, nei kanskje litt sånn for fremtiden og ha en større familie på sikt"

Mange av informantene vektlegger det å ha flere barn som en god investering også for fremtiden. Den sosiale kapitalen øker gjennom å få tre barn. Sosial kapital forstås som tilgang til ressurser som stabilitet, støtte, tilfredshet og andre typer av uformelle ressurser. Det å få egne barn er altså en ervervelse av sosial kapital (Balbo og Mills, 2010a). Flere barn gir mulighet til flere søskenrelasjoner og et større spillerom (flere å leke med) innad i familien.

Flere barn gjør familien relasjonelt og emosjonelt rikere, den sosiale kapitalen i familien øker. En får muligheten til å oppleve "det viktigste" tre ganger, selv om en vet det er på grensen til hva som praktisk lar seg gjennomføre med hensyn til at begge foreldrene jobber. Barnerikdom er en emosjonell og relasjonell investering både nå og for fremtiden. Flere beskriver hvordan tre barn kan gjøre det lettere å dele på omsorgen for foreldrene når de selv blir gamle. Dette er interessant for det kan sammenlignes med hvordan en i tidligere tider eller i mer tradisjonelle samfunn sikret egen alderdom gjennom å få flere barn: I kost-nytte perspektivet (Becker 1991) er barnerikdom i mer tradisjonelle samfunn forklart med at det er en forsikring for fremtiden, mens i mer moderne samfunn er det vanlig med mindre barn fordi kostnadene med å få barn er såpass store. I mitt materiale er det imidlertid en omvendt logikk: Barn blir sett på som en emosjonell og praktisk investering for familien her og nå, i tillegg til en investering for foreldrene og familien i fremtiden. Sagt med andre ord: barna har altså en stor nytteverdi, de anses som en ressurs. Riktignok ikke en økonomisk ressurs, men likefullt en ressurs. Informantene begrunner også dette synet ved å se på egne voksne søsken som et potensielt støtteapparat. Søsknene beskrives ikke som informantenes bestevenner, men de gir en trygghet fordi de har visshet om at de stiller opp hvis det er behov. Hvis informantene har få søsken, begrunner de på samme måte, at de skulle ønske de hadde flere å dele både egen oppvekst og alderdommen til foreldrene med. En informant fortalte at onkelen og tanta med tre barn mistet et barn i en flyulykke. Heldigvis for onkelen og tanta var det to barn igjen. Slike scenarier er en mye brukt begrunnelse. Hva hvis en av søsknene dør? Da er det heldigvis to igjen og ikke en. Enebarn også i voksen alder blir oppfattet som belastende og skjørt. Tre barn er dermed en måte å sikre familien tilstrekkelig sosial kapital på. Den ene informanten bruker dette som argument i forhandlinger til det å skulle få tre barn: Mannen har egentlig ikke lyst på flere, og hun bruker argumentet om at to er lite:

"Også synes jeg også det er litt sårbart med to, jeg vil gjerne ha fylt opp, veldig egoistisk tenker jeg, samtidig så er det jo litt sånn redsel for å miste en og så stå igjen med bare en"

Balbo og Mills (2011a) antar at betydningen av å erverve seg sosial kapital gjennom å få egne barn, er svakere i land med godt utbygde velferdssystemer, fordi en ikke er like prisgitt støtte fra voksne barn når en selv blir gammel. Jeg finner altså det motsatte. Selv om

velferdssystemet rundt alderdom i Norge er gode sammenlignet med andre land, ser informantene tre barn som en solid og betryggende emosjonell og praktisk forsikring når de selv blir gamle. Den sosiale betydningen av tre barn er at det gir tilstrekkelig sosial kapital.

6.2 Status

Mange av informantene trekker frem at de tror at mange barn er blitt status særlig i den klassen de selv befinner seg i:

"Man tenker at de med høy utdanning som får mange barn det er en sånn, man skal vise at man mestrer alle områder av livet, man har både en karriere og man har mange barn ikke sant"

Men det er ikke slik at informantene selv sier at det var en motivasjon til å få tre barn selv. En kan likevel anta at dette er et kulturelt skjema som ligger i bakgrunnen og kan påvirke informantenes valg. Barnerike familier i middelklassen forutsetter ofte også betydelige økonomiske ressurser da middelklassen ofte har andre økonomiske standarder enn foreldre med arbeiderklassebakgrunn (Ellingæter og Pedersen, 2013). Informantene påpeker status-temaet som generelle betraktninger, en ting i tiden, de vet ikke nødvendigvis helt hvorfor eller om det er tilfellet at det er status med mange barn, men de har en mistanke om det:

(om tidligere barnehage): "Der så jeg på en måte en tendens til at litt sånn høyere utdanna gikk for både tre og fire barn om det faktisk begynner å bli litt sånn status, litt mer status å ha flere barn, uten at jeg skulle ha sagt det for sikkert"

"Så vet jeg ikke om det er noe status forbundet med det også, uten at jeg har tenkt at jeg skal ha mange barn fordi det gir status, men likevel så tror jeg kanskje det kan være noe der også. Det er liksom sånn at det å få mange barn å ha en karriere samtidig viser jo at en mestrer livet på en eller annen måte da "

En av informantene er likevel inne på at dette med mange barn og status har vært en drivkraft i det å få mange selv:

" Man blir kanskje sett på som litt supermamma så det er jo kanskje noe jeg også har lyst til å være, føler at jeg egentlig godt kan være det uten at det er for slitsomt"

Noen av informantene trekker frem at de tror at mange barn er blitt status særlig i øvre sosiale sjikt. Intervjuguiden tar ikke opp spørsmålet om status og mange barn så det er et interessant trekk at så mange berører det temaet. De knytter det imidlertid ikke til egne begrunnelser for å få tre barn, men en kan likevel anta at dette er et kulturelt skjema som ligger i bakgrunnen som kan ha vært med på påvirke informantenes valg. Barnerike familier i middelklassen forutsetter ofte også betydelige økonomiske ressurser da middelklassen ofte har andre økonomiske standarder enn foreldre med arbeiderklassebakgrunn (Ellingæter og Pedersen, 2013). Hvis en har høy utdanning, god jobb med god lønning og i tillegg har mange barn, har en på en måte fått til alt: Informantene selv hører hjemme i denne suksessfortellingen, men knytter den altså ikke til egen motivasjon til det å få tre barn.

Tre barn som et statustegn understreker hvordan kvinnene ikke opplever å få negative reaksjoner når de å velger å få en til, slik tilfellet er i den tidligere omtalte australske studien. Der blir kvinner som er gravid med nummer tre eller fire møtt med negative reaksjoner fra omgivelsene (Carmichael, 2011). Dermed er kanskje terskelen til å få nummer tre lavere i den norske konteksten? En påvirkes av sosiale normer rundt hva som er passende eller ikke, og det å få tre barn blir ikke sett ned på eller anses heller ikke for å være kontroversielt i norsk sammenheng. Unntaket er de to informantene som har foreldre som selv har to barn, der får de høre av foreldrene at tre barn er litt mye. Kvinnene oppfyller i mange tilfeller sitt eget familieideal, og dette samsvarer ofte med det de oppfatter som idealet i samfunnet forøvrig. De opplever å bli vel ansett og et par av informantene får skryt på jobben av andre barnløse kvinner eller kvinner med ett barn om hvor flinke de er som får til alt:

"Åh dere får til alt dere, jobber og er flinke og har masse barn og wow, skjønner ikke åssen det går"

En av informantene sier:

"Der tror jeg de er litt mer imponert over at jeg har høy utdannelse og mye ansvar på jobb og liksom mange barn og mye å fikse opp med hjemme, men jeg tror nok det er, ligger litt sånn status i det, at man takler å ha mange barn så klarer man seg greit"

Kvinnene har fullført familiedrømmen og mange påpeker selv at de er privilegerte. De passer inn i det Lappegård (2001) har kalt for supermammaer. Aarseths avhandling (2008) om middelklassens ambisiøse livsførsel stemmer inn i bildet med mine informanter. De er ressurssterke og de sjonglerer et intensivt foreldreskap med ansvarsfylte jobber. De er altså selv et uttrykk for idealet de synes å se rundt seg. En av informantene innrømmer også at noe av motivasjonen til å få tre barn lå i dette med å ikke være helt gjennomsnittlig, og vise at en får til mye på en gang. Ved å ha tre barn distingverer en seg altså vekk fra gjennomsnittet, slik som informanten beskriver:

"Jeg har et ønske om å ikke være som alle andre, så det var nok noe av det som var tanken, være litt ulik alle andre altså skille meg litt ut, at det var også en grunn til å få mer enn to barn"

Trebarnsfamilier er ikke like gjennomsnittlige, men likevel innenfor det normale og aksepterte. Ingen hever øyebrynene over to voksne og tre barn. Familieformen er ikke kontroversiell, men likevel imponerende: Det å jobbe ved siden av å ha tre barn kan anses som en bragd, som et flinkhetstegn. Den sosiale betydningen av tre barn er ikke at en har senket standarden slik som i den australske studien (Carmichael, 2011). Det blir heller ikke ansett som uansvarlig at begge foreldrene jobber, det er heller et tegn på at du har stor kapasitet. Det virker rimelig å anta at det finnes et kulturelt skjema som knytter arbeid og barnerikdom til vellykkethet.

6.2.1 Trebarnstilværelsen

Hvilken sosial betydning har tre barn, og hvordan kommer det til uttrykk i mødrenes egen beskrivelse av trebarnstilværelsen? Informantene påpeker hvordan tre barn er et uttrykk for at en klarer mye, et statusstegn i tiden gjerne knyttet til øvre sosiale sjikt. Barnerikdommen ses også som en emosjonell investering, en forsikring mot ensomhet og sårbarhet i fremtiden og

her og nå. Den sosiale betydningen av tre barn gir positive konnotasjoner og mødrene beskriver seg selv som en privilegert gruppe. De oppfattes også av omgivelsene som både privilegerte og flinke. Hvordan kommer den sosiale betydningen av tre barn fram i informantenes egen beskrivelse av hverdagen med tre barn? Dette er tema videre i kapitlet.

6.3 Kaos

En ting som går igjen i beskrivelsen av trebarnstilværelsen, er at en har mistet oversikten og gått over i en slags kaostilværelse. Dette kaoset oppstår i det en går fra to til tre barn. Barna er i flertall, en har ikke lenger en forelder per barn. En frase som går igjen er at det er “*et fang for lite*”. Trebarnstilværelsen innebærer at en ikke nødvendigvis får med rett utstyr og tøy til enhver tid eller at en vet hvor ting er, eller har fullstendig oversikt over alles gjøremål:

"Men liksom hvis en har glemt regnbukse en dag man skal i barnehagen eller ikke fått med seg svømmetøy, eller ikke fått med seg at det er gym, eller at de skulle ha med 20 kr eller noe sånn så synes mamma og pappa at jeg burde droppe noe ikke gjort så mye som er mitt. Da burde jeg heller konsentrert meg om det jeg må sånn at barna har riktig tøy på seg liksom, så ikke de fryser, men jeg tenker at det går jo bra de har jo lånebukser. Jeg er jo ikke en dårlig mor for det tenker jeg. Jeg tror i hvert fall jeg blir en bedre mor som er engasjert i ett eller annet som jeg brenner for"

"Etter tre fikk jeg stadig beskjed i barnehagen om at jeg måtte ha med ditt og datt og gummistøvler her, jeg klarte ikke følge med husker jeg, etterhvert har jeg godtatt at sånn er det, slippe å bli stressa av det. Men jeg ble nok ganske stressa av det til å begynne med, at jeg ikke hadde kontroll og ikke lenger klarte å ha det "

"Synes at den største overgangen var at det ble kaos, før så var vi en på en også kom den dere sistemann og bare gjorde at vi ikke lenger hadde oversikt og jeg synes det er en veldig god følelse. Jeg synes det er mye lettere å takle for jeg føler at hvis du har to barn så må du på en måte holde styr på dem, mens nå er det liksom litt sånn, ja vi klarer ikke holde styr på dem uansett, det får bare flyte litt. Vi klarer ikke alltid følge opp og vi glemmer ting og det er litt sånn kaos "

Mødrene beskriver ikke kaoset som noe negativt. Mange konstaterer det mer som et faktum; sånn er det å ha tre barn. Mange mener at nøkkelen er å akseptere kaoset og lære å leve med å ikke ha fullstendig oversikt og kontroll. En amerikansk undersøkelse referert til i *Moms Today* (2013), fastslår at trebarnsmødre er de som er de mest stressede. En av forklaringene som blir lansert, er at når barneantallet bikker fire, så er det ikke lenger plass til perfektjon, en er fornøyd så lenge barna rekker skolen i tide: I likhet med trebarnsmødrene gir en opp å ha total kontroll, bare at her skjer det heller i overgangen fra to til tre.

En informant beskriver også kaosfenomenet på en annen måte: Ifølge henne ligger det en sosial forventning om at trebarnstilværelsen er kaotisk. Selv opplever hun ikke dette påståtte kaoset fordi barna hennes er rolige slik hun selv er. Hun jobber også 70 prosent for å ha mer tid. Likevel liker hun godt bildet av en supermamma som mestrer alt, og hun identifiserer seg gjerne med dette bildet. Hun liker å tenke at andre tror det er mer jobb enn det faktisk er.

Informantene enten opplever eller vet at tre barn betyr kaos og de rettferdiggjør i stor grad dette kaoset. Mødrene har ikke sluttet å jobbe etter de fikk tre barn, og derfor gir det kanskje mening å omfavne kaoset. Omstillingen fra to til tre barn hvor barna er i overtall, gjør det legitimt å gi slipp på kontrollen. For mødrene rokker det heller ikke ved det kulturelle skjemaet om hva en god mor er. Emosjonell tilstedeværelse og oppfølging er viktigere enn den praktiske oppfølgingen slik som beskrevet i sitatene over. Lareau (2002) beskriver hvordan amerikanske arbeiderklassekvinner ofte er mer opptatt av de praktiske sidene av foreldreskap, rene klær til barna, riktig utstyr med på skolen også videre.

Arbeiderklasseinformantene i Skillbrei (2003) fremhever også betydningen av å ha et rent hjem. Middelklasse mødrene i relaterte studier (se Lareau, 2002; Aarseth, 2008; Stefansen og Aarseth, 2011) vektlegger mer de emosjonelle og relasjonelle sidene ved foreldreskap slik som mental tilstedeværelse når de er sammen med barna. Den gode mor er også for noen av disse mødrene at en også har et liv utenfor hjemmet som en er engasjert i. De må gi slipp på praktisk plettfrihet for å oppnå kulturelle skjemaer rundt hva som innebærer å være en god arbeidstaker og en god mor. Betydningen av arbeid og foreldreskap er ideologiske bærebjelker i velferdsstaten Norge. Den høye yrkesdeltakelsen med den stabile fødselsraten gir også uttrykk for det.

6.4 Husarbeid på hell

Toforsørgertilværelsen gjør at de fleste familiene ikke heller har kapasitet til å ha et strøket hus:

"Vi bestemmer oss for å gjøre rent en gang i uka også gjør vi ikke det. Så sier hun eldste for eksempel: Skulle ikke vi begynne å gjøre reint nå på lørdager? Også sier jeg: Åh.. Kan vi ikke heller gå en tur eller gjøre noe sånt, så det går litt dårlig med det da. "

"Vi bortprioriterer dessverre en del av husarbeidet at det blir som det blir, så her kan det være ordentlig bomba. Jeg tror det også er viktig, det tror jeg kanskje jeg har lært av å ha tre barn: jeg tåler å leve i kaos, for jeg har venner som er sånn nøye. Det kan jo hende noen med tre barn har det veldig ryddig altså, men jeg skylder på det. Jeg tror noen venner jeg har ikke hadde takla å ha tre barn for det blir så, det blir litt kaos og uforutsigbarhet"

Mange beskriver husarbeidet som det nederste på prioriteringslista og syv av ti har også vaskehjelp for å bøte på dette. Familiene har jevnt over god økonomi som gjør at de kan kjøpe tjenester som letter husarbeidet. Det er uansett ikke ansett som et viktig element og innebærer på lik linje med den praktiske oppfølgingen av barna (som for eksempel riktig påkledning) en nedprioritering.

Et annet fellestrekk er den høye graden av likestilling når det gjelder omsorgs- og husarbeidet. Ofte deler de de likt, men med ulike ansvarsområder. Det som oftest går igjen er at kvinnene står for klesvasken, mens mennene gjerne står for innkjøp og matlaging. Det virker som om likestillingen tas for gitt, fundamentert i det faktum at de begge jobber. Noen av mødrene prøver også å lære opp barna til å bidra med å gi de konkrete oppgaver i hjemmet. Ideen om det perfekte og plettfriske hjemmet er ikke viktig. Både barna, jobben og fritiden er prioritert foran husarbeidet. Igjen er det slik at formen to-forsørgerfamilien med tre barn gjør at informantene må lempe på standarden når det gjelder noe. Det første er praktisk oversikt, det andre er husarbeidet. Men det er også fordi de har mulighet til å kjøpe denne tjenesten. Nedprioriteringen av husarbeidet fungerer som en rasjonalisering av tid og krefter fordi rollene som arbeidstaker og forelder begge krever mye. Den sosiale betydningen av barn og arbeid blir begge tillagt stor verdi, og derfor kommer også arbeidet i konflikt med det å være

forelder. Husarbeidet på den annen side er ikke like fremhevet og en tør derfor i større grad gi slipp på husarbeidet og praktisk plettfrihet for å oppnå ambisjonene om å gjøre en god jobb, samt være en god mor.

6.5 Barnevakt

Etter at parene får tre barn, opplever mange det som vanskeligere å få barnevakt.

Trebarnstilværelsen kan innebære at: "*Nettverket kan svikte litt* " Mange beskriver situasjoner hvor ofte både ett og to barn lett kan lånes bort til familie og andre barnefamilier, men at en som oftest sitter igjen med ett barn. Muligheten for å være helt barnefri er generelt mye mindre enn ved bare ett eller to barn. Balansen i familien er tippet over til at barna er i flertall, og enkelte informanter ser på valget om tre barn som en viss pris å betale. Et par informanter uttrykker også litt skuffelse over at omgivelsene ikke støtter mer opp om dem. Men her er det også endel forskjeller, og mange får mye hjelp og støtte særlig av besteforeldre.

En informant snur det til noe positivt og hun sier at de er stolte over å ha i stor grad klart dette med å ha tre barn alene. Det kan til tider være tøft, men da kan de i hvert fall se tilbake i ettertid og tenke "Wow! dette klarte vi nesten helt alene". Tre barn er altså et tegn på at en får til mye, også for informantene selv. Fordi en har så mange barn er det ikke gitt at en får så mye egentid og/eller partid, en er i utgangspunktet litt i skvis så det å klare seg til tross for det, blir et mål. En informant trekker også frem det å ha tre barn som noe positivt i det at en sjelden er alene. Hvis et eller to av barna er ute på et eller annet, er det som regel en igjen hjemme som en kan være sammen med slik at en slipper å føle seg ensom. Tre barn betyr mindre alenetid, men enkelte knytter dette også til en stolthet over å få det til. De forstår trebarnstilværelsen som noe som imponerer utad (jfr. statusavsnittet) og mange kjenner på hvor tidkrevende og slitsom trebarnstilværelsen kan være. Den sosiale betydningen av tre barn er at det er "litt mye", strikken er tøyd i en familie hvor barna er i flertall. En gir slipp på egentid og partid. Informantene ser likevel tre barn som en god prioritering og investering, et verdivalg.

6.6 Tidsklemma

Mange av informantene beskriver tidsklemma som en av de største utfordringene knyttet til det å ha tre barn. Hvordan få tid til å følge opp lekser, fritidsaktiviteter og gi nok

oppmerksomhet til tre barn? Informantene trekker frem jobben som en tidstyv som går på bekostning av barna. Familiene jobber kontinuerlig med å finne den rette balansegangen mellom familieliv og arbeid. Likevel er det bare en informant som reflekterer rundt muligheten til å være hjemmeværende. Et par av informantene beskriver også en sosial forventning om å være i jobb og at samfunnet generelt sett ikke anerkjenner den krevende jobben det er å oppdra barn:

"Generelt i samfunnet så er jeg litt opptatt av at det undervurderes det å i det hele tatt ha barn. Jeg synes liksom at det krever å ha barn og få til å vokse opp og komme helskinnet gjennom oppveksten sin, det krever jo egentlig to veldig tilstedeværende foreldre, og det synes jeg bli underkommunisert på en måte i sånn samfunnsdebatt. Det er akkurat som om morsrollen da bare ble kasta ut med badevannet når det ble likestilling og feminisme kom til Norge. Jeg blir ganske provosert når til og med barne- og likestillingsminister og sånn kan sitte å si at ja alle kvinner må jobbe fulltid. Nå har jo jeg egentlig ønsket å jobbe redusert, så det burde kommuniseres mye tydeligere fra alle foreldrehold at barna fortjener å få mye mer tid fra sine foreldre, ja inkludert mine egne da"

Det kulturelle skjemaet om hva en god forelder er, er i konflikt med det kulturelle skjemaet om hva en god arbeidstaker er. Begge rollene krever både tid og tilstedeværelse, og denne informanten trekker også frem hvordan hun synes arbeidet det er å ha barn undervurderes i samfunnet. Synet på hva foreldrerollen innebærer, stemmer godt overens med andre studier av foreldreskap i middelklassen. Felles i disse studiene er at barn trenger fokusert emosjonell og mental tilstedeværelse fra begge foreldrene (se for eksempel Aarseth, 2008; Stefansen og Aarseth, 2010; Lareau, 2002).

Hvordan balansere arbeidstakerrollen med morsrollen på best mulig måte? Dette er stort dilemma i mødrenes tilværelse. Mange av informantene ønsker seg egentlig mer kvalitetstid med barna, men jobben gjør at ikke det lar seg gjennomføre. Kvinnene reflekterer endel rundt hvordan de best kan løse dette og beskriver toforsørgerpraksisen som noe som er under kontinuerlig vurdering. Kan en jobbe redusert? To av informantene har redusert litt av stillingsbrøken særlig med hensyn til hverdagslogistikk. En av mennene har hjemmekontor og en annen mann jobber redusert. Men for mange betyr reduksjon i stilling også tap av viktige oppgaver og ansvar som igjen kan gå utover kompetansen yrket de jobber i krever. Det blir derfor med tanken for mange, men mødrene opplever tidspresset som vanskelig:

"Det blir litt at man ikke er god nok mor også er man ikke god nok kone også gjør man ikke nok på jobben fordi man har ikke nok timer ikke sant. Jeg synes det er veldig utilfredsstillende å ikke strekke til på noen områder, men det handler vel egentlig om å senke lista å være fornøyd med det man får til da"

Tidsklemmeproblematikken er et kjent tema i media og en metafor på tidsånden (Ellingsæter, 2005). Vurderinger rundt hvordan best løse hverdagen er også et tilbakevendende tema for informantene og de bringer det opp rundt utfordringer knyttet til det å ha tre barn. Ofte vil middelklassejobber være preget av mer varierte arbeidsoppgaver og fleksible arbeidstider enn i arbeiderklassejobber, noe som igjen gjør at kvinner fra dette sosiale sjiktet oftere velger å bli hjemme med barna de første årene (Stefansen og Farstad, 2010; Skillbrei, 2003).

Yrkesdeltakelsen blant kvinner med små barn er størst hos de med høyere utdanning (Noack m.fl, 2005). Men selv om kvinnene har gode og spennende jobber med god lønn, omtaler de også arbeid som en plikt og ikke nødvendigvis som et kall. Barn og familie anses som det som virkelig betyr noe. Helene Aarseths (2014) har gjort en studie som baserer seg på intervjuer av mødre fra den økonomiske eliten. Disse mødrene har valgt å hoppe av karrierekarusellen for å ta vare på barna, mens mennene deres jobber mye. Er det slik at mine informanter også kunne gjort dette hvis økonomien tillot det? En av informantene forteller at karriere egentlig ikke betyr noe, og hvis hun kunne velge helt fritt helt uten tanke på økonomi, ville både hun og mannen valgt å være hjemme. Dette er i midlertid bare ønsketenkning, for hun føler også et ansvar ovenfor samfunnet til å bidra inn i arbeidslivet med den kompetansen hun har opparbeidet seg etter lang utdanning:

"Jeg synes det er veldig vanskelig å balansere det der for akkurat nå så kunne jeg tenkt å jobbe sånn 40-50% bare for å ha noe annet og kanskje møte litt folk og bruke evnene mine på en måte da. Men jeg kunne godt vært hjemme også altså, og det er helt fjernt fordi det hadde jeg aldri trodd jeg skulle hatt lyst til"

Denne holdningen er ikke representativt for de andre informantene. Informanten over jobber i privat sektor. De andre problematiserer i høy grad balansegangen mellom arbeid og barn, men snakker ikke om å jobbe lite eller ingenting. Toforsørgermodellen er godt innarbeidet og et

par av mødrene trekker også frem verdien i arbeid for både sin egen og samfunnets del, men også i kraft av å være gode rollemodeller for barna. Arbeidslinja er godt innarbeidet i mødrenes tenkesett, de har sannsynligvis også spennende og spesialiserte jobber som de ønsker å opprettholde. Parene er relativt likestilte, og dermed er også arbeidsmengden hjemme mindre enn hvis fedrene ikke hadde tatt sin del av kaka. Aarseths (2014) informanter har menn som jobber i intensive karrierejobber i privat sektor som innebærer lange arbeidsdager. Halvparten av mennene til informantene i denne oppgaven jobber i offentlig sektor og parene er heller ikke en del av den økonomisk eliten. Familiene er sannsynligvis avhengige av to inntekter, gitt den levestandarden de har.

Informantene trekker på det kulturelle skjemaet om at barn og familie er det som virkelig betyr noe, overordnet de andre sfærene av livet. Fordi barn og familie er så viktig og tidkrevende, går arbeidet på bekostning av barna, samtidig er arbeidet en så innarbeidet del av mødrenes liv og i utgangspunktet også en viktig økonomisk forutsetning for det å kunne ha tre barn. Mange av parene flytter til større boliger når de får tredjemann, og de ønsker nok å opprettholde en god levestandard for seg og sin familie. Arbeidet stjeler tid og energi fra samvær med barna. Kulturelle skjemaer rundt hva det vil si å være en god forelder innebærer blant annet å ha nok tid og mental tilstedeværelse. Toforsørgernormen kommer i konflikt med dette, så selv om muligheten for arbeid og god lønn er gode forutsetninger for å få tre barn, kommer dette altså senere i konflikt med å ha tre barn. I enkelte profesjoner, slik som lege, er det også høye forventninger til hva du som arbeidstaker skal yte. Å bruke barna som unnskyldning for at man ikke yter optimalt i jobbsammenheng er ikke et alternativ for mødrene: De jobber på lik linje med kollegaer som har ingen eller ett barn. Dette forventes både av arbeidstakeren og de forventer det av seg selv.

6.7 Fritidsaktiviteter

Barna har jevnt over muligheter til å gå på fritidsaktiviteter og en mor beskriver dette som et sosialt press. Hun kan ikke være med på å ekskludere sønnen fra fotballtrening to ganger i uka fordi alle guttene i klassen går jo. I akkurat denne familien er alle hverdager fylt opp av aktiviteter. Og ifølge informanten er ikke det en ideell situasjon å være i, men likevel unngåelig. Foreldrene føler de må sørge for at barna får mulighet til å gå på de aktivitetene de ønsker. Dette krever både tid og penger. Fritidsaktiviteter er likevel litt ulikt vektlagt innenfor de forskjellige familiene. Ikke alle informantene tar opp fritidsaktiviteter som en faktor som

bidrar til tidsklemme. En informant peker også på hvordan barna kan styres i visse retninger sånn at en har en mulighet til å benytte seg av fritidsaktiviteter som er i nærmiljøet og ikke andre siden av byen. Men mange gir inntrykk av at fritidsaktiviteter bidrar til tidspresset i hverdagen. Det er igjen en viktig avveining om å finne balansen mellom hjemmetid og fritidsaktiviteter. Berikende aktiviteter (Vincent og Ball, 2007) anses også som viktige muligheter som ikke må frarøves barna. Det vitner om et kulturelt skjema om at barn bør få utvikle talenter og ferdigheter som ikke nødvendigvis læres i skolen. Samtidig er fritidsaktiviteter også en viktig del av den sosiale arenaen som barna bør inkluderes i. Familien strekker seg mot å gi barna disse mulighetene. Med tre barn blir derfor hverdagene fort fylt opp og bidrar inn til tidsklemma.

6.8 Forventninger og idealer med hensyn til hverdagen

Trebarnstilværelsen inneholder kaos fordi barn og arbeid tar mye tid og energi. Familiene prøver å finne den rette balansen mellom jobb og familieliv hvor det kulturelle skjema om å være en god arbeider er i konflikt med hva som innebærer å være en god forelder. Den forestilte familien, idealet om to voksne og tre barn, er ofte en forutbestemt idé, et mål de ønsker å nå. Målet om tre barn er forankret i følelser og informantene betegner det som et naturlig valg. I det informantene har fullbyrdet tobarnsnormen, står mange av informantene ved et mer komplisert veiskille: Selv om ideen om tre barn er viktig for mange, kjenner de også nå på egne begrensninger. Etter to barn har de også erfaring med hvor mye arbeid barn er.

I etterkant av å ha fått tre barn er det ingen av informantene som sier at tre barn er for mye. Men mange av informantene er tydelige på at de har nådd grensen. De beskriver også endel utfordringer knyttet til å ha tre barn. For endel er tre barn som sagt helt på grensen av hva som lar seg gjøre, dette kommer tydelig frem i spørsmålet om de kunne tenke seg et fjerde barn. Da begynner de å se for seg at de ikke kunne jobbet i det hele tatt og at livsstilen må legges helt om. Er dette idealet om tre barn det som gjør at de strekker seg ekstra i hverdagen? Tredjemann kommer gjerne en del år senere (men ikke alltid), noe som gjør at en på mange måter begynner på nytt med baby mens en har to barn som begynner å bli såpass store at de har helt andre behov. Tre barn er noe de i mange tilfeller ønsket sterkt, gir det en forpliktelse til å stå inne for valget de har tatt? Alle uttrykker at de er fornøyde med valget, også i

etterkant. Ikke alle informantene sier at de er på grensen av hva de kunne klart, én vurderer også et fjerde barn og en annen kunne også vurdert et fjerde barn hadde det ikke vært for at tredjemann nå var blitt så stor. For henne faller poenget med en til dermed litt bort, for sistemann vil jo ikke ha glede av de andre søsknene som lekekamerater, jfr. det kulturelle skjemaet om at søsken bør være tette i alder. Et par informanter anbefaler også andre å få tre barn på grunn av den emosjonelle rikdommen. Kanskje er kaoset og tidspresset sett på som en negativ sideeffekt av å ha tre barn, men likevel en grei pris å betale gitt den relasjonelle og emosjonelle rikdommen en får? Dette betyr mer for dem enn at en for eksempel glemmer regnbukse. Informantene gir opp å ha kontrollen idet de får tre barn, kanskje fordi den sosiale betydningen av tre barn ved siden av jobb er likevel at en får til mye og er ressurssterk. Aksepten av kaoset fungerer også som en bevisst strategi for å slippe å bli for stresset ulikt den amerikanske undersøkelsen hvor trebarnsmødrene var de mest stressede (Moms Today, 2013).

Søskenfelleskapet som informantene snakker varmt om, har begrensninger her og nå: En informant beskriver at barna "lever på hver sin planet". I dette tilfellet er det litt over tre år mellom en og to og to og tre. Informanten mener det kanskje bunner i at aldersforskjellen er litt for stor. En annen informant beskriver også hvordan minstemann på noen måter splitter familien fordi barnet har så store og forskjellige behov fra storesøsknene. Søsknene velger i tillegg å dra mye hjem til venner fremfor å være hjemme for å slippe unna maset hennes. En tredje informant beskriver også hvordan den største hadde helt andre behov enn de to minste, i dette tilfellet er det fire år mellom en og to og to år mellom to og tre. Dette betyr likevel ikke at de ikke vil ha glede av hverandre i fremtiden, og informantene vektlegger at søsken er en investering for livet. Oppsummert overgår den sosiale betydningen av tre barn, som en emosjonell og relasjonell berikelse, de praktiske kostnadene tre barn innebærer.

7 Konklusjon

Valget om tre barn er en stegvis prosess som innebærer påvirkning fra både kulturelle, strukturelle og relasjonelle forhold. Hensikten med denne oppgaven har vært å kartlegge prosessen frem til å få tre barn og se på hvilke ulike dimensjoner som spiller inn på dette valget: I oppgaven har jeg undersøkt hvorfor norske kvinner med høy utdanning velger å få mer enn gjennomsnittet med barn. Bakgrunnen for det jeg undersøker er at parallelt med utbygningen av velferdsstatlige ordninger rundt barnepass og fødsel, så stiger fødselsraten hos kvinner med høyt utdanningsnivå. Dette er i motsetning til 1940-45-kohorten hvor det er denne utdanningsgruppen som fikk færrest barn (Lappegård m.fl, 2013). Et annet relevant bakteppe er de endringene i samfunnet de siste tiårene som er omtalt som en individualiseringsprosess hvor valg om antall barn er frigjort fra institusjoner som ekteskap og religion (Beck og Beck Gersheim, 2001). Moderne prevensjonsmidler bredte om seg på slutten av 60-tallet og bidro i mye større grad til valgfrihet rundt det å få barn eller ikke (Noack, m.fl, 2013). Med disse nye betingelsene for valg om barn og antall barn er det relevant å studere fertilitetsvalg ut ifra et meningsperspektiv: Hvilken sosial mening har barn og hvordan spiller det inn på valget om antall barn? Kvinner med høy utdanning var også en særlig interessant gruppe da det var denne gruppen med størst endring i fertilitetsrate (Lappegård m.fl, 2013: 143) fra en kohort til den neste: fra å være den gruppen som fikk færrest barn til å ligge på nivå med de øvrige utdanningsgruppene.

En egnet metode for å få et helhetlig perspektiv på valg om antall barn, er kvalitative intervjuer. Ved å bruke en egen analyseramme (en kombinasjon av to komplementerende teoretiske bidrag) har jeg hatt en åpen, men konkret innfallsvinkel til hva som påvirker dette valget. Undersøkelsen i denne oppgaven er lagt opp etter prosessperspektivet.

Prosessperspektivet følges opp i intervjuene da spørsmålene nøster opp hva som spiller inn på valget om henholdsvis det første, andre og det tredje barnet. Prosesstilnærmingen har gjort det mulig å sammenligne de ulike betingelsene for hvert barn. Kulturelle skjemaer og materielle betingelser har litt ulik betydning alt ettersom det er første, andre eller tredjemann.

Veiskillebegrepet som supplement til prosessperspektivet har også vært fruktbart for når foreldrene er i tvil; hvilken kombinasjon av ulike forhold gjør at de likevel tar steget ut?

Muligheten til å studere sammensetningen av ulike dimensjoner som spiller inn på valget, har vært en analytisk fordel. Sorteringen inn i kulturelle skjemaer og materielle betingelser rundt valget om barn har også gitt en analytisk klarhet. Å identifisere ulike kulturelle skjemaer har

vært godt egnet til å analysere hvilke ideer, normer og tankesett som påvirker en til å få tre barn. De kulturelle skjemaene som ble identifisert i analysen, sier igjen noe mer overordnet om den sosiale betydningen av tre barn.

Analyserammen jeg har valgt i denne oppgaven har også noen begrensninger. Fordi intervjuene er strukturerte med konkrete spørsmål, for å dekke prosessperspektivet, er informasjonen i intervjuene til en viss grad «styrt» av meg som intervjuer. En mer eksplorerende tilnærming ville muligens gitt andre relevante perspektiver rundt valget som ikke nødvendigvis kommer frem i mitt datamateriale og den etterfølgende analysen. Metodologiske valg innebærer alltid noen begrensninger som gjør at en ikke får frem all relevant informasjon om et fenomen. Men sammenlignet med kvantitative undersøkelser på fertilitetsatferd er uansett en kvalitativ tilnærming som her «rikere» på informasjon. Kvantitative undersøkelser er ofte «smalere»; Lyngstad og Pretskowsky (2010) studerer for eksempel effekten av søskens fertilitetsatferd på den andres inngang til å bli foreldre. Samtidig hadde en kvantitativ tilnærming til å studere kvinner (med høy utdanning) valg om å få tre barn, gitt en bredere oversikt, og her kunne det kanskje kommet frem noen interessante mønstre når det gjelder bakgrunnsvariabler. Kanskje særlig med tanke på egen familiebakgrunn? Forskning på sosiale nettverks påvirkning på fertilitetsintensjoner og atferd er også et relativt nytt tilskudd innenfor forskning på fertilitet. Hovedvekten av studiene er kvantitative (Bernardi, 2014), men nettverksteorier har også vært brukt i kvalitative studier av fertilitet (se Bernardi, 2003). Dette kunne også vært et relevant perspektiv i denne undersøkelsen. Ulempen er at sosiale nettverksteorier fokuserer på en dimensjon av det som spiller inn på valget. Styrken i analyserammen her er at de ulike aspektene som påvirker valget om tre barn vektles likt, for målet har vært å få frem helheten rundt valget om tre barn.

7.1 Veien frem til tre barn

Ved hver graviditet eller planlegging av graviditet oppstår et veiskille. Ved slike veiskiller veiledes valget videre av kulturelle skjemaer. Valget om barn forstås og fortolkes altså gjennom kulturelle skjemaer. Kulturelle skjemaer er filtre eller tankesett som gir mening og retning ved en utfallssituasjon (Johnson-Hanks, 2011). For mange av informantene var egen familiebakgrunn et slikt kulturelt skjema som var avgjørende i valget om tre barn. Også når de selv ikke hadde vokst opp med to søsken, fordi de opplevde at ett søsken kunne være litt sårbart. Andre kulturelle skjemaer som kom opp i betydningen av tre barn var den

emosjonelle rikdommen og robustheten som følge av å ha en liten gjeng. Alle informantene uttrykker hvordan tre barn er en investering. Prosessen frem til tredjemann var likevel forskjelligartet og ikke uten utfordringer. Valget innebærer at en god del skal klaffe og de riktige forholdene må være på plass ved hvert enkelt barn. Informantene understreker betydningen av at de er i et forhold med en de vil ha barn med. Dette er det grunnleggende og viktigste utgangspunktet. I prosessen frem til tre barn er det ingen av informantene som trekker frem sykdom hverken hos barna eller hos seg selv, derfor antar jeg også at god helse er forutsetning for å ta steget over til å få tre barn.

7.2 Tre barn: Hva nå?

Tre barn innebærer at en mister oversikten og går over i en slags kaostilværelse, en pris en må betale når de voksne ikke lenger er overtallige. Denne kaostilværelsen på det praktiske planet problematiseres i liten grad, det konstateres mer som et faktum, sånn er det og det gjelder å godta det. Dilemmaet til mødrene ligger heller i hvordan enn skal følge opp barna tilstrekkelig emosjonelt. Fokuset på de emosjonelle og relasjonelle sidene ved foreldreskapet er et fellestrekk i mødrenes syn på hva barn trenger. Dette byr dermed på utfordringer, både fordi en har tre av de, men også fordi begge foreldrene er i jobb. Mødrene forsøker å finne den riktige balansen mellom arbeidsliv og familieliv, to av mødrene jobber derfor redusert mens andre ønsker at de kunne jobbet redusert, men yrket de har, gjør det ikke mulig. Hos et av parene jobber mannen 80%. Toforsørgertilværelsen med tre barn beskrives som hektisk, på grensen av hva som går an. Likevel beskriver alle mødrene valget om tre barn som riktig også i de to tilfellene hvor nummer tre ikke var planlagt. De trekker frem at tre barn er slitsomt og hektisk, men likevel verdt arbeidet. Kulturelle skjemaer om søskenfelleskap og berikende primærsosialisering står sterkt i hvordan mødrene rettferdiggjør valget om tre. Disse idealene om gode relasjoner innad i familien kommer av og til i konflikt med virkeligheten. Søsknene lever for eksempel på "*hver sin planet*" eller minstemann er plagsom for de to største. Likevel trekker informantene frem det positive i å ha noen å bryne seg på. Et negativt kulturelt skjema om hva det vil si å være enebarn, kommer tydelig frem i begrunnelsen for valget om nummer to. Ingen av foreldene ønsker seg bare ett barn, enebarn blir sett på som en belastning både for barnet, men også for foreldrene som må holde det ene barnet med selskap. Tre barn blir en utvidelse av den samme logikken som brukes i begrunnelsen for nummer to: de har enda en lekekamerat og en å vokse opp sammen med. Jeg finner, i likhet med Ravn (2005), et fokus

på den emosjonelle verdien av å ha barn. Barn er en riktig, naturlig og normal del av livet: *"noe ekte menneskelig som kan befri oss fra fremmedgjørende, moderne liv"* (Ravn, 2005: 37).

7.3 Materielle betingelser og institusjonell tillit

Relevante kontekster når en skal velge tre barn er som sagt velferdsstaten og arbeidsmarkedet. Sju av ti informanter er ferdig med jobb og utdanning når de får førstemann og for mange er innpass i arbeidsmarkedet etter endt utdanning en forutsetning for å få barn. Lønnsarbeid gir en økonomisk trygghet fordi en kvalifiserer til å få betalt fødselspermisjon. Informantenes rekkefølge på livshendelser kan betegnes som et suksessfullt livsløp med de rette overgangene. Det er vanlig å få barn noe senere blant kvinner med høy utdanning fordi det anses som ønskelig å være ferdig med utdanning (Pedersen, 2012). Arbeidstilknytning og barn er i den norske konteksten en positiv sammenheng; ved en graviditet (et veiskille) vil derfor det å være i arbeid ofte veie valget i positiv retning. Eksempelet i dette materialet er når den ene studenten blir gravid uten å planlegge det. Hun skynder seg å ordne med mer jobb slik at hun unngår å kun få engangsstønad som er langt mindre enn lønnspermisjon.

Velferdsstatlige rammer er også med i beregninger rundt det å få barn, men de er ofte ikke så eksplisitte. Informantene snakker om hvordan velferdsordningene er gode å ha, men ikke avgjørende i valget rundt barn. Ellingsæter og Pedersen (2015) kaller dette fenomenet institusjonell tillitt. Rettigheter rundt barn og fødsel blir ofte sett på som universelle, tatt for gitte goder som bare er der. Risikoen rundt det å få barn er mindre innenfor den velferdsstatlige rammen fordi barn også er et offentlig anliggende. Tilliten til at disse tjenestene og rettighetene fungerer, er også høy. På den måten er det å få barn ikke like sårbart og risikofylt som i andre typer samfunn.

Nedtoningen av de økonomiske sidene rundt det å få barn, understreker dette. For eksempel må ikke trebarnsmødrene bekymre seg for om barna skal få en god nok utdanning. I den australske konteksten er dette en stor sak i overveielser om å få flere enn to barn (Carmihael, 2013). Samtidig peker mødre indirekte på betydningen av en god økonomi for å ivareta den rette materielle standarden. For mange handler det om god nok plass, et soverom til hvert barn og stor nok bil. Under spørsmålet om utfordringer rundt det å ha tre barn, trekkes ikke økonomi inn som en utfordring, i motsetning til i den australske undersøkelsen (Carmihael,

2013) Sannsynligvis er det fordi informantene har den materielle standarden de selv synes er tilstrekkelig, gitt at de har doble og solide inntekter. I norsk sammenheng ligger ikke nødvendigvis heller ikke muligheten for høyere utdanning hos hvor god råd foreldrene har. Helsetjenester for barn er også gratis, så dette er også et eksempel på en dimensjon som de norske foreldrene ikke trenger å ta inn i regnskapet med tanke på valg av antall barn.

7.4 Status

Et tema som ofte kom opp i intervjuene, var at mange barn er status, et uttrykk for at en mestrer alle områdene av livet hvis en jobber ved siden av det å ha mange barn. Dette temaet kom ikke opp som en begrunnelse for eget valg om å få tre barn (unntatt en,) men likevel er dette kulturelle skjemaet interessant: Mødrene opplevde anerkjennelse på jobb av andre kollegaer fordi de har viktige jobber og har mange barn. I denne sammenhengen vil den sosiale betydningen av tre barn være positiv, et status tegn, et tegn på vellykkethet. Mødrene opplever ikke fordømmende holdninger for deres valg. I den australske konteksten kan tre eller fire barn bety at en har "*senket standarden*" (Carmichael, 2013:31). Sosiale normer om passende antall barn kan også påvirke hvordan mødrene oppfatter deres egen familiesituasjon retrospektivt. Selv om barnerikdom og status ikke er et fremtredende kulturelt skjema i valgprosessen, kan det likevel antas å ligge i bakgrunnen. Mødrene vet kanskje at de sannsynligvis ikke vil bli møtt med negative reaksjoner på valget om tre barn. Tre barn kan muligens også være et uttrykk for å tøyne tobarnsnormen: Når en har to barn og det har gått bra, man har god helse og et robust parforhold og god økonomi, så kan en akkurat klare å skvise inn et barn til og likevel opprettholde den samme livsstilen som ved to barn. Forskjellen er at det er på grensen og på den måten gir det også status, den sosiale betydningen av tre barn er at du klarer mer enn det som er gjennomsnittet. Lappegård (1998) synes tall kan tyde på at det er moderne å få flere barn. Analysen min støtter også denne antagelsen.

7.5 Alle gode ting er tre

Funnene i denne oppgaven kan bidra til å få innblikk i hvordan mødre med høy utdanning fra dagens kontekst begrunner valget om å få tre barn. I tråd med Payne og Williams (2005) som argumenterer for moderate generaliseringer i kvalitative studier, er det rimelig å anta at

funnene her kan peke på noen generelle tendenser, noe som også muligens kan gjelde for andre trebarnsmødre med høy utdanning.

Barn har status som noe som forankrer og gir mening og retning for tilværelsen. Å få tre barn gir på den måten en solid forankring (høy sosial kapital) og forstås av mødrene som meningsfullt og riktig, dog kaotisk fordi barna er i flertall. Valget om tre barn beskrives som et emosjonelt riktig valg. Tre barn gjør familien emosjonelt rikere også fordi det muliggjør et relasjonelt mangfold innad i familien. Investeringen i sosial kapital har både en funksjon her og nå (lekekamerater, noen å bryne se på), men også som en forsikring for fremtiden. Denne investeringen har både en praktisk og emosjonell side. For informantene som er vokst opp med to søsken selv, beskriver de også valget som "naturlig". Rammebetingelsene for å få barn i Norge er gode og mødrene opplever heller ikke et sosialt stigma rundt det å få mange barn, i motsetning til i den australske studien (Carmichael, 2011). Dermed er kanskje terskelen for å få flere enn to barn ikke like stor sammenlignet med andre land? Mødrene fortsetter arbeidet etter at de har fått tre barn, og det å gi slipp på egen karriere er ikke et tema i noen av intervjuene. Det er altså ikke slik at valget om tre barn innebærer at en blir nødt til å legge om livsstilen og blir mor på heltid, selv om det innebærer at en mister oversikten og går inn i en slags kaostilværelse. Parene er likestilte, barna er et felles prosjekt hvor fedrene bidrar på lik linje med mødrene for å få hverdagen til å gå rundt. Tre barn er for mange av mødrene (og fedrene) fullbyrdelsen av et kulturelt skjema om hva en familie er.

Litteraturliste

- Andersson, G., Knutsen, L. B., Neyer, G., Teschner, K., Rønsen, M., Lappegård, T., Skrede, K. og Vikat, A. (2009). "Cohort fertility patterns in the Nordic countries". *Demographic Research*, 20(14), 313-352.
- Balbo, N og Barban, N (2014). Does fertility Behaviour Spread Among Friends? *American Sociological Review*, 79(3), 412-431.
- Balbo, N. og Mills, M. (2011a): The influence of family network on the realisation of fertility intentions. *Vienna Yearbook of Population Research* (9), 179-206.
- Balbo, N. og Mills, M. (2011b). Social capital and pressure in fertility decision-making: second and third births in France, Germany and Bulgaria. *Population Studies* 65(3), 335-351.
- Beck, U. og Beck-Gersheim (2001). *Individualization*. London: Sage Publications.
- Becker, G.S (1991). *A Treatise of the family. Enlarged Edition*. Harvard: Harvard University Press.
- Bernardi, L. (2003). Channels of Social Influences on Reproduction. *Population Research and Policy Review* 22, 527-555.
- Bernardi, L. (2013). "From mothers to daughters: intergenerational transmission of fertility norms". Ellingsæter, A. L, Jensen, A.M., og Lie, M. (red): *The Social Meaning of children and fertility change in Europe*, (153-169) New York: Routledge.
- Bernardi, L. og Klarner, A. (2014). Social networks and fertility. *Demographic Research*, 30 (22): 641-669
- Berrington, A. (2004). "Perpetual postponers? Women's , men's and couple's fertility intentions and subsequent fertility behaviour". *Population trends* 117. Storbritannia: Office for National Statistics.
- Billari, F.C. og Kohler, H.P. (2004). Patterns of low and lowest: low fertility in Europe. *Population Studies* 58(2). 161-176.

- Brandt B. og Kvande E. (2003). *Fleksible fedre: maskulinitet, arbeid, velferdsstat*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Caldwell, J. C., & Schindlmayr, T. (2003). Explanations of the Fertility Crisis in Modern Societies: A Search for Commonalities. *Population Studies*, 57(3), 241-263.
- Carmichael, G. (2013). *Decisions to Have Children in Late 20th and Early 21st Century Australia. A Qualitative Analysis*. Dordrecht: Springer Netherlands.
- Dommermuth, L., J. Klobas og T. Lappegård (2009). Now or later? The theory of planned behaviour and fertility intentions. *Dondena Working Papers*, Milano: Carlo F. Dondena Centre for Research on Social Dynamics.
- Dybendal, K og Høydahl, E (2008). Befolkning. Vi blir flere og yngre - av økt innvandring. *Samfunnspeilet*, 5-6.
- Ellingsæter, A. L. (2005). "Tidsklemme" - metafor for vår tid. *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, 46(3).
- Ellingsæter, A.L (2012a). Barn i politikkenes sentrum-pronatalisme på norsk. *Nytt Norsk Tidsskrift* 29 (04), 361-371
- Ellingsæter, A.L (2012b). " Innledning: Velferdsstatens familier." Ellingsæter A.L og Widerberg, K (red): *Velferdsstatens familier. Nye sosiologiske perspektiver*. (13-25) Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Ellingsæter, A.L (2012c). "Familiepolitikk i klassesamfunnet." Ellingsæter A.L og Widerberg, K (red): *Velferdsstatens familier. Nye sosiologiske perspektiver*. (99-116) Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Ellingsæter, A. L. og Pedersen, E. (2013). Fruktbarhetens fundament i den norske velferdsstaten. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 54(01), 3-29.
- Ellingsæter, A. L, Jensen, A.M., og Lie, M. (2013). "The social meaning of children and fertility change". Ellingsæter, A. L, Jensen, A.M., og Lie, M. (red): *The Social Meaning of children and fertility change in Europe*. (1-11) New York: Routledge.

- Ellingsæter, A.L. & Pedersen, E. (2015). *Institutional Trust: Family Policy and Fertility in Norway*. Social Politics, under publisering.
- Everett, E. L., & Furseth, I. (2004). *Masteroppgaven. Hvordan begynne- og fullføre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fangen, K. (2004). *Deltakende observasjon*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Freedman, D.S., Freedman, R., og Whelpton, P.K. (1960). Size of family and preference for children of each sex. *American Journal of Sociology*, 66(2), 141-146.
- Hagemann, G. (2005). *100 års ensomhet? Norge og Sverige 1905-2005 Norske husmødre sent ut i arbeidslivet*. URL: <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/norske-husmodre-sent-ut-i-arbeidslivet> (Lesedato 15.02.2015).
- Hank, K. (2007). Parental gender preferences and reproductive behaviour: A review of the recent literature. *Journal of Biosocial Science*. 39 (5), 759-767.
- Hank, K. og Kohler, H. (2000). Gender preferences for children in Europe: Empirical results from 17 FFS countries. *Demographic Research*, 2(1).
- Hayford, S. H. (2009). The Evolution of Fertility Expectations Over the Life Course. *Demography*, 46(4), 765-783.
- Hansen, S. og S.Skoglund (2003). Lønnsutviklingen 1962—2002. *Økonomiske analyser*, 5.
- Heaton, T. B., C. K. Jacobson og K. Holland (1999). Persistence and Change in Decisions to Remain Childless. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 531-539.
- Johnson-Hanks, J.A., Bachrach, C.A., Morgan, S. P. og Kohler, H.P. (2011). *Understanding Family Change And Variation. Toward a Theory of Conjunctural Action*. New York: Springer.
- Kaldager, R. V. (2010). *Betydningen av inntekt og utdanning for menns fruktbarhetsintensjoner og -atferd*. Masteroppgave, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Kippen, R., Gray, E. og Evans, A. (2005). The impact on Australian fertility of wanting one of each. *People and Place*, 13(2), 12-21.

Kippen, R., Evans, A. og Gray, E. (2007). Parental preference for sons and daughters in a western industrial setting: Evidence and Implications. *Journal of Biosocial Science*. 39(4), 583-597.

Kitterød, R og Rønsen, M. (2012). ”Kvinner og arbeid ute og hjemme. Endring og ulikhet”. Ellingsæter A.L og Widerberg, K (red): *Velferdsstatens familier. Nye sosiologiske perspektiver*. (161-189) Oslo: Gyldendal Akademisk.

Knausgård, K.O. (2009): *Min Kamp 2*. Oslo: Forlaget Oktober.

Kravdal, Ø. (2007). Effects of current education on second-and third-birth rates among Norwegian women and men born in 1964: Substantive interpretations and methodological issues. *Demographic Research*, 17(9), 211-246.

Lappegård, T. (1998). Større ulikhet i barnetall. *Samfunnspeilet*, 5.

Lappegård, T. (1999). Akademikere får også barn, bare senere. *Samfunnspeilet*, 5.

Lappegård, T. (2000). New Fertility trends in Europe. *Demographic Research*, 2.

Lappegård, T. (2001). "Den norske superkvinnen" - Om fruktbarhetsutviklingen på 1990-tallet og nye utfordringer for familiepolitikken. *Økonomiske analyser*, 4.

Lappegård, T. (2006). *Studies on Fertility and Childcare in Contemporary Norway*. Oslo: Unipub.

Lappegård, T og Kitterød R. H. (2012). A typology of Work- Family Arrangements Among Dual-Earner Couples in Norway. *Family Relations*, 61(4), 671-685.

Lappegård, T., Rendall, M, Couet, C, Robert-Bobée, I, Rønsen, M og Smallwood, S. (2005). Førstefødsler etter alder og utdanning i Storbritannia, Frankrike og Norge. *Økonomiske analyser*, 6.

Lappegård, T. og M. Rønsen (2005): The Multifaceted Impact of Education on Entry into Motherhood. *European Journal of Population*, 21:31-49

Lappegård, T., Noack, T og Rønsen, M. (2013). “Changing fertility behaviour across two generations: The role of gender and class”. Ellingsæter, A. L, Jensen, A.M., og Lie, M. (red):

The Social Meaning of children and fertility change in Europe, (136-152) New York: Routledge.

Lareau, A. (2002). Invisible Inequality: Social class and childrearing in black families and white families. *American Social Review*, 67(5).

Liefbroer, A. C. (2005). The Impact of Perceived Costs and Rewards of Having a Child. *European Journal of Population*, 21, 367-391.

Liefbroer, A. C. (2009). Changes in Family Size Across Adulthood: A Life-Course Perspective. *European Journal of Population*, 25, 363-386.

Lyngstad, T. H. og Noack, T. (2005). Vil de velge bort familien? En studie av unge nordmenns fruktbarhets- og ekteskapsintensjoner. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 8:120-134.

Lyngstad, T.H. og A. Prskawtz (2010). Do siblings' fertility decisions influence each other? *Demography*, 47(4), 923-934.

Mc Donald, J., De Wit, D.J. og Ebanks, G.E. (1999). Parental preferences for sex of children in Canada. *Sex Roles*, 41(7-8), 615-626.

Murphy, M og Knudsen, L.B. (2002). The intergenerational transmission of fertility in contemporary Denmark: The effects of number of siblings (full and half), birth order, and whether male or female. *Population Studies* 56(3), 235-248.

Mørk, E. (2007). *Vekst og velstand gjennom 50 år*. URL: <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/vekst-og-velstand-gjennom-50-aar> (Lesedato: 29.03.2015).

NAV (2015). *Foreldrepengeperioden*.

<https://www.nav.no/no/Person/Familie/Venter+du+barn/Foreldrepengeperioden.346379.cms> (Lesedato: 15.02.2015).

NAV (2015). *Kontantstøtte*.

<https://www.nav.no/no/NAV+og+samfunn/Kontakt+NAV/Utbetalinger/Snarveier/Satser.380089.cms?kap=380105> (Lesedato: 15.02.2015).

NESH (2013). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. URL: <https://www.etikkom.no/globalassets/documents/publikasjoner-som->

pdf/forskningsetiske-retningslinjer-for-samfunnsvitenskap-humaniora-juss-og-teologi-2006.pdf (Lesedato: 12.09.2013)

Noack, T. og L. Østby (2002). "Free to choose, but unable to stick to it?" Klijzing, E., og M. Corijn (red.) *Dynamics of fertility and partnership in Europe. Insights and lessons from comparative research. Vol. II.* (103-116) United Nations: Geneve.

Otnes, B. (2007). "Lavinntekt i Norge og Europa. Norge i blant de beste i klassen". URL: <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/norge-blant-de-beste-i-eu-klassen> (Lesedato: 29.03.2015).

Payne, G. & Williams, M. (2005). Generalization in Qualitative Research. *Sociology*, 39: 295-314.

Pedersen, E (2012). "Trange» fødsler? Tidsplassering av foreldreskap i livssløpet". Ellingsæter A.L og Widerberg, K (red): *Velferdsstatens familier. Nye sosiologiske perspektiver.* (141-157) Oslo: Gyldendal Akademisk.

Pollard, M.S. og Morgan, S.P. (2002). Emerging parental gender indifference? Sex composition of the children and the third birth. *American Sociological Review*, 67(4), 600-613.

Quesnell- Vallée, A og Morgan, S.P. (2003). Missing the target? Correspondence of fertility intentions and behavior in the U.S. *Population Research and Policy Review*, 22: 497-525.

Ravn, M. N. (2005). A Matter of Free Choice? Some Structural and Cultural Influences on the Decision to Have or Not to Have Children in Norway. In C. B. Douglas (red.), *Barren States. The Population "Implosion" in Europe.* New York: Berg.

Silverman, D. (2005). *Doing qualitative research.* London: SAGE.

Skilbrei, M. L. (2003). Dette er jo bare en husmorjobb: Ufaglærte kvinner i arbeidslivet. *Nova-rapport* 17(03).

Sobotka, T (2008). Overview chapter 6: The diverse faces of the Second Demographic Transition in Europe. *Demographic Research*, 19(8), 171-224.

- Statistisk Sentralbyrå (2015). "Fødte 2014", *Befolkningsstatistikk*, URL: <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/fodte> (Lesedato: 15.02.2015).
- Stefansen, K. (2011). *Foreldreskap i småbarnsfamilien: Klassekultur og sosial reproduksjon*. Oslo: Unipub.
- Stefansen, K. og Aarseth, H. (2011). Enriching intimacy: the role of the emotional in the resourcing of middle-class children, *British Journal of Sociology of Education*, 32(3), 389-405.
- Stefansen, K. og G.Farstad (2010), "Classed parental practices in a modern welfarestate: Caring for the under threes in Norway", *Critical Social Policy*, 30(1).
- Strand, P. (2014). "Vi kjøper mer av det meste", *Samfunnspeilet*, 5.
- Symeonidou, H. (2000). "Expected and Actual Family Size in Greece 1983-1997", *European Journal of Population* 16, 335-352.
- Thagaard, T. (2003). *Systematikk og innlevelse - en innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Today Parents (2013). *Mom survey says: Three is the most stressful number of kids*. URL: <http://www.today.com/parents/mom-survey-says-three-most-stressful-number-kids-6C9774150> (Lesedato: 15.09.2014).
- van de Kaa, D.J. (2004). Discussion of paper «Explanations of the fertility crisis in modern societies: A search for commonalities», *Population Studies* 57(3): 241-263, av John Caldwell og Thomas Schindlmayr. *Population Studies*, 58(1), 77-92.
- Vincent, C. og Ball, S (2007). Making up the middle-class child: Families, activities and class dispositions. *Sociology*: 41(6), 1061-1077.
- Widerberg, K. (2005). *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Aarseth, H. (2008). Selvskapingsromantikk i endring?: Tokarrierefamiliens nye investeringsmaksime. *Sosiologi i dag* 38(4), 51-74.

Aarseth, H (2014). Finanskapitalismens kjønnsromantikk: Næringslivselitens kjønnskomentære familiekkultur. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 03-04, 203-218.

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.

Antall ord: 29331

Vedlegg

Vedlegg 1: Informasjonsskriv

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

"DET TREDJE BARNET"

Bakgrunn og formål

Formålet med studien er å analysere prosessen bak valget om tre barn. I forbindelse med prosjektet skal 8-10 trebarnsmødre dybdeintervjues. Fødselsraten i Norge i dag ligger på 1,78 barn per kvinne. Normen om tobarnsfamilien står sterkt. Likevel finner vi i dag en større spredning i antall barn per kvinne. Hva ligger bak valget om å få flere barn enn det som er normen? Problemstillingene som skal analyseres i prosjektet er: Hvordan beskriver og begrunner kvinner prosessen frem til å få et tredje barn? Hvilke relasjonelle, strukturelle og kulturelle forhold har hatt betydning? Hvordan beskrives trebarnstilværelsen? Prosjektet er en mastergradsstudie i sosiologi ved Universitetet i Oslo og veileder er Anne Lise Ellingsæter.

Alle informantene skal ha mastergrad eller tilsvarende (eller mer) være mellom 30-45 år, etnisk norske og ha tre barn med samme mann som hun fortsatt er samboende/gift med. En vanlig forklaring på synkende fødselsrater i vestlige land er utdanningsrevolusjonen vi har hatt de siste tiårene. Men fødselsraten i Norge tegner et annet bilde. Kvinner med høy utdanning får gjennomsnittlig like mange barn som i de i øvrige utdanningsgruppene. Det er derfor interessant og studere begrunnelser for valget av tre barn av mødre fra nettopp denne gruppen.

Informantene rekrutteres via eget nettverk. Datagrunnlaget består av fullstendige transkripsjoner av intervjuene.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Informantene skal dybdeintervjues av studenten. Intervjuet foregår en gang og tar fra en til to timer. Under intervjuene vil det bli brukt båndopptager. Spørsmålene i intervjuet omhandler prosessen frem til valget om å få tre barn samt spørsmål knyttet til trebarnstilværelsen. Lyddopptakene vil bli slettet så snart intervjuene er skrevet ned i sin helhet. Etter masteroppgaven er levert vil også transkripsjonene slettes.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Eneste som vil ha tilgang til personopplysninger om informantene er mastergradstudenten og veileder. Navneliste over informantene lagres atskilt fra intervjuene. I masteroppgaven vil det kun brukes fiktive navn. Deltakerne vil ikke kunne gjenkjennes i publikasjonen annet enn deltakerne selv. Prosjektet skal etter planen avsluttes i april 2015. Ved prosjektets slutt skal alt datamaterialet slettes.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert.

Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål til studien, ta kontakt med student Kristin Line tlf: 47 33 05 90 eller Anne Lise Ellingsæter (veileder) tlf: 22 85 53 60

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 2: Intervjuguide

Bakgrunnsinfo: Alder, arbeid, utdanning, alder på partner, utdanning og jobb partner.

Den første fødte

Når fikk du ditt første barn

Var det gutt eller jente?

Hvorfor hadde du lyst på barn da?

Var det noen spesielle forhold som måtte være på plass før du fikk det første barnet?

(Probe: økonomi? velferdsgoder? samliv? hvis kort svar)

Var du i jobb da du fikk ditt første barn?

Hvor lenge hadde du permisjon?

Var din partner i jobb?

Den andrefødte

Når fikk du ditt andre barn?

Var barnet planlagt?

Var det gutt eller jente?

Hvorfor hadde du lyst på et barn til da?

Var det noen spesielle forhold som måtte være på plass før du fikk det andre barnet?

Var du i jobb da du fikk ditt andre barn? Var det samme jobb som da du fikk ditt første barn?

Bytte av jobb: hvorfor?

Hvor lenge var du i permisjon?

Var din partner i jobb? Var det samme jobb som ved det første barnet? Hvis bytte: hvorfor?

Den tredje fødte

Når fikk du ditt tredje barn?

Var barnet planlagt?

Var det noen spesielle forhold som måtte være på plass før du fikk nummer tre?

Hvorfor hadde du lyst på et barn til da?

(Hvis samme kjønn på de to første: Hadde kjønnnet på de første to barna noe å si for ønsket om et tredje barn?)

Var det gutt eller jente?

Var du i jobb da du fikk ditt tredje barn? Var det samme jobb som da du fikk ditt andre barn?

Bytte av jobb: hvorfor?

Hvor lenge var du i permisjon?

Var din partner i jobb? Var det samme jobb som ved det andre barnet? Hvis bytte: hvorfor?

Prosessen bak valget om tre barn.

Når begynte du første gang å tenke på å få tre barn?

Hadde du bestemte forestillinger da om hvor mange barn du ønsket deg?

Hadde partneren din andre forestillinger om å få barn enn du hadde?

Har dine ønsker om antall barn endret seg over tid? I såfall, hvorfor? Er antall barn et tema du og din partner har diskutert

Har dere vært enige hele tiden om hvor mange barn dere skulle ha?

Hvis ikke, hvem av dere har ønsket flest barn?

Forståelsen av barns sosiale betydning og betraktninger om det å ha tre barn.

Hvorfor hadde du lyst på barn?

Er det noen spesielle utfordringer med å ha tre barn?

Hvordan fordeler dere omsorgs og husarbeide?

Hva er det ideelle antall barn i deres omgangskrets?

Hva er det vanlige antall barn i deres omgangskrets?

Har dere familie og venner som også har tre barn?

Hvor tror du ønsket om tre barn kommer fra?

Kunne dere tenke du tenke deg et fjerde barn? Hvorfor, hvorfor ikke?

Hvor mange barn tror du er idealet i dagens samfunn?

Hvilke forventninger blir du møtt med i sosiale sammenhenger når du forteller at du er trebarnsmor?

Hvor mange søsken er du selv oppvokst med? Hvor mange søsken har din partner vokst opp med? Hvor tett var søsknene?

Hva innebærer det å ha tre barn sammenlignet med å ha et barn?

Hva innebærer det å ha tre barn sammenlignet med å ha to barn?

Andre ting du vil nevne?

